

Ortadoğu

E t ü t l e r i

JOURNAL OF MIDDLE EASTERN STUDIES

ISSN: 1309-1557 E-ISSN: 2687-430X CİLT/VOL: 13 SAYI/NUMBER: 1 OCAK/JANUARY: 2021

Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi / Journal of Politics and International Relations

Uluslararası Hakemli Dergi / International Peer-Reviewed Journal

Yılda dört kez yayımlanır / Published quarterly

Yayın dili / Publishing Languages: Türkçe, İngilizce, Arapça / Turkish, English, Arabic

Sahibi / Owner: Ortadoğu Araştırmaları Merkezi adına Prof. Dr. Ahmet Uysal

Editörler/Editors: Haydar Oruç & Doç. Dr. İsmail Numan Telci

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü / Managing Editor: Doç. Dr. İsmail Numan Telci

Editör Yardımcıları/Assistant Editors: Dr. Gökтуğ Sönmez, Dr. Recep Yorulmaz, Dr. Mustafa Yetim, Dr. Watheq Al-Sadoon, Dr. Samir Alabdullah, Abdennour Toumi

Kitap Değerlendirme Editörü/Book Review Editor: Gökhan Erel

Tercüme ve Redaksiyon/Translation & Editing: Begüm Akcaoğlu

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD / هيئة التحرير

Prof. Dr. Ahmet Uysal, İstanbul Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Birol Akgün, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Mehmet Akif Kireççi, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Kemal İnat, Sakarya Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Cengiz Tomar, Ahmet Yesevi Üniversitesi, Kazakistan

Prof. Dr. Bahdat Korany, American University of Cairo, Mısır

Prof. Dr. Fawaz Gerges, London School of Economics, İngiltere

Prof. Dr. Tayyar Arı, Uludağ Üniversitesi, Türkiye

Doç. Dr. Hani Albasoos, Sultan Kabus Üniversitesi, Umman

Doç. Dr. Gökhan Bozbaş, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Türkiye

Dr. Hüseyin M. Mercan, Marmara Üniversitesi, Türkiye

İndeksler / Indexed by / مصنفة من

Applied Social Sciences Index and Abstracts (ASSIA), EBSCO Host, Index Islamicus, Index Copernicus, International Bibliography of the Social Sciences (IBBS), Worldwide Political Science Abstracts (WPSA), Google Scholar, Asos İndeks, J-Gate, WorldCat, CEEOL, MIAR, JournalTOCs, İlahiyat Atıf Dizini,

Makale Yükleme İçin / Submitting Your Articles: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ortetut>

İletişim veya İrtibat İçin / For Communication or Contact: ortadoguettutleri@orsam.org.tr

Yayın İdare Merkezi Head Office

ORSAM Ortadoğu Araştırmaları Merkezi – Center for Middle Eastern Studies

Mustafa Kemal Mahallesi 2128. Sok. No: 3 Çankaya / Ankara Türkiye / Turkey

info@orsam.org.tr | T: +90 850 888 15 20 F: +90 312 430 39 48

Ulusal Süreli Yayın | Ortadoğu Etütleri'ndeki makalelerde yer alan fikirler yalnızca yazarlarını bağlamaktadır.

The views expressed in Ortadoğu Etütleri (Middle Eastern Studies) bind exclusively their authors.

Tasarım-Baskı Hazırlık Karınca Creative

Dr. Mediha Eldem Sokak No: 56/1 Kızılay / Ankara

DANIŞMA KURULU / ADVISORY BOARD / الهيئة الاستشارية

Prof. Aristotle Kallis, Lancaster University, UK
Prof. Stephane A. Dudoignon, PSL Universite/EHESS/CETOBAC, FR
Prof. Emma Murphy, Durham University, UK
Prof. F. George Gauser, Vermont University, ABD
Prof. Burhanettin Duran, İbn Haldun Üniversitesi, TR
Prof. Zeynep Özden Oktan, Medeniyet Üniversitesi, TR
Prof. Berdal Aral, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, TR
Prof. Mahir Nakip, Çankaya Üniversitesi, TR
Prof. Mahmoud Hamad, Drake University/Cairo University, UK/EG
Prof. Mehmet Şahin, Polis Akademisi, TR
Prof. Meliha Altunışık, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, TR
Prof. Peter Mandaville, George Mason University, ABD

Prof. Raymond Hinnebusch, St. Andrews University, UK
Prof. Tim Jacoby, Manchester University, UK
Prof. Ahmet Kavas, Medeniyet Üniversitesi, TR
Prof. Dr. Muhittin Ataman, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, TR
Prof. Dr. Mesut Özcan, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, TR
Prof. Tuncay Kardaş, Sakarya Üniversitesi, TR
Prof. Dr. Alev Erkilet, İbn Haldun Üniversitesi, TR
Assoc. Prof. Katerina Dalacura, London School of Economics, UK
Doç. Dr. Erdem Özlük, Selçuk Üniversitesi, TR
Doç. Dr. Eldar Hasanoğlu, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, TR
Doç. Dr. İbrahim Efe, Kilis 7 Aralık Üniversitesi, TR

SAYI HAKEMLERİ / REFEREE BOARD / لجنة الخبراء المحكمين

Prof. Dr. Enver Arpa, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, TR
Prof. Dr. Hasan Tunç, Antlya Üniversitesi, TR
Prof. Dr. Mehmet Dalar, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, TR
Prof. Dr. Zafer Akbaş, Düzca Üniversitesi, TR
Prof. Dr. Muhammed Arafat, Karadeniz Teknik Üniversitesi, TR
Prof. Dr. Ziya Abbas, Aksaray Üniversitesi, TR
Prof. Dr. Davut Hut, Marmara Üniversitesi, TR
Prof. Dr. Ramazan Yıldırım, İstanbul Üniversitesi, TR
Prof. Dr. Behçet Kemal Yeşil, Bursa Uludağ Üniversitesi, TR
Prof. Dr. Mustafa Kibaroglu, MEF Üniversitesi, TR
Prof. Dr. Bünyamin Bezci, Sakarya Üniversitesi, TR
Prof. Dr. Mehmet Ali Büyükkara, Marmara Üniversitesi, TR
Prof. Dr. Patrick Holden, University of Plymouth, UK
Prof. Dr. Zeynep Ö.Oktav, Medeniyet Üniversitesi, TR
Doç. Dr. Ramazan Erdağ, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, TR
Doç. Dr. Hilmi Özev, İstanbul Üniversitesi, TR
Doç. Dr. Engin Şahin, İstanbul Rumeli Üniversitesi, TR
Doç. Dr. Gülsüm Polat, Dumlupınar Üniversitesi, TR
Doç. Dr. Hani Albasoos Sultan, Qabuus University, OM
Doç. Dr. Buğra Sarı, Polis Akademisi, TR

Doç. Dr. Esra Albayrakoglu, Bahçeşehir Üniversitesi, TR
Doç. Dr. Umut Uzer, İstanbul Teknik Üniversitesi, TR
Doç. Dr. Filiz Çoban Oran, Çanakkale 18 Mart Üniversitesi, TR
Doç. Dr. Burcu Türkcan, Ege Üniversitesi, TR
Dr. Öğr. Üyesi Bora Bayraktar, İstanbul Kültür Üniversitesi, TR
Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin M. Mercan, Marmara Üniversitesi, TR
Dr. Öğr. Üyesi Ali Bilgenoglu, Adnan Menderes Üniversitesi, TR
Dr. Öğr. Üyesi Malath Alagha Sultan, Qabuus University, OM
Dr. Öğr. Üyesi Akram Samour, A'Sharqiyah University, OM
Dr. Öğr. Üyesi Can Deveci, Erciyes Üniversitesi, TR
Dr. Öğr. Üyesi Muhammed Güngör, Kırıkkale Üniversitesi, TR
Dr. Öğr. Üyesi Abdallah Marouf Omar, İstanbul 29 Mayıs University, TR
Dr. Öğr. Üyesi M.Mustafa Kulu, Konya Selçuk Üniversitesi, TR
Dr. Öğr. Üyesi Tuğçe Ersoy Ceylan, İzmir Demokrasi Üniversitesi, TR
Dr. Öğr. Üyesi Şerif Dilek, Kırklareli Üniversitesi, TR
Dr. Öğr. Üyesi Yasin Acar, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, TR
Dr. Öğr. Üyesi Gökhan Çinkara, Necmettin Erbakan Üniversitesi, TR
Dr. Tahsin Yamak, TR
Dr. Harun Tuncer, TR
Öğr. Gör. Muhammed Zawawy, Sakarya Üniversitesi, TR

İÇİNDEKİLER / CONTENTS / المحتويات

MAKALELER / ARTICLES / المقالات

- Hani ALBASOOS - Alanood ALFARSİ 1
- Explaining the Omani National Counterterrorism Strategy**
Umman Ulusal Terörle Mücadele Stratejisini Açıklamak
إعلان استراتيجية عُمان الوطنية لمكافحة الإرهاب
-
- Emine Enise YAKAR - Sümeyra YAKAR 23
- The Symbolic Relationship between ‘Ulamā’ and ‘Umarā’ in Contemporary Saudi Arabia**
Suudi Arabistan’daki Alim ve Yöneticiler Arasındaki Sembolik Bağlantı
العلاقة الرمزية بين العلماء والمسؤولين في المملكة العربية السعودية
-
- Esra ALTUN 47
- Bir İddianın Analizi: Afrikalı Lawrence**
An Analysis of a Claim: African Lawrence
تحليل ادعاء: لورانس الإفريقي
-
- Şerife AKINCI 71
- Suriyeli Mülteci Akımını Belirleyen Faktörler: Ekonometrik Bir Analiz**
Factors Determining The Syrian Refugee Flow: An Econometric Analysis
العوامل المحددة لتدفق اللاجئين السوريين: تحليل اقتصادي قياسي
-
- Adil Sakran ZİNE EL ABDİN 91
- Irak Yönetimindeki Siyasal İstikrarsızlığın Anayasal Süreç Bağlamında Değerlendirilmesi**
Evaluation of Political Instability in the Iraqi Administration in the Context of the Constitutional Process
تقييم حالة عدم الاستقرار السياسي في الإدارة العراقية في سياق العملية الدستورية
-
- Tuğba KÖSE 119
- Yahudilerin Devletleşme Sürecinde Dönüm Noktaları: Pogrom, Aliya ve Siyasi Siyonizm (1881-1903)**
Among the Milestones of Jews in the Process of Statization: Pogrom, Aliyah and Political Zionism (1881-1903)
نقاط التحول في مراحل تأسيس اليهود للدولة: البوغروم والعليا والصهيونية السياسية (1881-1903)
-

Kerem TÜRK

145

Küresel Dönüşüm Sürecinde Türkiye'nin Büyük Stratejisi

Turkey's Grand Strategy in the Process of Global Transformation

استراتيجية تركيا الكبرى ضمن عملية التحول العالمي

Hazal Muslu El BERNİ

151

Salman's Legacy: The Dilemma of a New Era in Saudi Arabia

Selman'ın Mirası: Suudi Arabistan'da Yeni Bir Dönemin İkilemleri

إرث سلمان: معضلة عصر جديد في المملكة العربية السعودية

EDİTÖRDEN

Kıymetli okuyucularımız,

Ortadoğu Araştırmaları Merkezi (ORSAM) tarafından 2009 yılından beri yayınlanmakta olan Ortadoğu Etütleri'nin toplamda yirmi beşinci sayısı olan, Cilt 13 Sayı 1'i sunmanın haklı gururunu yaşıyoruz.

Dergimize gösterilen teveccüh, DergiPark ve Google Scholar istatistiklerimize yansımış olup açık erişim modeline geçtiğimiz tarihten itibaren içerik indirme ve atıf oranlarımız %100'ün üzerinde artış göstermiştir. Bu rakamlara ilave olarak dergimize gönderilen makale sayısında da anlamlı artışlar kaydettiğimizi belirtmek isteriz. Türkiye'de Türkçe, İngilizce ve Arapça dillerinde makale yayınlayan tek Ortadoğu temalı dergisi olmamızın bizlere yüklediği sorumluluğun farkında olarak gönderilen bütün çalışmalarını titizlikle inceleyip en iyi şekilde değerlendirmeye çalışmaktayız.

Dergimiz, bu talebi karşılamak ve Ortadoğu bölgesine daha fazla akademik katkı sağlamak için önceki sayımızda da duyurduğumuz üzere, 2021 başından itibaren yılda 4 sayı olarak yayınlanmaya başlamıştır. Elinizdeki sayı bu sürecin ilk meyvesi niteliğindedir. Yeni yayın dönemlerimiz; Ocak, Nisan, Temmuz ve Ekim ayları şeklinde olacaktır. Önceki yıllarda iki sayıda yaklaşık 20 makale ve 4 kitap değerlendirmesine yer verirken, doğal olarak yeni dönemde bu sayının artış göstermesi kaçınılmaz olacaktır. Artık her sayıda mümkün mertebe 6 makale ile 1-2 kitap değerlendirmesine yer verip yıllık toplamda 24 makale ve 8-10 kitap değerlendirmesi yayınlamayı hedefliyoruz.

Sayı aralığını arttırmış olmamız, iş yükümüzü arttırmış olmasına rağmen sizinle daha sık buluşacak olmamız en büyük tesellimiz olacaktır. Bu kapsamda, siz değerli yazarlarımızın da bu sürece makale ve kitap değerlendirmelerinizle katkı vermenizi bekliyoruz. Değerlendirme süreci yaklaşık iki ay sürdüğü için, çalışmalarınızı herhangi bir takvime bağlı olmaksızın ama yayın dönemlerinden en az iki ay önce DergiPark sayfamız üzerinden yüklemeniz gerektiğini hatırlatır, şimdiden katkılarınız için teşekkür ederiz.

Elinizdeki sayıda (Cilt 13 Sayı 1); ikisi İngilizce ve dördü Türkçe olmak üzere toplam 6 makale ve 2 kitap değerlendirmesi bulunmaktadır.

İlk makale, Umman Sultan Kâbus Üniversitesinden Hani Albasoos ve Alanood Alfarsi'nin birlikte kaleme aldığı, "Umman Ulusal Terörle Mücadele Stratejisini Açıklamak" başlıklı İngilizce çalışmadır. Bu çalışmada, Umman'ın terörle mücadele stratejisinin unsurları incelenerek, ülkenin terörle mücadele stratejisinin farklı aşamaları ortaya çıkarılmış ve Umman'ın terörle mücadele stratejisinde savunmacı bir yaklaşım sürdürmesi tavsiye edilmiştir.

İkinci makale ise Emine Enisa Yakar ve Sümeyra Yakar tarafından İngilizce olarak kaleme alınan, Suudi Arabistan'daki ulema ve umera arasındaki bağlantı ve bu bağlantının etkisinin araştırıldığı “The Symbolic Relationship between ‘Ulamā’ and ‘Umarā’ in Contemporary Saudi Arabia” başlıklı çalışmadır.

Üçüncü sırada, Esra Altun'un kendi yüksek lisans tezinden yola çıkarak kaleme aldığı, “Bir İddianın Analizi: Afrikalı Lawrence” isimli ilginç çalışma bulunmaktadır. Zira Katar, İngiltere ve Osmanlı arşivlerinden istifade ederek Ortadoğu'nun meşhur casusu Lawrence'in peşine düşen yazar, 1916 yılında Habeşistan Hükûmdarı Lij İyasu'nun bir darbe sonucu devrilmesinin arkasındaki kişinin Lawrence olup olmadığını ortaya çıkarmaya çalışmıştır.

Sayının dördüncü makalesi ise Şerife Akıncı'nın, 2004-2017 yılları arasında Suriyeli mülteci akımını belirleyen makroekonomik faktörlerini ortaya koymaya çalıştığı, “Suriyeli Mülteci Akımını Belirleyen Faktörler: Ekonomik Bir Analiz” başlıklı çalışmadır. Yazar makalesinde, kullandığı ekonomik modellerle ampirik tahminlerde bulunmakta ve ulaştığı bulguları ekonomi politik bir perspektiften değerlendirmektedir.

Beşinci sırada, Adil Sakran Zine El Abdin tarafından kaleme alınan ve Irak'ın 2003'teki ABD işgalinden itibaren yaşadığı siyasi istikrarsızlığın arkasında 2005 tarihli anayasanın yapım ve uygulamasındaki yanlışlıklar olduğunu ileri süren, “Irak Yönetimindeki Siyasal İstikrarsızlığın Anayasal Süreç Bağlamında Değerlendirilmesi” başlıklı çalışma bulunmaktadır.

Sayının son makalesi ise, Tuğba Köse tarafından kaleme alınan, “Yahudilerin Devletleşme Sürecinde Dönüm Noktaları: Pogrom, Aliya ve Siyasi Siyonizm (1881-1903)” başlıklı çalışmadır. Çalışmada, Pogrom, Aliya ve Siyasi Siyonizm'in Yahudi liderler tarafından devletleşmeye giden yolda araçsallaştırıldığı ve amaca ulaşmada bu faktörlerin önemli rol oynadığı ileri sürülmektedir.

Bu sayıda iki kitap değerlendirmesi bulunmaktadır. İlki, Murat Yeşiltaş ile Ferhat Pirinççi'nin ortaklaşa kaleme aldığı ve Kerem Türk tarafından değerlendirilmesi yapılan “Küresel Dönüşüm Sürecinde Türkiye'nin Büyük Stratejisi” başlıklı kitaptır. İkinci olarak ise, Hazal Muslu El Berni tarafından İngilizce olarak ele alınan, Madawi Al-Rasheed imzalı “Salman's Legacy: The Dilemma of a New Era in Saudi Arabia” başlıklı İngilizce kitaptır.

Bir sonraki sayımızda buluşmak dileğiyle, iyi okumalar dileriz.

Editör

FOREWORD

Dear readers,

We are proud to present the 25th issue of Middle Eastern Studies, Volume 13 Issue 1, which has been published by the Center for Middle Eastern Studies (ORSAM) since 2009.

The favor shown to our magazine has been reflected in the DergiPark and Google Scholar statistics, and our content download and citation rates have increased by more than 100% since we switched to the open access publishing model. In addition to these figures, we would like to state that we have recorded significant increases in the number of articles submitted to our magazine. We carefully examine all the submitted works and try to evaluate them in the best possible way with the responsibility of being the only Middle East-themed magazine that publishes articles in Turkish, English and Arabic languages in Turkey.

Our magazine has started to be published four times a year since the beginning of 2021, as we announced in our previous issue in order to meet this demand and provide more academic contribution to the Middle East region. This issue you have is the first fruit of this process. Our new publication periods will be in the months of; January, April, July and October. While in the previous years, there were about 20 articles and 4 book reviews in two issues, it will naturally be inevitable for this number to increase in the new period. Now, we aim to publish a total of 24 articles and 8-10 book reviews annually by including 1-2 book reviews with 6 articles as much as possible in each issue.

It will be greatly satisfying for us that we will meet you more often, although we have increased the number of volumes and thereby have increased our workload. In this context, we expect you, our valuable writers, to contribute to this process with your article and book reviews. As the evaluation process takes about two months, we remind you that you should upload your work on our DergiPark page at least two months before the publication periods, regardless of any schedule, and thank you for your contributions.

In this issue you have (Volume 13 Issue 1); There are 6 articles and 2 book reviews, two in English and four in Turkish.

The first article is an English study entitled “Explaining the Omani National Counterterrorism Strategy,” co-authored by Hani Albasoos and Alanood Alfarsi from Sultan Qaboos University in Oman. In this study, the elements of Oman’s counter-terrorism strategy were examined, different stages of the

country's counter-terrorism strategy were revealed, and it was recommended for Oman to maintain a defensive approach in its counter-terrorism strategy.

The second article is the work titled "The Symbolic Relationship between 'Ulamā' and 'Umarā' in

Contemporary Saudi Arabia," written in English by Emine Enisa Yakar and Sümeyra Yakar, in which the connection between the Ulamā and Umarā in Saudi Arabia and the effect of this connection is examined.

In the third place, there is an interesting study named "An Analysis of a Claim: African Lawrence," written by Esra Altun based on her master thesis. Using the archives of Qatar, Britain and the Ottoman Empire, the author, who went after the famous spy of the Middle East, Lawrence, tried to reveal whether Lawrence was the person behind the overthrow of the Ethiopian emperor Lij Iyasu in 1916.

The fourth article of the issue is the study titled "Factors Determining the Syrian Refugee Flow: An Econometric Analysis," in which Şerife Akıncı tried to reveal the macroeconomic factors that determined the Syrian refugee flow between 2004-2017. In this article, the author makes empirical predictions with the economic models she uses and evaluates her findings from a political economy perspective.

In the fifth place, there is a study titled "Evaluation of Political Instability in the Iraqi Administration in the Context of the Constitutional Process," written by Adil Sakran Zine El Abdin which argues that, behind the political instability Iraq has experienced since the US invasion in 2003, there are mistakes in the construction and implementation of the 2005 constitution.

The last article of the issue is the work titled "Among the Milestones of Jews in the Process of Statization: Pogrom, Aliyah and Political Zionism (1881-1903)," written by Tuğba Köse. In the study, it is claimed that Pogrom, Aliya and Political Zionism were instrumentalized by Jewish leaders on the way to nationalization and these factors play an important role in achieving the goal.

There are two book reviews in this issue. The first one is, "Turkey's Grand Strategy in the Process of Global Transformation," co-authored by Murat Yeşiltaş and Ferhat Pirinççi and evaluated by Kerem Türk. The second one is the English book titled "Salman's Legacy: The Dilemma of a New Era in Saudi Arabia," edited by Madawi Al-Rasheed, evaluated by Hazal Muslu El Berni.

We hope to see you in our next issue, and we wish you pleasant reading.

Editor

من المحرر

قراؤنا الأعزاء،

نحن فخورون بتقديم العدد الأول من المجلد 13، الذي يعتبر العدد الخامس والعشرين من مجلة دراسات الشرق الأوسط، التي يصدرها مركز دراسات الشرق الأوسط (أورسام) منذ العام 2009.

لقد انعكس الإقبال على مجلتنا على إحصائيات درغي بارك (DergiPark) وغوغل سكولار (GoogleScholar)، كما ارتفعت معدلات تحميل المحتوى والاقتراس من مجلتنا إلى أكثر من 100% منذ أن تحولنا إلى نموذج الوصول المفتوح. وبالإضافة إلى هذه الأرقام، نود أن نشير إلى أن عدد المقالات المرسله إلى مجلتنا ارتفعت بشكل كبير. نحن المجلة الوحيدة في تركيا التي تنشر مقالات حول الشرق الأوسط باللغات التركية والإنجليزية والعربية. وهذا يحملنا على عاتقنا مسؤولية ندركها جيدا. ومن هذا المنطلق نقوم بالتدقيق الجيد من أجل تقييم كافة الدراسات المرسله إلينا بأفضل شكل ممكن.

وكما أعلنّا في العدد الأخير، ومن أجل تلبية هذا الطلب وتحقيق المساهمة الأكاديمية في منطقة الشرق الأوسط بشكل أكبر، بدأنا في إصدار مجلتنا بأربعة أعداد سنويا منذ بداية العام 2021. هذا العدد الذي تقرأه الآن هو الثمرة الأولى لهذه المرحلة. وستكون فترات النشر الجديدة لدينا هي أشهر يناير/كانون الثاني، وأبريل/نيسان، ويوليو/تموز، وأكتوبر/تشرين الأول. وفي الوقت الذي كنا ننشر فيه نحو 20 مقالا وتقييم 4 كتب في عديدين خلال السنوات الماضية، فإن من الطبيعي أن يزداد هذا العدد في المرحلة الجديدة. ونهدف في هذه المرحلة إن أمكن، إلى نشر 6 مقالات وتقييم كتاب أو كتابين في كل عدد، بإجمالي 24 مقالا وتقييم 8-10 كتب سنويا.

وبالرغم من ارتفاع عدد الأعداد الصادرة ما يؤدي إلى زيادة العبء الملقى علينا، إلا أن مكسبنا الأكبر هو أننا سنلتقي بكم أكثر خلال العام. وفي هذا السياق، ننتظر منكم أتم أيضا كتابنا الأعزاء أن تساهموا في هذه المرحلة أكثر في المقالات وتقييم الكتب. ونظراً لأن مرحلة التقييم تستغرق حوالي شهرين، فيسرنّا أن نذكركم أن ترسلوا أعمالكم من خلال تحميلها على صفحتنا في موقع (DergiPark) قبل شهرين على الأقل من فترات النشر، بغض النظر عن أي جدول زمني، ومن الآن نشكركم على مساهماتكم.

هذا العدد الذي في متناولكم (المجلد 13-العدد الأول) يحتوي على 6 مقالات، اثنتان منهم باللغة الإنجليزية والأربعة الأخرى باللغات التركية.

المقال الأول باللغة الإنجليزية بعنوان "إعلان استراتيجية عُمان الوطنية لمكافحة الإرهاب" بقلم العنود الفارسي وهاني البسوس، من جامعة السلطان قابوس في عُمان. تقوم هذه الدراسة بتحليل عناصر استراتيجية عُمان الوطنية لمكافحة الإرهاب، وتكشف عن المراحل المختلفة لاستراتيجية هذا البلد في مكافحة الإرهاب، وتوصي أن تواصل سلطنة عمان نهج دفاعي في استراتيجيتها الوطنية لمكافحة الإرهاب.

المقال الثاني باللغة الإنجليزية بعنوان "العلاقة الرمزية بين العلماء والمسؤولين في المملكة العربية السعودية"، بقلم أمينة أنيسة ياكار وسميرة ياكار. وتتناول هذه الدراسة العلاقة بين العلماء والأمراء في السعودية وتأثير هذه العلاقة.

المقال الثالث بعنوان "تحليل ادعاء: لورانس الإفريقي" وهي دراسة مثيرة بقلم إسراء أطون، كتبته انطلاقاً من أطروحة تخرجها في مرحلة الماجستير. واستفادت الكاتبة من الأرشيفات القطرية والبريطانية والعثمانية، من أجل تعقب لورانس الجاسوس الشهير في الشرق الأوسط. وتسعى الكاتبة لكشف إن كان لورانس هو الشخص الذي كان يقف خلف الإطاحة بحاكم الحبشة ليح ياسو في العام 1916 عن طريق انقلاب، أم لا.

المقال الرابع بعنوان "العوامل المحددة لتدفق اللاجئين السوريين: تحليل اقتصادي قياسي"، وهو دراسة بقلم شريفة أفنجي تحاول فيها الكشف عن العوامل الاقتصادية القياسية المحددة لتدفق اللاجئين السوريين في الفترة بين عامي 2004-2017. وتعمل الدراسة على التوقع بشكل فلسفي تجريبي للنماذج الاقتصادية التي تم تطويرها، وتقيم الكاتبة النتائج من منظور الاقتصاد السياسي.

المقال الخامس بعنوان "تقييم حالة عدم الاستقرار السياسي في الإدارة العراقية في سياق العملية الدستورية" بقلم عادل سكران زين العابدين. وتشير هذه الدراسة إلى أن حالة عدم الاستقرار التي شهدتها العراق منذ الاحتلال الأمريكي في العام 2003، كان وراءها الأخطاء التي حدثت خلال إعداد وتطبيق دستور 2005.

المقال الأخير في هذا العدد بعنوان "نقاط التحول في مراحل تأسيس اليهود للدولة: البوغروم والعليا والصهيونية السياسية (1881-1903)" بقلم طوبى كوسه. وتشير هذه الدراسة إلى أن زعماء اليهود استخدموا البوغروم والعليا والصهيونية السياسية وسيلة لإنشاء دولتهم، وأن هذه العوامل لعبت دوراً مهماً في وصولهم إلى هدفهم.

كما تم تقييم كتابين في هذا العدد. الأول بعنوان "الاستراتيجية الكبرى لتركيا في مرحلة التحول العالمي" للكاتبين مراد يشيلطاش وفرحات بيرينتشتشي، وقام بتقييم هذا الكتاب كرم تورك. أما الكتاب الثاني فهو باللغة الإنجليزية بعنوان "ميراث سلمان: معضلات عصر جديد في المملكة العربية السعودية"، وقام بتقييمه باللغة الإنجليزية هذال موصولو البرني.

مع تمنياتنا باللقاء في العدد القادم، نتمنى لكم قراءة جيدة.

المحرر

Ortadoğu

E t ü t l e r i

MAKALELER

ARTICLES / مقالات

Explaining the Omani National Counterterrorism Strategy

Hani ALBASOOS*

Alanood ALFARSI**

Received: 09/28/2020

Accepted: 12/03/2020

Citation: ALBASOOS, A., ALFARSI, A., “Explaining the Omani National Counterterrorism Strategy”, Middle Eastern Studies, 13-1 (2021): 1-21

DOI: 10.47932/ortetut/698388

Abstract: The Sultanate of Oman has been consistently able to maintain its stability of security and stay away from the claws of terrorism, increasing the efficiency of its national counterterrorism strategy. This article explores local and international reports that measure Oman’s current terrorism’s status, and the reasons behind Oman’s ability to stay terrorism-free, particularly in light of the ever-increasing number of terrorist attacks and incidents in the Arabian Gulf region and the appearance of terrorist groups in nearby states. This research endeavors to analyze the existing knowledge to clearly understand the Omani approach and strategy in counterterrorism. The data collected for this research are extracted from semi-structured interviews and from policy analyses achieved through observing procedures, reviewing related legislation, and a detailed review of all previously associated policies. This research is exploring how the Sultanate of Oman defines terrorism, examining the elements of the Omani national counterterrorism strategy, and understanding the different phases of the Omani counterterrorism strategy. It recommends that the Sultanate of Oman should maintain a defensive approach to its national counterterrorism strategy to face terrorism and ensure its stability of security.

Keywords: Oman, National Security, Terrorism, Counterterrorism, Strategy

* Associate Prof., Department of Political Science, Sultan Qaboos University, Oman, hani.adam@squ.edu.om, ORCID:0000-0002-2873-7325

** Researcher, Sultan Qaboos University, Oman, alunood.alfarsi@gmail.com, ORCID:0000-0001-7988-0722

Umman Ulusal Terörle Mücadele Stratejisini Açıklamak

Hani ALBASOOS*

Alanood ALFARSI**

Geliş tarihi: 28/09/2020

Kabul tarihi: 03/12/2020

Atf: ALBASOOS, A., ALFARSI, A., “Umman Ulusal Terörle Mücadele Stratejisini Açıklamak”, Ortadoğu Etütleri, 13-1 (2021): 1-21

DOI: 10.47932/ortetut/698388

Öz: Umman Sultanlığı sürekli olarak güvenlik istikrarını korumakta ve ulusal terörle mücadele stratejisinin etkinliğini artırarak terör faaliyetlerinden kendini korumaktadır. Bu makale, Umman’ın terörizmle ilgili durumunu değerlendiren yerel ve uluslararası raporların ışığında, özellikle Körfez bölgesinde artan sayıda terörist saldırı ve olayların olmasına ve yakındaki devletlerde terörist grupların ortaya çıkmasına rağmen Umman’ın terörizmden uzak kalma yeteneğinin arkasındaki nedenleri araştırmaktadır. Bu araştırma, Umman’ın terörle mücadele yaklaşımını ve stratejisini açıkça anlamak için mevcut tecrübeleri analiz etmeye çalışmaktadır. Bu araştırma için toplanan veriler, yarı yapılandırılmış görüşmelerden, süreçleri gözlemleyerek yapılan politika analizlerinden, ilgili mevzuatın gözden geçirilmesinden ve bağlantılı tüm politikaların ayrıntılı incelemesinden elde edilmiştir. Bu çalışma, Umman ulusal terörle mücadele stratejisinin unsurlarını inceleyerek ve Umman terörle mücadele stratejisinin farklı aşamalarını anlayarak, Umman Sultanlığı’nın terörizmi nasıl tanımladığını araştırmaktadır. Umman Sultanlığı’nın terörizmle yüzleşmek ve güvenlik istikrarını sağlamak için ulusal terörle mücadele stratejisinde savunmacı bir yaklaşım sürdürmesini tavsiye etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Umman, Ulusal Güvenlik, Terörizm, Terörle Mücadele, Strateji

* Doç.Dr., Sultan Kabus Üniversitesi, Umman, hani.adam@squ.edu.om, ORCID: 0000-0002-2873-7325

** Araştırmacı, Sultan Kabus Üniversitesi, Umman, alunood.alfarsi@gmail.com, ORCID: 0000-0001-7988-0722

إعلان استراتيجية عُمان الوطنية لمكافحة الإرهاب

العنود الفارسي**

هاني البسوس*

تاريخ القبول: 03/12/2020

تاريخ الاستلام: 28/09/2020

اقتباس: البسوس، هـ، الفارسي، ا، «إعلان استراتيجية عُمان الوطنية لمكافحة الإرهاب»، دراسات الشرق الأوسط، (2021) 1-13:21-1

معرف الغرض الرقمي: 10.47932/ortetut/698388

الملخص

تحتفظ سلطنة عمان باستمرار على استقرارها الأمني وتتجنب برائن الإرهاب من خلال زيادة فاعلية الاستراتيجية الوطنية لمكافحة الإرهاب. هذه المقالة تبحث الأسباب التي تقف خلف مقدره عمان على تجنب الإرهاب، رغم الاعتداءات والعمليات الإرهابية المتزايدة لاسيما في منطقة الخليج العربي وظهور جماعات إرهابية في الدول القريبة، وذلك في ضوء التقارير المحلية والدولية التي تقيم وضع عمان فيما يتعلق بالإرهاب. هذه الدراسة تحاول تحليل التجربة الحالية من أجل فهم واضح لنهج واستراتيجية عمان في مكافحة الإرهاب. البيانات التي تم جمعها لهذه الدراسة تم الحصول عليها من المقابلات شبه المنظمة والتحليلات السياسية التي أجريت من خلال المتابعة ومراجعة التشريعات ذات الصلة والفحص التفصيلي لجميع السياسات المتعلقة بالأمر. تستكشف هذه الدراسة كيف عزفت سلطنة عمان الإرهاب من خلال دراسة عناصر الاستراتيجية الوطنية لمكافحة الإرهاب في عمان وفهم المراحل المختلفة لهذه الاستراتيجية. وتوصي بأن تواصل سلطنة عمان نهج دفاعي في استراتيجيتها الوطنية لمكافحة الإرهاب من أجل مواجهة الإرهاب وتحقيق الاستقرار الأمني.

الكلمات المفتاحية: عمان، الأمن الوطني، الإرهاب، مكافحة الإرهاب، الاستراتيجية

* أستاذ مساعد، قسم العلوم السياسية، جامعة السلطان قابوس - عمان، 0000-0002-2873-7325، ORCID: hani.adam@squ.edu.om
** باحثة، جامعة السلطان قابوس - عمان، 0000-0001-7988-0722، ORCID: alunood.alfarsi@gmail.com

Introduction

The Sultanate of Oman has become the only Gulf country free of terrorism. Oman has been able to stay away from the claws of terrorism and increase its national counterterrorism strategy's efficiency through its preventive and defensive policies.¹ This is achieved despite terrorism surrounding Oman, both physically and ideologically, with terrorist and extremist thought patterns. This is drowning the region under an Islamic or a nationalist cloak.² And yet, the Sultanate of Oman can maintain its security stability through its national counterterrorism strategy utilizing several policies enforced by a collection of authorities and forces that are working collectively and individually to combat terrorism.³ Keeping in mind the importance of international cooperation in countering terrorism, Oman is working with other states both regionally and globally through collective security, to ensure secure and peaceful environment.⁴ Accordingly, this research explains the status relating to terrorism in Oman and helps assess the success of the Omani national counterterrorism strategy in maintaining the state's security stability. Consequently, it results in a better understanding of the Omani counterterrorism strategy. Thus, it is crucial to discuss Oman's definition and consideration of terrorists and terrorism and investigate the evidence for the success of Oman's approach to counterterrorism. The research investigates the level of stability with which national security is maintained in Oman and examines the different factors that affect security stability.⁵

Research Objectives

This research aims to explore the approach that the Omani national counterterrorism strategy adopts in the achievement of a high level of security.

To explore how the Sultanate of Oman defines terrorists and terrorism, and

To examine the elements of the Omani national counterterrorism strategy, and to understand the different phases of the Omani counterterrorism strategy.

---

1 The Jamestown Foundation, *Oman as a Counterterrorism Model for the GCC States* (May 27, 2016).

2 Institute for Economics and Peace, *Global Terrorism Index: Measuring the impact of terrorism* (Sydney, Australia, 2019).

3 A. Albalushi, *Official from the Oman Public Prosecution* (Interview by the Author, April 23, 2019)

4 Houchang Yari, *Professor of Military and Strategic Issues and International Relations* (Interview with the Author, Dec. 12, 2018)

5 M. Hadji-Janev and M. Bogdanoski, *Handbook of Research on Civil Society and National Security in the Era of Cyber Warfare* (Information Science Reference, 2016).

Research Question

How is the Sultanate of Oman managing its national counterterrorism strategy to defy terrorism and ensure its security-stability?

How does Oman consider terrorism and terrorists?

What are the elements of the Omani national counterterrorism strategy?

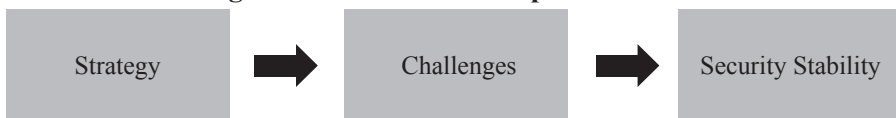
Research Hypothesis

The Sultanate of Oman adopts a national defensive realistic approach to orchestrate its counterterrorism strategy and ensure its security stability.

Conceptual and Theoretical Framework

This research discusses the Sultanate of Oman's management of its counterterrorism strategy to eliminate terrorism threats and maintain its security and stability. The latter is proven to be affected by two significant factors in different ways. The first factor (independent variable), being the terrorist threats that address the state and reduce the security stability of the Sultanate of Oman. Whenever terrorist threats occur, they require a state response and multiply security unrest, negatively affecting security and stability. Therefore, the relationship between terrorist threats and security-stability is opposite to each other: whenever the risks increase, the stability decreases.⁶ The second independent variable is the effectiveness of the Omani national counterterrorism strategy and its ability to maintain security stability. This strategy consists of both policies and the use of counterterrorism authorities such as agencies and forces. Whenever the strategy is rightly implemented, this will decrease the terrorist threat's volume and increase security stability via indirect causation.⁷ In a hierarchal matter, having a strategy comes on top of the necessities to achieve security and stability. The better the strategy is in denying terrorism of all types from entering the state, the less the security threats are, and the more secure and stable the country is (Office of Counterterrorism).

Figure 1: The initial conceptual framework

⁶ Ibid

⁷ Yari, interview

Realism is the most theoretically acceptable paradigm in security studies. According to Hans Morgenthau,⁸ realism is a paradigm that shows the world as it is rather than showing how it should be. Morgenthau located the roots of conflict and war in human nature as he believed that states' actions reflect the social nature of the people in that state. He attached great importance to power, either physical or mental, stating that, "Power may comprise anything that establishes and maintains the power of man over man ... from physical violence to the most subtle psychological ties by which one mind controls another."⁹ Kenneth Waltz founded the more modern Neorealism theory that conversely considers the causes of conflict and war. This theory would be the international system itself and measures power not in one person's ability to affect others, but in terms of the size of the population and geographical territory of the state and the capability of its resources, economy, and military and political stability.¹⁰ Both Morgenthau and Waltz perceive the international arena as a competitive and hostile stage where power, in its different definitions, is the center of interest of states. As such, power is the main subject of analysis in their theories.

The realist theory is the most well-accepted in security studies, as it recognizes states' needs and use of power for survival in the international arena. This research adopts a defensive structural realism approach, which finds its foundation in Waltz's Theory of International Politics, 1979, in which Waltz argues that attaining security in the anarchical structure of the international system requires states to maintain moderate and reserved policies. The defensive structural realist theory argues that states are not naturally aggressive: "The first concern of states is not to maximize power but to maintain their position in the system."¹¹ This is the crucial difference between the defensive realism theory and the offensive realism theory, which encourages states to increase their powers vigorously in support of an aggressive expansion of power.¹² Waltz put forward the foundation of defensive structural realism, but the theory was built on Stephen Walt's 'balance of threat' theory in his "The Origin of Alliance," of 1987. Based on Waltz, defensive realism proposes that states which seek to attain sovereignty in the international system will be counterbalanced by other countries that pursue the maintenance of the status quo. Therefore, according to defensive

---

8 H. Morgenthau, *Politics Among Nations* (New York: Alfred A, 1956)

9 H. Morgenthau, *Truth and Power: Essays of a Decade, 1960-1970* (New York: Praeger, 1970). pp. 9

10 Kenneth Waltz, *Theory of International Politics* (US: McGraw Hill, 1979)

11 Ibid, pp. 126

12 J. Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics* (New York: Norton, 2001)

structural realists, aggression is self-defeating in terms of achieving security, which is the state's primary objective.¹³

Based on the above, the Sultanate of Oman provides and adopts the required strategy and policies to safeguard its security but does not aim to remove the source of insecurity. The main security principles of the Sultanate of Oman, as stated in its Basic Law 1996, are that peace is the state's goal, and no organization or group may establish military or paramilitary formations. The main political principles of the Sultanate of Oman are preserving the state's independence, sovereignty, and safeguarding the state's security and stability, and defending the country against every aggression. Besides these are neutrality and non-interference in other states' internal affairs, observance of international and regional covenants and treaties, and the generally recognized rules of international law in a manner that leads to peace and security between states and people (Oman's Basic Law, 1996). These principles can be seen in the defensive structural realism context of working to maintain the state status quo, not to expand its control and power and maintaining its stability through making peace and preserving the state's independence and sovereignty the goals of the country. Non-aggression is seen through the principles of neutrality and non-interference in the internal affairs of other nations and defending the state against every aggression. Looking at the security and political principles that the Sultanate of Oman adopts concerning defensive structural realism's central tenets, the defensive structural realism theory is the most applicable theory for the research.

Defensive policies aim to prevent terrorists, their ideology, weapons, and any equipment that they could use, from entering the state. They deter terrorists from committing acts against the country, from inside or outside of its territory, prevent terrorists from committing acts against other countries, ward off terrorism and defend the state in the event of a terrorist attack, and manage the situation in the best possible way in the event of a terrorist attack. The policies do not aim to pursue terrorists wherever they are to defeat them before they strike.¹⁴ Defensive systems are directed at the entire population or a group with a standard connection, such as foreigners. Still, they are not directed at terrorists themselves in a time of security stability and they are not directed at terrorists themselves in a time of security. If the state is attacked, it will operate its policies against the terrorists, or the suspected terrorists

---

13 J. Snyder, *Myths of Empire: Domestic Politics and International Ambition* (Cornell University Press, 1991) pp. 11

14 B. R. Posen, The Struggle against: Grand Strategy, Strategy, and Tactics. *International Security*, 39-55, (2001).

related to the events.¹⁵ Finally, the methods that defensive policies employ are dependent on collecting and analyzing information and data, international collaboration, military display of state forces. Analyzing the current situation and context of the state, either in the region or on a global level and collaborating internationally with other nations, is crucial to forming a well-based assessment of actual terrorist threats facing the country and ensuring non-intervention of another state's sovereignty. Besides this, national forces are essential in confronting the terrorists and managing the event.

Intellectual security is considered one of the areas of modern security, which emerged with the development of technology and media, which made the world a small village in which the world cultures are intertwined with their local counterparts. Thus, Omani society is not immune to those cultural and religious transformations that affect its belief before its heritage. It has become clear that preserving intellectual security is especially important among young people, as they are at an age where curiosity drives them to embrace different ideas and attitudes completely different from Omani culture and identity. Intellectual security is the safety of a person's thought from deviation, or deviation from moderate understanding of religious, political, and social matters. This leads to preserving public order, achieving security, reassurance, and stability in political, social, economic, and other national security elements.

Oman's Definition and Perspective of Terrorism

Definition of Terrorism

The Sultanate of Oman defined terrorism in 2007 by a Royal Decree issued by the late Sultan Qaboos Bin Said.¹⁶ The decree defines terrorism as “any act of violence or threat of violence done by an individual or a group for terrorists with the purpose of:

- Terrorizing people or terrifying them by hurting them or jeopardizing their lives, freedom, safety, honor, or rights, or
- Harming the environment or any public or private owned utility or property, or seizing it, or jeopardizing any national resource, or
- Threatening the regional stability or security of the country or its political unity or sovereignty, or
- Preventing or obstructing the public authorities from exercising its duties, or

15 S. Van Evera, *Offense, Defense and the Causes of War. International Security*, 22, 5-43 (1998).

16 Albalushi, interview

- Disabling the implementation of the provisions of the state's constitution or the laws or regulations

Based on this definition, the elements of terrorism could be the act of terrorism, the terrorist, and the purpose of the action.¹⁷ According to the Royal Decree, the first element, the act of terrorism, should include violence, either by direct use of power or by the threat of using violence. The text was general in terms of the violence target and did not specify terrorism as the same subject of violence. It is not permissible to limit the text to understand that terrorists should themselves be the subject of the violence.¹⁸ Therefore, the violence in the terrorist act is either used or threatened to be used. It could be understood as the subject of the terrorist act or any other person related to him.

The second element in the definition, the terrorist, should be a person, either working individually or collectively in a group to carry out the act of terrorism. This text should be analyzed on a legal basis since it is a standard text. Omani legislation has recognized two types of persons: the 'natural person' and the 'juridical person.'¹⁹ The natural person is a human being having a life starting from birth and ending with death.²⁰ The juridical person is the state or its apparatus, companies, institutions, organizations, and groups of people or money given a juridical personality to obtain rights and handle duties to the limit required to fulfill the objective of their establishment.²¹ The juridical person shall have a natural person as a legal representative for expressing his will.²² By analyzing the terrorist element and since the terrorist should be capable of carrying out acts, the terrorist should definitely be a natural person, as a juridical person cannot carry out any actions. Therefore, the terrorist as an element of terrorism should be a natural person.

The third and final element specified by the text is the purpose of the terrorist act. Therefore, terrorism is an act that requires a particular sense, and without such purpose, the action cannot be considered terrorism.²³ The terrorist act is carried out to terrorize people in their lives or morals, harm the environment or property in any possible way, or threaten the state or its authorities by detaining or jeopardizing their principles or power.²⁴ Therefore, if an act is carried out with any purpose other than stated, it is not considered terrorism.

---

17 Ibid

18 S. Alismailli, Researcher in Judiciary. (Interview by the Author, July 20, 2018).

19 Royal Decree no.29, *Civil Transactions Law*, Ministry of Legal Affairs (Muscat, 2013).

20 A. A. Sanhoori, *Alwaseet: Explaining the civil law* (3rd edition) (Bairut, Alhalabi Publications, 2013)

21 Royal Decree no.29

22 Sanhoori, *Alwaseet*

23 Royal Decree no.7, *Criminal Law*, Ministry of Legal Affairs (Muscat, 2018)

24 Royal Decree no.8

Finally, to define whether any act is an act of terrorism or not according to the state of Oman, the presence of the three elements of terrorism should be investigated. The action should include violence directed towards innocent people And the purpose of the action should be to either terrorize people, harm the environment or property, or threaten the state or its authorities.

Perspective on Terrorists and Terrorism

The Omani counterterrorism law²⁵ defines every action, attempt, or participation in any terrorist act committed with a terrorist purpose as a terrorist crime. Thus, the Sultanate of Oman considers terrorism to be a crime. And from this definition, it can be concluded that the main factors involved in assessing whether a crime is a terrorist crime or not and the single element that differentiates terrorism from any other crime is the intention of the perpetrator while committing acts of violence or threatening to use violence.²⁶ If the perpetrator has a terrorist intent in his actions, then his crimes are considered as terrorism. Suppose that perpetrator does not have a terrorist purpose his actions are not regarded as crimes of terrorism. Still, they could be considered crimes or violations if the activities are criminalized or prohibited by other state legislations.²⁷

Legislation in the Sultanate of Oman has set deterrent penalties for terrorism that could, in some cases, amount to a death sentence. For example, according to Omani legislation, execution is the penalty for establishing, founding, organizing, managing, or leading a terrorist organization.²⁸ A terrorist organization is defined as an association, body, organization, center, or the like, whatever its name or form, and any branch thereof, that is established for a terrorist purpose. The penalty of being a member or associate with a terrorist organization in any way with knowledge of its objectives shall be imprisonment for a term of five to ten years.²⁹ Furthermore, terrorist organizations shall be dissolved and disbanded with effective measures. All its funds, weapons, tools, documents, etc. which may have been used in committing a crime, or prepared for use therein, shall be confiscated.³⁰

According to the Omani Counterterrorism Law, 2007, any associate of terrorist activities is considered a criminal and could face a penalty of a life sentence in jail or imprisonment for not less than ten years if he is found to:

---

25 Ibid

26 Albalushi, interview

27 Alismaili, interview

28 Royal Decree no.8

29 Albalushi, interview

30 Department of Countering Terrorism, *Overview of the Counter Terrorism Legislations in the Gulf and Yemen* (Vienna: United Nations Organization, 2009)

- Use coercion or any other means to force a person to join a terrorist organization or prevent his secession. The penalty shall be death if the acts lead to the death of the victim or any other person, or
- Provide a terrorist organization any funds, weapons, explosives, or other materials that endanger the people's lives or property. Or, knowing the organization's purpose, provide a terrorist organization with documents, or any other means or material or information that could assist the organization in achieving their goals, or
- Provide the heads or members of a terrorist organization shelter or a place to meet. Or convey their messages, or other facilities, knowing the purpose for which they are intended, or
- Seek to communicate with a foreign country or terrorist organization based outside the Sultanate or support them to commit terrorist activities within the Sultanate. Or endangering its property, institutions, employees, or diplomatic representatives, or
- Train one person or more in the use or manufacture of weapons, explosives, and means of communication or methods of warfare, to carry out a terrorist crime, or
- Conceal or destroy the objects used or prepared for use in a terrorist crime.

In addition, any Omani citizen that cooperates or joins a terrorist organization, forces, or armed militias based outside the Sultanate that are using terrorism or military training as a means to achieve its objectives or purposes will be similarly punished, even if the actions are not directed at the Sultanate of Oman.³¹ The penalty shall be a life sentence in jail or imprisonment of not less than ten years if the perpetrator receives military or security training. The penalty shall be life sentence imprisonment if the perpetrator participates in any of its terrorist operations.³² The penalty shall be death or life sentence imprisonment if the perpetrator is a member of the armed forces or paramilitary formations or public security bodies.³³

The penalty of imprisonment of not less than five years should be applied if a person is found in the Sultanate of Oman's territory after committing one of the crimes stipulated in the Counterterrorism Law abroad. The penalty shall be a life sentence in jail or imprisonment of no less than ten years if the act committed is directed against the Sultanate of Oman or adversely affects its

---

31 Albalushi, interview

32 Royal Decree no.8

33 A. M. Alfarsi, *Official from the Ministry of Defense Specialized in Security Studies* (Interview by the Author, April 20, 2019A)

interests. The same sentence will apply if the person resorts to the Sultanate of Oman's territory, using it as headquarters for preparation or planning to commit one of the crimes stipulated in the Counterterrorism Law against another state.³⁴ The Counterterrorism Law includes a precautionary article covering any terrorist acts that are not mentioned in the law, which stipulates that any of the felonies outlined in the Omani Penal Law or any other law shall be deemed to be terrorist crimes if committed for a terrorist purpose, and shall be punished by a severer punishment than the one stipulated in the law.³⁵

Financing terrorism is a separate crime from committing terrorist acts as per the Omani Anti-Money Laundering and Financing Terrorism Law issued under Royal Decree no.30, 2016. Financing terrorism is a crime whether the terrorist act occurs, and regardless of the country in which the terrorist act was committed or attempted. Even if funds were used to achieve the act or not. The Anti-Money Laundering and Financing Terrorism Law (2016) considers any person to provide or collect funds, directly or indirectly, to be a perpetrator of a crime of financing terrorism. Yet, conditional on his knowledge that it will be used wholly or partly to commit a terrorist act or by a terrorist or terrorist organization. He will face the penalty of imprisonment for ten to fifteen years, and a fine not less than fifty thousand Omani Riyals, but not to exceed the equivalent of the value of the funds provided or collected. It includes financing individuals' travel to commit, plan, participate in or facilitate terrorist acts, provide funding for training in acts of terrorism, or receiving that training. Any person who associates or assists in committing the crime of financing terrorism will be considered a perpetrator. The penalties provided by the Anti-Money Laundering and Financing Terrorism Law (2016) shall be doubled if the perpetrator commits the crime through an organized criminal group or commits the offense by exploiting his powers or authorities in a financial institution, charitable or civil society organization, or repeats the crime.³⁶

Based on above information, it is evident that the Sultanate of Oman takes strict action against any person who is proven to have any relationship to terrorists or acts of terrorism.³⁷ But the connection should first be established in a court of law that considers the terrorist a criminal. This perspective reflects the defensive realism approach that the Sultanate of Oman adopts and considers a basis for its national counterterrorism policy. The offensive realism approach, on the other hand, has another perspective on terrorism.

---

34 Royal Decree no.8

35 Alismaili, interview

36 Alismaili, interview

37 Royal Decree no.8

The offensive counterterrorism approach has been led internationally by the United States of America.³⁸ Its principles were reflected in the speech that President George W. Bush gave on September 6, 2006, from the White House before the people, the state authorities, and the parliament regarding the terrorist attacks in the United States on September 11, 2001.³⁹ The speech was made five years after the terrorist attacks and summarized the American counterterrorism strategy. Analyzing the speech provides an opportunity to understand the American perspective on terrorism, reflecting the offensive realism approach regarding terrorism, and comparing it to the Omani view and position, which adopts a defensive realism approach.

President George W. Bush stated⁴⁰ that since the events of September 11, the United States of America has entered a new and dangerous war to prevent terrorists from striking the country again. The United States of America has tracked down the terrorists either in the United States of America or other states worldwide. The United States of America has launched worldwide military operations to destroy any point of gathering or place that the terrorists may use to hide and take refuge in. The American army operations also captured thousands of so-called terrorists from the war fronts, predominantly from Iraq and Afghanistan. The arrested terrorists were either killed immediately or sent to an “environment where they [could] be held secretly and questioned by experts.”⁴¹ Those held were questioned by American military personnel and were later either killed, after all possible information had been extracted from them, or kept in prisons under inhumane conditions.

In this context, the offensive realists’ approach to counterterrorism is based on the principles that terrorism around the world poses a threat to the state’s power, terrorism should be aggressively eliminated before it disrupts the state order, and terrorists are enemies of the country. These principles are evident in the American policies towards countering terrorism. As a result of terrorism around the world posing threats to states and individuals, some countries are following the terrorists and neutralize them in some parts of the world.⁴² Regarding the use of aggression to face terrorism and the need to eliminate terrorism before it harms the state, the United States of America has declared war against terrorism based on the pre-emptive strike. It tracked individuals

38 C. Yordán, America’s Quest for Global Hegemony: Offensive Realism, the Bush Doctrine, and the 2003 Iraq War. *Theoria: A Journal of Social and Political Theory*, 53, no. 110, (2006) 125-157.

39 NYTimes, *TRANSCRIPT: President Bush’s Speech on Terrorism*. Accessed March 11, 2020, https://www.nytimes.com/2006/09/06/washington/06bush_transcript.html

40 Ibid

41 Ibid

42 P. Toft and John J. Mearsheimer, an offensive realist between geopolitics and power. *Journal of International Relations and Development*, 8 (2005)

who were not part of the 9/11 events but who were said to be related to the al-Qaida terrorist group and Taliban and captured them to prevent them from “murdering the American people,” according to President Bush’s statement.⁴³ This clearly states that many of the people killed or held captive were not terrorists that directly threatened the United States of America. But the United States of America perceived that those persons might conduct terrorist acts against it in the future, which was enough reason to declare war against them to prevent them from doing so. And by declaring war, the United States gave the authority to its military forces to deal with the terrorists throughout the interaction instead of to its law enforcement forces. Finally, regarding the terrorists being enemies of the state, the United States of America treated possible terrorists as enemies. It bombed their houses and shelters, killed them on sight without taking their statements, held them captive without trial, tortured them for information, transferred them from their countries to prisons in other states, and hid them without disclosing information of their whereabouts. These activities were conducted under the laws and premise of war to prevent terrorists from attacking the United States of America.⁴⁴

When comparing the offensive approach in countering terrorism reflected in the American policies, with the defensive system that the Sultanate of Oman adopts, several differences are apparent. The offensive approach perceives terrorism around the world as a threat to the state’s power and believes it should be aggressively eliminated before it harms the state through preventive wars around the world. The defensive approach perceives terrorism as a crime that should be prevented from within the state boundaries without aggression to the supposed or suspected terrorists outside of the state territories. Additionally, the offensive approach considers terrorists as enemies of the state who should be captured, interrogated, and killed by military forces. In contrast, the defensive approach views them as criminals for committing terrorist acts specified by the laws. Considering this, terrorists should be captured by the law-enforcement forces and prosecuted by judicial authorities and imprisoned in prisons, while maintaining their civil and human rights always.⁴⁵

The Status of Terrorism in Oman:

International Reports

Peaceful Oman is the only Gulf country that scored zero on the 2019 Global Terrorism Index. This reflects Oman’s success in countering terrorism

---

43 NYTimes, *TRANSCRIPT*

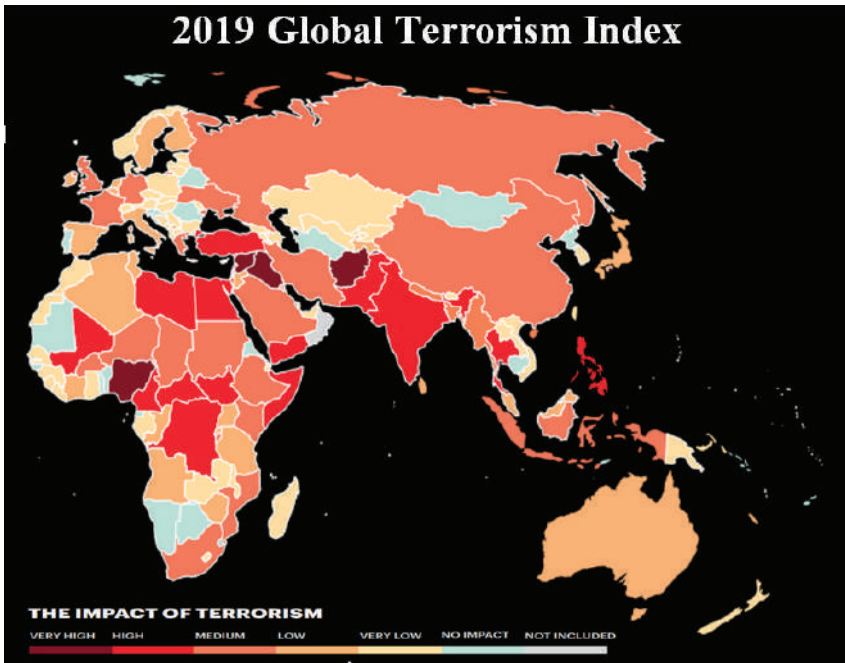
44 Toft and Mearsheimer,

45 Royal Decree no.97, *Criminal Procedure Law*. Ministry of Legal Affairs (Muscat, 1999)

and maintaining its security and stability. The Global Terrorism Index is a comprehensive study prepared by the Institute for Economics and Peace, the “independent, non-partisan, non-profit think tank dedicated to shifting the world’s focus to peace as a positive, achievable, and tangible measure of human well-being and progress.”⁴⁶ The Global Terrorism Index analyzes the impact of terrorism on 163 countries worldwide, covering 99.7 percent of the world’s population. The Index is based on the Global Terrorism Database. Their data are collected and collated at the University of Maryland by the National Consortium for the Study of Terrorism and Responses to Terrorism.⁴⁷

The Global Terrorism Index is based on four indicators: total terrorist incidents each year, real injuries caused by terrorists each year, total fatalities caused by terrorists each year, and total damage to property caused by terrorist incidents each year. The country ranking is reached by weighing the four indicators over five years.

Figure 2: Global terrorism index map (Institute for Economics and Peace, 2019)

46 Institute for Economics and Peace, *Global*, pp. 101

47 Ibid

The Global Terrorism Index map (Figure 1), which was prepared at the end of the year 2019, gives a visual depiction of the geographical positioning of the Sultanate of Oman concerning the location of terrorist incidents during the past five years. The Sultanate of Oman shares land borders with Yemen, which is desperately impacted by terrorism, and the Kingdom of Saudi Arabia, which is also affected by terrorism. The Sultanate of Oman also faces high levels of terrorism on the eastern side of its maritime borders from India, Pakistan, and Somalia. It faces certain levels of terrorism on the northern side of its maritime borders from Iran.

Another report on the Sultanate of Oman was issued by the United States Department of State, 2018. In that report, the Department of State disclosed that Oman's radicalization and terrorist recruitment were not considered a significant threat to Oman during 2017. The Omani initiative to address violence and domestic radicalization was not explicit in scope or nature. But according to the report, Oman maintained a non-public enterprise and tight control on terrorist recruitment.⁴⁸ This report's contents indicate that the Omani counterterrorism policy is not clear to other states and personnel. Still, the results of the policy are evident and satisfactory for maintaining security stability.

National Report

An official report by the Sultanate of Oman in 2002 to the United Nations stated that no terrorist acts had taken place to date in Oman. There had been no examples of legal convictions or judgments in that regard.⁴⁹ The report was an official confirmation that the Omani national counterterrorism strategy was a success to the extent that no terrorist attacks had occurred in the Sultanate of Oman up to that point. However, it is noted that the report used the broad term "terrorist acts," and, according to Sanhoori,⁵⁰ if the expression is comprehensive in its general meaning, it is not permissible to limit it to any interpretation, but rather to explain it in general. Therefore, it is interpreted to mean that Oman had not been a target for terrorist attacks. No planning for terrorism had taken place in Oman, and that Oman had financed no terrorism or terrorists.

---

48 United States Department of State, *Country Report on Terrorism 2017*, (Oman, 2018).

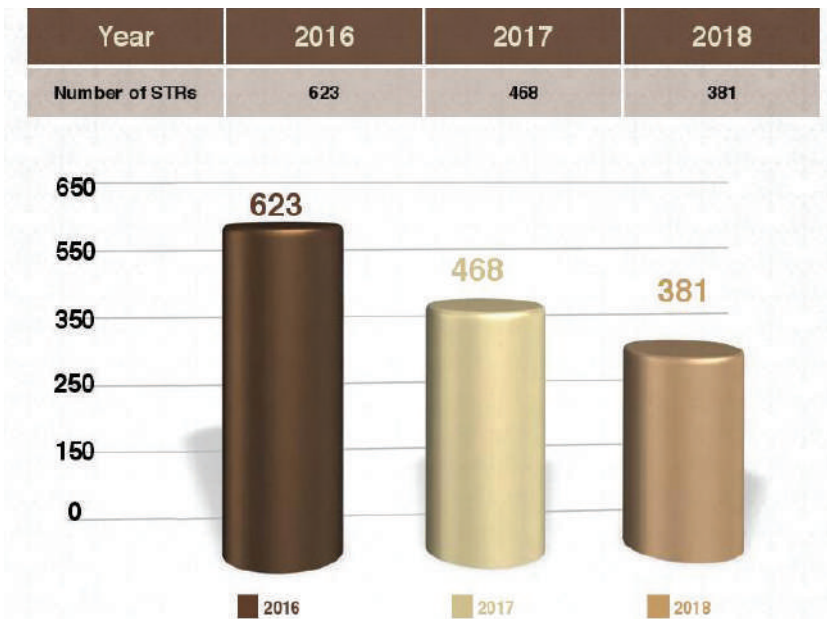
49 United Nations Security Council Counterterrorism Committee. *Letter dated 27 June 2002 from the Chairman of the Security established pursuant to resolution 1373 (2001)*. Accessed January 12, 2019, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N02/454/90/PDF/N0245490.pdf?OpenElement>

50 Sanhoori, *Alwaseet*

As for the current times, a highly significant report from the National Centre for Financial Information was published recently in 2018, regarding the financing of terrorism in Oman. It is clear from the report’s data that the Sultanate of Oman is closely auditing all the financial transactions that are taking place in the state to prevent any transactions that might be related to terrorism. The report from 2018, refers to the fact that terrorism is being financed in new ways, through new forms and new tools to succeed and avoid detection by the Omani authorities. These tools are complicated and unique in terms of the source of funds and their intended beneficiary for terrorist reasons. The National Centre for Financial Information report covers three years between 2016 and 2018 inclusively. And the report sheds light and discusses the methods created by the Omani authorities to prevent terrorist-related acts from occurring.

Figure 3: Number of reported suspected transactions per year (Royal Oman Police, 2018)

As per (Figure 2), the number of transactions suspected to be financing terrorism reported to the National Centre for Financial Information decreased by almost half from 2016, where the number of alleged transaction reports was 623, to only 381 cases in 2018.⁵¹ Thus, the improvement in state performance

51 Royal Oman Police, *Report from National Centre for Financial Information*, (Muscat, 2018)

at countering the financing of terrorism was noted year on year through the decreasing number of reported incidents, reflecting the increasing efficiency of the Omani national counterterrorism strategy.

Table 1: Reporting entities per year (Royal Oman Police, 2018)

Years	2016	2017	2018
Banks	452	292	212
Money exchange firms	166	171	157
Insurance companies	0	0	1
Competent authorities	5	5	11
Total	623	468	381

Concerning the reporting entities of the suspected transactions, (Table 1) shows that commercial banks peaked the criminal reporting through these years in contrast to the other entities such as money exchange firms, insurance companies, and competent public authorities. This is evidence of the efficiency of the financial policies in the Sultanate of Oman, and the accurate reporting system that Oman has in place regarding bank transactions. It also reflects the great level of analysis performed on reported transactions by the Omani authorities and the state’s policies to counter the financing of terrorism. It is essential to mention that the tools used in the suspected transactions changed to some extent over the past years, as the use of cheques and real estate decreased while the use of new tools such as shares, bonds, documentary credit, and gold increased. However, cash is still at the top of the list of transaction tools used to finance terrorism. Regarding the techniques used in the suspected transaction, deposit and withdrawal of cash have been used throughout the last three years. Its percentage increased to 90% of reported transactions. The money transfer technique decreased from 164 cases in 2016 to only 21 cases in 2018.⁵²

The 2018 report concluded that none of the suspected transactions were proven to be related to a terrorist act. The Global Terrorism Index also concludes that no terrorist or terrorist-related acts have taken place in the

⁵² Ibid

Sultanate of Oman in recent years. Besides this is the lack of any confirmed news from national or international media sources related to any terrorist acts in Oman and supported by the best knowledge of specialists and interviewees interviewed for this study. This all confirms that the Sultanate of Oman has not any recent encounter with terrorism and, therefore, proves the Omani national counterterrorism strategy's success in maintaining security stability in Oman.

Conclusion

This study explained the differences between defensive and offensive realism policies regarding the approach and principles and having explored the counterterrorism policies of the Sultanate of Oman. It can be concluded that, in the context of national counterterrorism strategies, the practical application of each approach reflects the nature, aim, direction, and methods of the policies used by the state. The nature of defensive policies results in an organized plan that the government uses to prevent terrorism through peaceful means or defend itself in the face of a possible terrorist attack. Therefore, this paper has demonstrated the Omani perspective on terrorism by providing the Omani definition of terrorism and a description of how the Sultanate of Oman considers terrorism and terrorists from a legal and criminal viewpoint. It went on to illustrate how the Sultanate of Oman is free from terrorism using official statistics and notes the lack of any counterarguments. This study is essential to demonstrate the success of the Omani national counterterrorism strategy.

It is evident that the Omani national counterterrorism strategy is not announced or formally issued by the state, though it can be observed within published policies. This gives the government more flexibility and ability to improve, manage and adjust the strategy without official restrictions. This indicates the broad powers and judgment given to the state authorities and forces. It provides the state with the lead and freedom to choose which policies to implement according to the type and location of terrorist threats. Besides this, it gives the counterterrorism forces the power to make policies more flexible to security requirements and more applicable and realistic, since Omani authorities are best known of their potential in this regard.

The success of the Omani national counterterrorism strategy is reinforced by the results which demonstrate the nonexistence of any confirmed terrorist activity in Oman concluded in national and international reports, along with a decrease in the number of suspected terrorist financial transactions. This research has revealed that Omani counterterrorism strategy aims to prevent the terrorists, their ideology, weapons, and equipment that they could make

use of, from entering the country. It deters terrorists from executing terrorist acts against Oman, from inside or outside of the territory, and against other states directed from the Omani territories. It protects the national assets and the society in the event of a terrorist attack and manages the situation in the best way possible in an attack. The methods of defensive policies adopted by the Sultanate are reliant on collecting and analyzing information and data, international collaboration, military display, and deterrence using the national forces at a time of security stability, and the use of counterterrorism authorities and forces in the event of a terrorist attack occurring.

Bibliography

A. M. Alfarsi, *Official from the Ministry of Defense Specialized in Security Studies* (Interview by the Author, April 20, 2019A)

Albalushi, A. *Official from the Oman Public Prosecution* (Interview by the Author, April 23, 2019)

Alismaili, A., *Researcher in Judiciary*. (Interview by the Author, July 20, 2018).

Department of Countering Terrorism, *Overview of the Counter Terrorism Legislations in the Gulf and Yamen* (Vienna: United Nations Organization, 2009)

Hadji-Janev M. and Bogdanoski, M., *Handbook of Research on Civil Society and National Security in the Era of Cyber Warfare* (Information Science Reference, 2016).

Institute for Economics and Peace, *Global Terrorism Index: Measuring the impact of terrorism* (Sydney, Australia, 2019).

Mearsheimer, J., *The Tragedy of Great Power Politics* (New York: Norton, 2001)

Morgenthau, H., *Politics Among Nations* (New York: Alfred A, 1956)

Morgenthau, H., *Truth and Power: Essays of a Decade, 1960-1970* (New York: Praeger, 1970). Pp. 9

NYTimes, *TRANSCRIPT: President Bush's Speech on Terrorism*. Accessed March 11, 2020, https://www.nytimes.com/2006/09/06/washington/06bush_transcript.html

Posen, B. R., *The Struggle against: Grand Strategy, Strategy, and Tactics*. *International Security*, 39-55, (2001).

Royal Decree no.29, *Civil Transactions Law*, Ministry of Legal Affairs (Muscat, 2013).

Royal Decree no.7, *Criminal Law*, Ministry of Legal Affairs (Muscat, 2018)

Royal Decree no.8, *Countering Terrorism Law*. Muscat: Ministry of Legal Affairs (2007).

Royal Decree no.97, *Criminal Procedure Law*. Ministry of Legal Affairs (Muscat, 1999)

Royal Oman Police, *Report from National Centre for Financial Information*, (Muscat, 2018)

Sanhoori, A. A., *Alwaseet: Explaining the civil law* (3rd edition) (Bairut, Alhalabi Publications, 2013)

Snyder, J., *Myths of Empire: Domestic Politics and International Ambition* (Cornell University Press, 1991) Pp. 11

The Jamestown Foundation, *Oman as a Counterterrorism Model for the GCC States* (May 27, 2016).

Toft, P. and Mearsheimer, M., An offensive realist between geopolitics and power. *Journal of International Relations and Development*, 8 (2005)

United Nations Security Council Counterterrorism Committee. *Letter dated 27 June 2002 from the Chairman of the Security established pursuant to resolution 1373 (2001)*. Accessed January 12, 2019, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N02/454/90/PDF/N0245490.pdf?OpenElement>

United States Department of State, *Country Report on Terrorism 2017, (Oman, 2018)*.

Van Evera, S., Offense, Defense and the Causes of War. *International Security*, 22, 5-43 (1998).

Waltz, K., *Theory of International Politics* (US: McGraw Hill, 1979)

Yari, H. *Professor of Military and Strategic Issues and International Relations* (Interview with the Author, Dec. 12, 2018)

Yordán, C., America's Quest for Global Hegemony: Offensive Realism, the Bush Doctrine, and the 2003 Iraq War. *Theoria: A Journal of Social and Political Theory*, 53, no. 110, (2006) 125-157.

The Symbolic Relationship between ‘Ulamā’ and ‘Umarā’ in Contemporary Saudi Arabia

Emine Enise YAKAR*

Sümeýra YAKAR**

Received: 11/15/2020

Accepted: 12/22/2020

Citation: YAKAR, E. E., YAKAR, S., “The Symbolic Relationship between ‘Ulamā’ and ‘Umarā’ in Contemporary Saudi Arabia”, *Middle Eastern Studies*, 13-1 (2021): 23-46

DOI: 10.47932/ortetut.826183

Abstract: This research can be considered within the framework of legal and political anthropology and the study topic centres around the effects of an alliance between Saudi ‘ulamā’ (the religious scholars) and ‘umarā’ (the political leaders) in contemporary Saudi Arabia. The objective of this paper is to investigate to what extent the Wahhabī interpreted religious discourses are used to shape the political atmosphere of today’s kingdom. The paper will explain in more detail the continuing relationship between the ‘ulamā’ and ‘umarā’ in light of the Wahhābī doctrine of *siyāsa shar‘iyya* (a fundamental legal doctrine that establishes the relationship between the regime and its subjects in an Islamic state), while focusing on the historical ebbs and flows between the ‘ulamā’ and ‘umarā’.

Keywords: Saudi Arabia, political authority (‘umarā’), religious authority (‘ulamā’), Islamic law

* Ph.D., Recep Tayyip Erdoğan University, Theology Faculty, TR, emineenise.yakar@erdogan.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4100-9234

** Ph.D., İğdir University Theology Faculty, TR, sumeyrayakar@hotmail.com, ORCID:0000-0001-8335-6819

Suudi Arabistan'daki Alim ve Yöneticiler Arasındaki Sembolik Bağlantı

Emine Enise YAKAR*

Sümevra YAKAR**

Geliş tarihi: 15/11/2020

Kabul tarihi: 22/12/2020

Atf: YAKAR, E. E., YAKAR, S., “Suudi Arabistan'daki Alim ve Yöneticiler Arasındaki Sembolik Bağlantı”, Ortadoğu Etütleri, 13-1 (2021): 23-46

DOI: 10.47932/ortetut.826183

Öz: Günümüz Suudi Arabistan Devleti'nde, ulema (dini âlimler) ve umera (politik yöneticiler) arasındaki bağlantı ve bu bağlantının etkisinin araştırıldığı bu makale hukuk ve politik antropoloji alanı içerisine giren bir araştırmadır. Araştırmanın temel konusu; Vahhabi anlayışına dayanan dini yorumların, günümüz Suudi Arabistan Devleti'ndeki politik atmosfere olan etkilerini, âlim ve yöneticiler arasındaki sembolik bağlantıyla analiz ederek açıklamaktır. Çalışma, ulema ve umera arasındaki güçlü ilişkide meydana gelen olumlu ve olumsuz tarihsel dönemlere odaklanarak, Suudi Arabistan'da hâkim olan Vahhabi anlayışıyla bağlantılı siyas-i şerriyye doktrininin devlet tarafından kullanımını örneklerle göstermektedir. Suudi Arabistan'ın kendine özgü siyas-i şerriyye anlayışında yönetim, yöneten ve yönetilenler arasındaki ilişkinin kuralları İslami temeller üzerine kurulmuştur ve bu bağlamda dini otorite ile politik otorite arasında iç içe geçmiş hiyerarşik bir güç yapısı bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Suudi Arabistan, siyasî otorite ('umarā'), dini otorite ('ulamā'), İslam hukuku

* Dr., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, TR, emineenise.yakar@erdogan.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4100-9234

** Dr., Iğdır Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, TR, sumeyrayakar@hotmail.com, ORCID:0000-0001-8335-6819

العلاقة الرمزية بين العلماء والمسؤولين في المملكة العربية السعودية

العنود الفارسي**

هاني البسوس*

تاريخ القبول: 22/12/2020

تاريخ الاستلام: 15/11/2020

اقتباس: ياكار، أ.أ.، ياكار، س.، «العلاقة الرمزية بين العلماء والمسؤولين في السعودية»، دراسات الشرق الأوسط، (2021) 1-13: 23-46

معرف الغرض الرقمي: 10.47932/ortetut.826183

الملخص

هذه المقالة تبحث في العلاقة بين العلماء (علماء الدين) والأمراء (المسؤولين السياسيين) في دولة المملكة العربية السعودية اليوم، وتأثير هذه العلاقة. وهي دراسة تدخل في مجال القانون والأنثروبولوجيا السياسية. الموضوع الرئيس للدراسة؛ هو شرح آثار التفسيرات الدينية القائمة على المنهج الوهابي على المناخ السياسي في دولة المملكة العربية السعودية اليوم، من خلال تحليل العلاقة الرمزية بين العلماء والمسؤولين. وتركز هذه الدراسة على الفترات التاريخية الإيجابية والسلبية التي تحدثت في العلاقة القوية بين العلماء والأمراء، وتوضح استخدام الدولة لعقيدة السياسة الشرعية المرتبطة بالمنهج الوهابي السائد في المملكة العربية السعودية، لترسيخ النظام وفق السياسة الشرعية بمفهومها الخاص بالمملكة العربية السعودية، لتستند فيه قواعد العلاقة بين الحاكم والمحكوم على الأسس الإسلامية، وفي هذا السياق يوجد هيكل سلطة هرمي متشابك بين السلطة الدينية والسلطة السياسية.

الكلمة المفتاحية: المملكة العربية السعودية، السلطة السياسية (الأمراء)، السلطة الدينية (العلماء)، القانون الإسلامي

* د. جامعة رجب طيب أردوغان، كلية الإلهيات، تركيا، 0000-0002-4100-9234-ORCID، emineenise.yakar@erdogan.edu.tr
** د. جامعة إغدير، كلية الإلهيات، تركيا، 0000-0001-8335-6819-ORCID، sumeyrayakar@hotmail.com

Introduction

The legal system of Saudi Arabia is supposedly governed by the traditional framework of Islamic law, and there is no separation between the legislative, executive and judicial branches. Underscoring the alliance between Saudi '*ulamā*' (the religious scholars) and '*umarā*' (the political leaders) in the contemporary atmosphere clarifies that the political practice in Saudi Arabia is connected with the Wahhābi interpreted religious doctrines not only as a theoretical level but also as a facilitator of political changes.

The historical alliance of 1744 between Shaykh Muḥammad Ibn 'Abd al-Wahhāb (d. 1792), the founder of the Wahhābī movement, and Muḥammad Ibn Sa'ūd (d. 1765), the predecessor of the Saudi dynasty, established the basis for the formation of the first Saudi state.¹ The symbolic and functional alliance has since then remained intact. 'Abd al-Wahhāb's mission was sustained by his descendants, who are known as the Āl al-Shaykh family, and their authorization as the Grand Muftī was handed down from father to son.² 'Abd al-'Azīz Āl-Sa'ūd (d. 1953) founded the Saudi Kingdom in 1932 and continued to rule the monarchy until his death.³ At the beginning of the establishment of the first Saudi state, the Āl al-Shaykh family were merely the class of the '*ulamā*' who had formed an alliance with Muḥammad Ibn Sa'ūd. Although the religious sphere was reserved for 'Abd al-Wahhāb and his descendants (the family of Āl al-Shaykh) during the early period of the kingdom, the Āl al-Shaykh family's privileged position was increasingly challenged after the establishment of the Dār al-Iftā' (the official religious institution). The leader of the institution is titled as the Grand Muftī (*al-Muftī al-Āmm*) who obtains a privileged position and controls the official '*ulamā*' within the kingdom. In a manner that is quite similar with the Āl al-Shaykh family, the official '*ulamā*' have been concerned with sustaining the mutual alliance and interdependence between the religious scholars and political leaders within the wider context of the modern Saudi state.⁴ The situation has inevitably generated a functional relationship between the '*ulamā*' and '*umarā*' up until the present times.

1 Joseph A. Kechichian, *Succession in Saudi Arabia* (New York: Palgrave, 2001), 15, 18.

2 John R. Bradley, *Saudi Arabia Exposed Inside a Kingdom in Crisis* (New York: Palgrave Macmillan, 2005), 9-10.

3 Kechichian, *Succession in Saudi*, 24; "King Abulaziz Al Saud Founder of the Kingdom of Saudi Arabia," *House of Saud Saudi Royal Family*, accessed December 2, 2020, <https://houseofsaud.com/king-abdulaziz-al-saud/>.

4 Mordechai Abir, *Saudi Arabia in the Oil Era Regime and Elites: Conflict and Collaboration* (London: Routledge, 2015), 17-22.

There is a division between mutable issues concerning social relations (*mu'āmalāt*) and immutable issues concerning faith (*'aqā'id*) and ritual practices (*'ibādāt*) in the area of Islamic rulings. Islamic law does not order a particular governance style for the rulers with the exception of acting fairly during the governance of the state. Each government aims to establish an appropriate governmental structure regarding religious flexibility. Within the scope of the general principles, Saudi Arabia developed an idiosyncratic governance which combines religion and state. The reciprocal and functional relationship between the religious and political authorities of Saudi Arabia is explained by Al-Atawneh, Vogel, and Mauline. Their work underscores the main Wahhābī doctrine of governance and politics (*siyāsa shar'īa*) which obliges both the political and religious authorities to take governmental responsibility.⁵ The relationship between the Saudi state authorities and the religious institution, along with the influence of political agendas upon the religio-legal system, are detailed with reference to religious nationalism by Al-Rasheed.⁶ Yamani also makes an additional contribution by sketching an encompassing portrait of the Saudi socio-legal environment and social values, thus providing considerable insight into the context-based interpretations of scholars.⁷ These academic contributions shed light on the influence of Najdī tribal effects upon the Saudi state structure and uncover the mutually reinforcing interaction between state, society and context. Fandy Mamoun's *Saudi Arabia and the Politics of Dissent* observes that official institutions maintain a conservative approach in the sphere of social regulations and mainly work in harmony with the state policy.⁸ This research mainly asserts that religious doctrines, organisations and tools are used to control religious mobilization and to create socio-cultural dynamics that derive from the slogans of religious nationality. The propagation of local Saudi religious interpretation mainly derives from the towns of central Arabia, in particular the Najd region.⁹ Since the majority of the ruling class in political and religious spheres are from the Najd part of the country, the strict Wahhābī understanding, which

5 Muhammed al-Atawneh, *Wahhābī Islam Facing the Challenges of Modernity: Dār al-Ifiā in the Modern Saudi State* (Leiden: Brill, 2010), 36-37, Frank E. Vogel, *Islamic Law and Legal System of Saudi Arabia* (Leiden: Brill, 2000), 173, Nabil Mouline, *The Clerics of Islam: Religious Authority and Political Power in Saudi Arabia*, trans. Ethan S. Rundell (London: Yale University Press, 2014), 120-126.

6 Madawi al-Rasheed, *A History of Saudi Arabia* (Cambridge: Cambridge University Press, 2010), 13-36.

7 Maha Yamani, *Polygamy and Law in Contemporary Saudi Arabia* (Reading: Ithaca Press, 2008), 4-10, 143.

8 Mamoun Fandy, *Saudi Arabia and the Politics of Dissent* (New York: Palgrave Macmillan, 1999), 10-22.

9 Mouline, *The Clerics of Islam*, 182, Yamani, *Polygamy and Law*, 46; Zeba Khan, "Suudi Arabistan'da Kimlik ve Ulus İnşasının Mezhepselleşmesi," *Ortadoğu Etütleri* 11, no. 1 (2019):114-141, 120.

is the identical religious character of this area, obtains a dominant position throughout Saudi Arabia. The Najdī influence within the whole area of Saudi Arabia provides evidence for a causal link between the intellectual contribution of scholars and geographical perceptions. This situation also clarifies the failure of scholars who could not develop intellectual ideas or comprehensive methodologies that exceed the national and local limits.

The focus of the paper centres around the questionable character of relationship between the theoretical statements of scholars and political practice of rulers in contemporary Saudi Arabia. The chronological changes within the Saudi religious understanding and the reflection of this perceptual shift over the political sphere will be explained in detail. After briefly giving information concerning the practice of issuing religious opinions (*iftā'*) in the Saudi politico-legal area, this article identifies the alliance between the '*ulamā'*' and '*umarā'*'. The broad explanation related to the role and position of Saudi scholars and rulers exemplifies the operative function of the *iftā'* mechanism, which assists controlling the public understanding of religion and politics. This article just focuses upon the application of the practice of *iftā'* within the politico-legal area. Although *fatwās* are traditionally identified as non-binding Islamic legal opinions, the active role of the practice of *iftā'* within the socio-legal area provides this practice with a kind of authoritative role in Saudi Arabia.

Saudi Legal System and State Authorities

Saudi Arabia is identified with Islam more than other Muslim countries since the country is known as the cradle of Islam and hosts the two holiest places of Islam (Mecca and Medina) within its borders.¹⁰ The ruler of the country, the King, presents himself as the custodian of these sacred sites (*Khadim al-Ḥaramayn*, or the servant of the two shrines).¹¹ The population is described as being entirely Muslim, so non-Muslims are not allowed to become permanent residents in the country. In this regard, it can be noted that the country does not need any legal system other than Islamic to deal with and decide any legal conflict and disagreement amongst its populace.

Since the establishment of Saudi Arabia in 1932, it has been made amply clear that the legal system of the country is based on and regulated by Islamic law. The superiority and primacy of Islamic law was formally declared in the kingdom's Basic Law of the Governance, which was legalised by the Royal

10 Bradley, *Saudi Arabia Exposed*, 5-7; Abir, *Saudi Arabia*, 68-69.

11 Kechichian, *Succession in Saudi*, 82-83.

Decree No. A/90 of 1 March 1992.¹² Articles 1,7 and 23 reflect the theocratic characteristic of the state that depends on religion, while Article 5 refers evidently to the monarchic feature of the state. Article 23 stipulates:

“The State shall protect the Islamic creed, apply the Shariah, encourage good and discourage evil, and undertake its duty regarding the Propagation of Islam (*da'wa*).”¹³

Article 5 states:

“Monarchy is the system of rule in the Kingdom of Saudi Arabia,” and “Rulers of the country shall be from amongst the sons of the founder, King Abdul Aziz bin Abdul Rahman al-Faisal al-Saud, and their descendants. The most upright among them shall receive allegiance according to the Holy Quran and the Sunnah of the Prophet (Peace be upon Him).”¹⁴

These articles clearly evidence that Saudi Arabia is a country consisting of both theocratic and monarchic elements, so it is possible to describe this state as a ‘theocratic monarchy’.¹⁵ The reflection of both theocratic nature and monarchical character are also observable with the country’s legal system. Article 48 reiterates:

“Courts shall apply the provisions of Islamic Shariah to cases brought before them, according to the Holy Quran and Sunnah of the Prophet (Peace be upon Him), as well as other regulations issued by the Head of State in strict conformity with the Holy Quran and the Sunnah of the Prophet (Peace be upon Him).”¹⁶

As a result, the Saudi legal system is superimposed upon two footings of regulations: the ‘*ulamā*’s interpretations (extracted from the authoritative sources of law) and the King’s royal decrees (issued by the King concerning governmental matters and social relations). It is clearly affirmed that the Islamic legal regulations and royal decrees are the foundations of the country’s legal system. This dual nature of the legal system equalizes the orders issued by the Saudi King and government with the Islamic legal regulations. Royal decrees function as authoritative legal regulations in the absence of the Islamic legal regulations related to any issue at hand. Nonetheless, the nature of royal

12 “Basic Law of Governance,” Article 1, *Royal Embassy of Saudi Arabia*, March 1, 1992, accessed October 20, 2020, <https://www.saudiembassy.net/basic-law-governance>.

13 “Basic Law of Governance,” Article 23.

14 “Basic Law of Governance,” Article 5.

15 Simon Mabon, *Saudi Arabia and Iran: Soft Power Rivalry in the Middle East* (New York: I.B. Tauris, 2013), 106.

16 “Basic Law of Governance,” Article 42.

decrees was restricted to their conformity with Islamic law.¹⁷ The two sources (Islamic legal regulations and royal decrees) govern all administrative, executive and legislative affairs of the state. When the Saudi state produces the King's royal decrees, the components mainly embody the knowledge of collective identity and the nation that can be used as evolutionary criteria to interpret *shar'ī* sources.¹⁸ Thus, collective stability and national values of Saudi society are considered to be the main elements of royal decrees that enable an official judge to address the problem in the legal area.¹⁹ It should be noted that the Kingdom's Basic Law of the Governance theoretically and ideally draws a picture of a traditional Islamic governance system that divides the authority between the '*ulamā*' and '*umarā*'. It does this by accentuating the importance and necessity of the obedience to the regulations issued by these two authority holders.

The Basic Law of the Governance presents a detailed explanation of each state authority, including the executive and regulatory (almost equivalent to legislative) authorities, and their duties, responsibilities and interconnections. Despite the fact that the executive and regulatory authorities represent different entities in many countries, there is almost no separation between the two in Saudi Arabia. The executive branch of the state consists of the King, the Council of Ministers, ministry subsidiaries, local governments, and other public independent and quasi-independent agencies.²⁰ Within the hierarchy of the executive structure, the King has the ultimate authority that commands all military forces, implements the policy of the nation, supervises the implementation of Islamic law, statutory laws, regulations and royal decrees, and oversees the Council of Ministers and governmental agencies. The Council of Ministers, headed by the King, is the direct executive authority that has an independent power to determine the nation's internal, external, financial, economic and defence policies and to oversee the implementation of laws, regulations and royal decrees.²¹ Several subsidiaries such as the Supreme Council of Islamic Affairs, the National Security Council and the Higher Committee for Administrative Reform are in existence to deal with particular issues that fall within the duties and responsibilities of the Council of Ministers.

17 Vogel, *Islamic Law*, 170-172; al-Atawneh, *Wahhābī Islam*, 57.

18 Fahd ibn Maḥmūd bin Aḥmad Al-Sīsī, "Makānat al-'Urf fī al-Sharī'ati al-Islāmiyyet wa Athāruhū fī Sinni al-Inzīmati fī Mamlakat al-Arabiyya al-Su'ūdiyya" (Master's thesis, Kulliyya al-Shar'iyya fī al-Jāmi'a al-Islāmiyya, 2009), 46.

19 Yakar, "The Usage of Custom," 387, 391.

20 Esther van Eijk, "Sharī'a and National Law in Saudi Arabia," in *Sharia Incorporated: A Comparative Overview of the Legal System of Twelve Muslim Countries in Past and Present*, ed. Jan Michiel Otto (Amsterdam: Leiden University Press, 2010), 147.

21 Vogel, *Islamic Law*, 311.

Besides the executive branch, the regulatory authority exists to enact statutory laws and regulations, and to approve international treaties, agreements and concessions. This authority is generally carried out by the King, the Council of Ministers and the Consultative Council (Majlis al-Shūra).²² Like the structure of the executive authority, the King has supreme power and assumes an essential legislative role in support of the Islamic rule within the structure of regulatory authority. As the head of the state, he is granted a broad discretionary power over matters related to public interest (known as the field of Islamic public policy, or *maṣlaḥa 'amma*) and issues regarding politics and governance that regulates the relationship between the ruler and his subjects (generally known as the field of *siyāsa shar'iyya*). Normally, the regulatory process needs to be approved and amended through royal decrees after first being reviewed by the kingdom's regulatory bodies (the Council of Ministers and the Consultative Council). Therefore, the King as the head of state and the chairman of the regulatory authority has an ultimate authority to enact, reject, or amend any laws and regulations through royal decrees.²³ Nonetheless this, the Council of Ministers and the Consultative Council share the regulatory authority with the King. Statutory rules and laws issued by the regulatory authority have legal sanctioning power as long as they do not conflict with the principles of Islamic law. This branch does only exercise its authority in the absence of a clear legal ruling within Islamic law which regulates a given issue. Article 67 states:

“...the “Regulatory Authority” shall draw up regulations and bylaws to safeguard the public interest, and eliminate corruption in the affairs of the State, in accordance with the rulings of Islamic Shariah. It shall exercise its authority in compliance with this Law and the two other laws of the Council of Ministers and the Majlis al-Shura [Consultative Council].”²⁴

The Council of Ministers has the right to propose a bill of law and regulations on affairs related to ministers under its roof, but any decisions taken by the council, including legislative proposals and amendments, cannot be considered valid until the King approves them. In its current form, the Consultative Council assumes both mediatory and supervisory roles. It functions as a mediatory institution by reason of providing citizens' participation in the

22 Eijk, “Shari‘a and National Law,” 148-152.

23 Abdullah F. Ansary, “A Brief Overview of the Saudi Arabian Legal System,” in *Hauser of Global Law School Program*, August 2015, accessed October 25, 2020, https://www.nyulawglobal.org/globalex/Saudi_Arabia1.html.

24 Royal Decree A/90, March 1, 1992.

administration and decision-making process to increase public surveillance and accountability as far as possible. Additionally, it exercises a supervisory role accountable for overseeing the performance of government agencies.²⁵ It might be argued that, while the Council of Ministers has the opportunity to make new regulations, they do not have complete control over the decision-making procedure.

The Consultative Council of the Saudi legal system functions as a representative public participation because its members have the right to propose legal opinions, new amendments and necessary regulations related to public policies. The regulatory process, even though the King is the ultimate decision-maker, follows a hierarchical implementation process. In the first instance, the proposals of the Consultative Council regarding legal opinions and law drafts are subject to the approval of the King who decides which of them will be presented to the Council of Ministers in order to be evaluated for their appropriateness and practicability within the Saudi society. In the second instance, if the Council of Ministers approves those legal opinions and bills, they, once the King has granted his approval, are issued as legal resolutions and decisions. It can be clearly observable that each regulatory proposal and amendment needs the approval of both councils and the King before their transformation into laws generally by way of royal decrees. By linking this hierarchical governmental structure with the ideal state opinion of Ibn Taymiyya, Eijk underscores:

“This regulatory authority corresponds to Ibn Taymiyya’s theory on Islamic leadership: rulers are allowed to issue regulations necessary for government policy (*siyasa shar‘iyya*), provided the legislation serves the public good and that it only complements, and certainly does not, contradict, *sharī‘a*.”²⁶

The regulatory system of Saudi Arabia, therefore, operates in connection with three fundamental actors which are the state’s authority, jurisprudential practicability and religious approval.

Establishment of the Official Religious Institution

Many bureaucratic and institutional structures have been established, and the religious scholars started to undertake active roles in these official state bodies. After the discovery of oil, the Saudi state has started to implement

²⁵ Ansary, “A Brief Overview.”

²⁶ Eijk, “Sharī‘a and National Law,” 156.

an institutionalization policy within the administrative and governmental areas of the kingdom including the religious arena.²⁷ By connecting the rapidly changing economic situation with the modernisation agenda of Saudi government, Eijk states: "In several areas, new legislation was promulgated to keep up with the economic developments and to advance the transformation of Saudi Arabia into a modern nation-state."²⁸ The institutionalisation policy has enabled the standardisation of the Saudi government's bureaucratic system and strengthened the authority of the ruler within both public and governmental spheres.

The establishment of the Dār al-Iftā' in 1953 as a part of the modernisation process in Saudi Arabia is a historic moment that symbolises the incorporation of the 'ulamā' into the Saudi state machinery. The official foundation procedure of the Dār al-Iftā' has experienced chronological steps which evidence the influence of political atmosphere over the institution. In the first instance, Shaykh Muḥammad ibn Ibrahim Āl al-Shaykh (d.1969) was appointed as the official state Grand Muftī in 1952 by King 'Abd al-'Azīz Ibn 'Abd al-Raḥmān Āl-Sa'ūd (d. 1953).²⁹ Ibrahim Āl al-Shaykh was aware of the necessity of the establishment of a religious institution because the kingdom in almost all of its areas was experiencing the institutionalisation and modernisation process.

In the second instance, after the death of King Abd al-Aziz in 1953, the Dār al-Iftā' was officially established with the initiatives of Ibrahim Āl al-Shaykh and the new King Sa'ūd. King Sa'ūd protected the privileged position of Ibrahim Āl al-Shaykh as the state's Grand Muftī and the head of religious agencies within the state. Ibrahim Āl al-Shaykh took the responsibility of controlling the 'ulamā' who had been acting individually and freely before the institutionalisation. Being the head of the institution, he had the right to issue *fatwās* on various aspects of life and to appoint judges, *imams*, and teachers for religious education.³⁰ Thus, the foundation of an official religious institution gives rise to the emergence of an elite group with legal privilege among the 'ulama' besides combining religious and state authority. Additionally, King Sa'ūd abdicated the throne in 1964 and this coincided with the last years of Ibrahim Āl al-Shaykh as the state's Grand Muftī.³¹ Upon the abdication of King Sa'ūd in 1964, the new leader became King Faisal Ibn 'Abd al-'Azīz Āl-Sa'ūd (d. 1975) who obtained the support from the senior members of the Royal family and 'ulamā including Ibrahim Āl al-Shaykh, 'Abd al-Malīk ibn

27 Kechichian, *Succession in Saudi*, 39, 47, 50,

28 Eijk, "Sharī'a and National Law," 146.

29 Al-Atawneh, *Wahhābī Islam*, 6 and Mouline, *The Clerics of Islam*, 149.

30 Mouline, *The Clerics of Islam*, 133.

31 "King Saud bin Abulaziz Al Saud Royal Lineage Profile," *House of Saud Saudi Royal Family*, accessed December 2, 2020, <https://houseofsaud.com/profiles/kings-of-saudi-arabia/>.

Ibrāhīm, ‘Abd al-Azīz ibn Bāz, and Muḥammad in Harakān.³² King Faisal, even though he desired to cut the claws of the Dār al-Iftā’, did not want to take the risk of facing Ibrahim Āl al-Shaykh’s opposition. The hesitation of King Faisal was linked with the soft power of Ibrahim Āl al-Shaykh because he was an influential charismatic religious figure who had enough capacity and capital to mobilise large masses.³³ Therefore, the Dār al-Iftā’ had operated like a one-man institution until the death of Ibrahim Āl al-Shaykh in 1969.³⁴ After his death, King Faisal abolished the office of the state’s Grand Muftī and started to implement new regulations concerning governmental institutions.

After the abolishment of the office, King Faisal began to implement his aspiration regarding the Dār al-Iftā’ that was in his ‘The Ten Points of Reform (*al-Nuqādu al-‘Ashru li al-Iṣlāḥ*)’ program.³⁵ The Ten Points of Reform strategy has the following aspirations: 1. To promulgate a fundamental law, establishing the relationship between the ruler and those being ruled, and to define state administration; 2. To regulate the provincial administration; 3. To establish a Ministry of Justice; 4. To establish an *iftā*’ council; 5. To propagate Islam (*da‘wa*); 6. To reform the Committee for Commanding Right and Forbidding Wrong; 7. To improve the nation’s quality of life; 8. To issue new regulations accommodating new social developments and economic changes; 9. To promote financial and economic development; and 10. To abolish slavery in the kingdom.³⁶ The first six clauses directly relate to organising the religious institutions and a legal system in harmony with the Islamic rulings.

In the third instance, on August 29, 1971, the Dār al-Iftā’ was reconfigured in accordance with Royal Decree A/137, and two new agencies formed within the structure of the Dār al-Iftā’. These are known as; *Hay’at Kibār al-‘Ulamā’* (Board of Senior ‘*Ulamā*’; henceforth: BSU) and *al-Lajna al-Dā’ima lil-Buḥūth al-‘Ilmiyya wal-Iftā’* (Permanent Committee for Scientific Research and Legal Opinion; henceforth: CRLO). King Faisal appointed the prestigious and prominent ‘*ulamā*’ of the kingdom to these two public institutions in order to serve within the state administration, conduct religious research and issue *fatwās*. The appointment of the members to these institutions was allocated to the King by the Royal Decree A/4, and this considerably restricted the ‘*ulamā*’s area of movement. After the structural alteration, the Dār al-Iftā’ assumes, to a great extent, a kind of advisory role within the legal machinery

32 Kechichian, *Succession in Saudi*, 43.

33 Mouline, *The Clerics of Islam*, 148-149.

34 Al-Atawneh, *Wahhābī Islam*, XIII.

35 “Al-Malik Faiṣal Ibn ‘Abd al-Azīz,” *King Faisal Foundation*, accessed December 2, 2020, <https://www.kff.com/ar/King-Faisal.html>.; “Ministerial Statement of 6 November 1962 by Prime Minister Amir Faisal of Saudi Arabia,” *Middle East Journal* 17, no. 1/2 (1963): 161- 162.

36 “Ministerial Statement,” 161- 162.

of Saudi Arabia. Holding the kingdom's most prestigious senior 'ulamās, the institution was assigned to issue *fatwās* (Islamic legal opinions) to questions directed to the institution by the King, the Saudi government and individual people (either Saudi or non-Saudi). The institution operated with this structure during the reign of King Khālid ibn 'Abd al-'Azīz Āl-Sa'ūd (d. 1982) who ruled the kingdom from 1975 to 1982.³⁷ After the decease of King Khālid, King Fahd ibn 'Abd al-'Azīz Āl-Sa'ūd (d. 2005) became the fourth King of Saudi Arabia and governed the state until his death.³⁸

In the last instance, the institutionalisation process of 'ulamā' was completed with the reestablishment of the Office of the Grand Muftī in 1993 and Shaykh 'Abd al-Aziz ibn Baz (d. 1999) was appointed to this position by Royal Decree A/4 that was issued by King Fahd.³⁹ After the demise of 'Abd al-Aziz ibn Baz in 1999, 'Abd al-'Azīz ibn Āl al-Shaykh was appointed as the state's Grand Muftī by King Fahd, and he still continues his position at the institution. The reestablishment of the Office of the Grand Muftī can be accepted as the recentralisation of the Dār al-Iftā' but the authority of this newly reinstalled Office of the Grand Muftī was mainly limited to the practice of *iftā'*. The comparison with the previous Office of the Grand Muftī reveals the truth that Ibrahim Āl al-Shaykh had exercised a broader authority by holding a variety of religious and non-religious official positions, including the supervisor of girls' education and the Office of Chief Qāḍī.⁴⁰

Prior to 1993, the Dār al-Iftā' had been known as the General Presidency of the Directorate of Scientific Studies for the Issuance of Fatwās and the Propagation of Islam and Religious Guidance (*al-Ri'āsa al-'Āmma li Idārat al-Buḥūth al-Ilmiyya wal-Iftā' wal-Da'wa wal-Irshād*) and was afforded powers which enabled it to operate as a far-reaching governmental *iftā'* agency.⁴¹ It was specifically tasked with *da'wa* (the propagation of Islam) and

37 Kechichian, *Succession in Saudi*, 48; "King Kahlid bin Abulaziz Al Saud Royal Lineage Profile," *House of Saud Saudi Royal Family*, accessed December 2, 2020, <https://houseofsaud.com/profiles/khalid-of-saudi-arabia/>.

38 Kechichian, *Succession in Saudi*, 57; "King Fahd bin Abulaziz Al Saud Royal Lineage Profile," *House of Saud Saudi Royal Family*, accessed December 2, 2020, <https://houseofsaud.com/profiles/fahd-of-saudi-arabia/>.

39 Royal Decree A/4, July 9, 1993 in *Umm al-Qurā*, July 15, 1993. See, Muhammed al-Atawneh, "Is Saudi Arabia a Theocracy? Religion and Governance in Contemporary Saudi Arabia," *Middle Eastern Studies* 45, no. 5 (September 2009): 728.

40 Mouline, *The Clerics of Islam*, 121, 122.

41 In 1970, the name of Dār al-Iftā' wal-Ishrāf 'alā al-Shu'ūn al-Dīniyya (Institute for the Issuance of Religious Legal Opinions and the Supervision of Religious Affairs), which was established under the chairmanship of the Grand Muftī, Shaykh Muḥammad Ibn Ibrāhīm in 1953, was changed to be the General Presidency of the Directorate of Scientific Studies for the Issuance of Fatwās and the Propagation of Islam and Religious Guidance (*al-Ri'āsa al-'Āmma li-Idārat al-Buḥūth al-Ilmiyya wal-Iftā'*, *wal-Da'wa wal-Irshād*). See Abd al-Rahmān al-Shalhūb, *Al-Nizām al-Dustūrī fi al-Mamlaka al-'Arabīyya al-Sa'ūdiyya bayna al-Sharī'a al-Islāmiyya wal-Qānūn al-Muqāran*, (Riyadh: Maktabat Fahd al-Wataniyya, 1999), 219; al-Atawneh, *Wahhābī Islam*, 24.

irshād (religious guidance). In promoting *da'wa*, the directorate conducted research on Islam and Wahhābīsm. In addition, it also trained preachers before appointing them to internal and international positions.⁴² The directorate's main objective was to disseminate Wahhābī doctrine and principles. With a view to achieving this end, it published books, magazines, pamphlets and periodicals which set out the Wahhābī theological and legal interpretation of Islam.⁴³ Important examples included the *Majallat al-Buḥūth al-Islāmiyya*⁴⁴ and *al-Da'wa*⁴⁵, both of which were published by the Directorate.⁴⁶ During 1993, the tasks of propagating Islam (*da'wa*) and providing religious guidance (*irshād*) were transferred to the Ministry of Islamic Affairs, Endowments, [Religious] Instruction and Preaching.⁴⁷

However, the current role of the institution (after the reestablishment of the Office of the Grand Muftī in 1993) is now largely confined to the issuance of *fatwās* and inspecting legal and theological publications such as *Majallat al-Buḥūth al-Islāmiyya*, its own official internet website,⁴⁸ along with *fatwās* issued by the BSU and CRLO and books written by BSU members.⁴⁹ Although the Directorate is currently known as the General Presidency of Scholarly Research and Ifṭā' (*Al-Ri'āsa al-Āmma lil-Buḥūth al-Īlmiyya wal-Ifṭā'*), a number of its key functions remain in place. These include the management of official scholars and the supervision of preachers and religious associations within the state.⁵⁰

42 Ayman Al-Yassini, *Religion and State in the Kingdom of Saudi Arabia* (Colorado: Westview Press, 1985), 70-71; al-Atawneh, *Wahhābī Islam*, 24.

43 Al-Yassini, *Religion and State*, 71.

44 Since 1975, this periodical has been published with the intention of promoting the Wahhābī theological and legal perspective and condensing the Dār al-Ifṭā's collected *fatwās*. See Mouline, *The Clerics of Islam*, 155; Al-Atawneh, *Wahhābī Islam*, XX.

45 This Islamic legal periodical was established through the commitment of the Grand Muftī Shaykh Muḥammad ibn Ibrāhīm and the financial and logistical support of the royal house. It soon became established as the foremost documentary source of the Wahhābī view and the Dār al-Ifṭā's collected *fatwās*. It is still currently published as the CRLO weekly journal. See Mouline, *The Clerics of Islam*, 140; Al-Atawneh, *Wahhābī Islam*, XX.

46 Mouline, *The Clerics of Islam*, 155.

47 Al-Shalhūb, *Al-Niẓām al-Dustūrī*, 219.

48 In 2007, the Dār al-Ifṭā' launched an official website which published *fatwās*. It provides quick and straightforward access to the *fatwās* which the institution has promulgated. Visitors are able to ask

established Islamic scholars a range of questions. The site also includes a bank of *fatwās* issued by prominent Islamic scholars, with considerable space being set aside for the *fatwās* of Shaykh 'Abd al-'Aziz Ibn Bāz (d. 1999), Saudi Arabia's former Grand Muftī. See Mohammad Abdalla, "Do Australian Muslims Need a Muftī? Analysing the Institution of *Ifṭā* in the Australian Context," in *Law and Religion in Public Life the Contemporary Debate*, edited by Nadirsyah Hossen and Richard Mohr, (Oxon: Rutledge, 2011), 220; Mouline, *The Clerics of Islam*, 155.

49 Mouline, *The Clerics of Islam*, 155-156.

50 Mouline, *The Clerics of Islam*, 155-156.

During the initial period of the kingdom, the Saudi scholars (*mufītīs*) had individually and independently delivered *fatwās* to the questions of Saudi people since they had practiced *iftā'* in an informal and traditional manner. As a result of the institutionalisation process, the '*ulamā*' gradually started to lose their independency and turned into a semi-independent institution under the authority of the Grand Muftī. However, the '*ulamā*' still had their voice and power over the political policies of the state on account of the charismatic and authoritative personality of Ibrahim Āl al-Shaykh. Nonetheless this, the Dār al-Iftā' developed into a state-dependent institution whose jurisdiction and members are all determined by the King, with the reconfiguration of this institution in 1971 and with the reestablishment of the Office of the Grand Muftī in 1993. Today, the BSU and the CRLO, that together function under the authority of the state Grand Muftī, constitute the Dār al-Iftā' which is the highest religious official authority in interpreting the sources of *sharī'a* and issuing *fatwās*.⁵¹ Therefore, the offices of BSU and CRLO operate as sub-branches of the Dār al-Iftā' and their activities are contingent upon the approval of the Grand Muftī since the last structural arrangement that was ordered by King Fahd.

In being confronted by a novel issue that was not directly addressed by the Qur'anic injunction or textual sources, the '*ulamā*' instruct the pursuit of a dominant opinion (the approach taken by most Ḥanbalī scholars) or a preferred opinion (the approach based on what is contextually performed or what is socially desirable). It is maintained that both could be employed in accordance with circumstances, but the '*ulamā*' do not set specific techniques that are recommended for identifying when each approach can be applied. Since its establishment, the Dār al-Iftā' has been carrying out the practice of *iftā'* to provide the religious knowledge and guidance to Muslims inside and outside Saudi Arabia. The publication and introduction of *fatwās* to the whole Saudi society resulted in the role of the practice of *iftā'* changing in a way that it started to become an important instrument of Saudi politico-legal machinery and that it also developed into a mechanism that formulates socially binding norms in addition to legal and judicial regulations. It could be assumed that the overall orientation is itself closely intertwined with the contextual environment that the decisions are grounded within a wider set of social, cultural and political assumptions.

Although the Dār al-Iftā' is not an official part of the regulatory authority, since its establishment it has been functioning as an advisory authority that

51 The structural hierarchy of the Dār al-Iftā' and its substructures see Al-Atawneh, *Wahhābī Islam*, 16-17, 24-31, 181.

evaluates issues directed to them in terms of their appropriateness with Islamic law. The official existence of this institution, which has been recognised by Article 45 of the Basic Law of the Governance, refers to the fact that the state has a control-mechanism evaluating the legitimacy of regulations in light of Islamic law. The informal participation of this institution in the regulatory process in many cases alludes to the Islamic character of the Saudi legal system and also crucially enables the public obedience to royal decrees, regulations and laws legislated by the regulatory authorities. It should be noted that there exists a hierarchical mechanism within the Saudi executive and regulatory systems, with the appropriation of the absolute authority of the right to say an ultimate decision upon any issue to the King. The Dār al-Iftā' assumes the role of advisory authority by bringing any matters directed to itself to the table with the intent of producing an Islamic legal opinion (*fatwā*) or examining their conformity with Islamic law.

The Application of the Practice of Iftā' in the Saudi Politico-Legal Area

The objective of creating the virtuous Muslim society has become the principal religious agenda of Saudi government.⁵² The Saudi authorities derive the puritanical religious strategy and the idea of an authentic Muslim state from Ibn Taymiyya's (d. 1328) religious purification opinion and his concept of heretical innovation (*bid'a*).⁵³ Religious organisations of Saudi Arabia, in harmony with this policy, seek to propagate their practices and tenets outside their own country with the aim of achieving universal religious expansion. This religious strategy has been achieved by publishing religious literature or establishing international religious organisations. The international religious foundations that are supported by the Saudi state, therefore, place particular emphasis upon the establishment of operational Islamic legal systems. The success of government policy regarding religion could be evaluated with reference to the spread of these publications and the international expansion of Wahhābī based religious interpretation.

Saudi Arabia is one of Muslim countries that applies Islamic law in its legal system, so the country's legal system is based on the Qur'an and Sunna.

52 Sebastiano Andreotti, "The Ikhwan Movement and Its Role in Saudi Arabia's State-Building," in *State Formation and Identity in the Middle East and North Africa*, ed. Kenneth Christie and Mohammed Masad (New York: Palgrave Macmillan, 2013), 93-94.

53 Ahmad Ibn 'Abd al-Ḥalīm Ibn Taymiyya, *Majmū' al-Fatāwā* (Dār al-Wafā', 2005), vol 3, 279, 280; Sümeyra Yakar, "The Consideration of *Bid'a* Concept according to Saudi and Iranian Scholars," *Mazahib Jurnal Pemikiran Hukum Islam* 19, no. 20 (December 2020): 227-229.

Since the Saudi constitution is rooted within the Quran and Sunna, it can be argued that the country's legal system carries the influence of the official religious institution.⁵⁴ The Dār al-Iftā' has the highest religious authority and is responsible for issuing Islamic legal opinions and rules based on Islamic legal sources. Article 45 states:

“The Holy Quran and the Sunnah of the Prophet (Peace be upon Him) shall be the sources for fatwas (religious advisory rulings) in the Kingdom of Saudi Arabia. The law shall specify the hierarchical organisations for the composition of the Council of Senior Ulama, the Research Administration of Religious Affairs, and the Office of Mufti, together with their jurisdictions.”⁵⁵

The article establishes that the institution must be accepted as the main interpretative mechanism of Islamic legal sources, and the institution is arranged in a hierarchical order. The Articles concerned with religious issues evince two main pillars that the Saudi state was superimposed upon: the political authority ('*umarā'*) and the religious authority ('*ulamā'*). It is worth noting that the essential character of two pillars might be considered as a reflection of the classical *siyāsa shar'iyya* doctrine of Islamic law which was designed by Ibn Taymiyya.⁵⁶ Vogel, who connects the Saudi state structure with Ibn Taymiyya's opinion, quotes from him, “Those in command ('*ulū al-amr*') are of two types: the scholars ('*ulamā'*) and the rulers (*umarā'*). If they are sound, the people are sound but, if they are corrupt, the people are corrupt.”⁵⁷ The political doctrine of *siyāsa shar'iyya* was formulated by Muslim scholars with the intent of providing social and political stability within any Muslim community. Ibn Taymiyya is one of the prominent Muslim scholars who formulated this political doctrine within the Ḥanbalī school of law. In his view, an Islamic state should be ruled by two equal authorities: '*umarā'*' and '*ulamā'*'.⁵⁸ The former should govern the society by implementing Islamic law while the latter should oversee the governance of rulers. This political doctrine was resurrected by 'Abd al-Wahhab in order to build an

54 “Basic Law of Governance,” Article 1 and 7.

55 “Basic Law of Governance,” Article 45.

56 The doctrine of *siyāsa shar'iyya* is a fundamental legal doctrine that establishes the relationship between the ruler and his subjects in an Islamic state. The term refers to the political authority of making regulations that give benefit to the governed community and do not contradict with the general principles of religion or sharī'a. See, H. Yunus Apaydın, “Siyāset-i Şer'iyye,” *TDV İslam Ansiklopedisi* 37 (2009): 299-304; Vogel, *Islamic Law*, 173.

57 Vogel, *Islamic Law*, 203, 207.

58 Ahmad Ibn 'Abd al-Ḥalīm Ibn Taymiyya, *Al-Siyāsa al-Sharriyya fī Işlāhi al-Rā'ī wa al-Ra'iyya* (Riyadh: Wezārat al-Shu'ūn al-İslāmiyya wa al-Da'wa wa al-Irshād al-Su'ūdiyya, 1988), 5-10.

alliance between the Saud family and the Wahhābī religious establishment. At the beginning of the 19th century, King Āl-Sa‘ūd broadly used the established alliance as an efficient tool to consolidate the substructure of the Saudi state. Taking into consideration the complementary function of the alliance, the concept of religious innovation (*bid‘a*) was applied persuasively by ‘Abd al-Wahhab and the Saud family in order to justify the rebellion against the present authorities of that time and to control the religious understanding of the society.⁵⁹ Since the territory of Saudi Arabia was governed by the Ottoman Sultanate before the establishment of the kingdom, the extreme interpretation of Wahhābī scholars concerning religious orders produced a justification to rebel against the official authority.⁶⁰ The Wahhābī religious movement and the interpretation of *siyāsa shar‘iyya* doctrine therefore provided some benefits to the Saudi ruling elite to erect the Saudi state on sound footings.⁶¹

Within contemporary Saudi Arabia, the practice of *iftā’* (which is performed by the Dār al-Iftā’) has visible and invisible influences concerning the relationship between the ‘*umarā*’ and ‘*ulamā*’ in three fundamental areas; judicial, constitutional and politico-legal.⁶² In the first instance, Wahhābism, as Rasheed states, was applied by the Saudi royal family as an identity maker in the nation building process.⁶³ The region could be likened to being a patchwork that consisted of a number of different tribes, sectarian groups and social clans, each of which has its own distinctive characters and identities. It is obvious that the doctrine of *siyāsa shar‘iyya* is the most important instrument in the hands of authority-holders, which renders the state as the final authority even on religious matters. The official *fatwās* issued by the Dār al-Iftā’ provide a flexible legal mechanism that promotes the relationship between politics, religion and society; this institutes one of the most important legal sources of the Saudi State whose scope extends across a range of political, religious and social issues. Hence, the teachings of Wahhābism were introduced as an influential and consolidative tool that give the Saudi people a common identity.

In the second instance, the Saudi ruling elite, as Büyükkara states, used this religious movement and political doctrine to legitimate its rule over the

59 Andreotti, “The Ikhwan Movement,” 94, 96-98; Yakar, “The Consideration of *Bid‘a*,” 227-228.

60 Bradley, *Saudi Arabia Exposed*, 7-9.

61 Vogel, *Islamic Law*, 174-176, 203-205, 208-210.

62 There is an article that explains the usage of religious sources and rulings within the contemporary jurisprudential system of Saudi Arabia. See, Sümeyra Yakar, “The Usage of Custom in the Contemporary Legal System of Saudi Arabia: Divorce on Trial,” *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6, no. 11 (2019): 376-378.

63 Madawi Al-Rasheed, *A Most Masculine State: Gender, Politics and Religion in Saudi Arabia* (Cambridge: Cambridge University Press, 2013), 43-45.

territory.⁶⁴ A more than 250-years alliance between the 'umarā' and 'ulamā' has enabled ingraining a kind of state ideology in which the state is in need of a religiously legal statement or consent when making any decision regarding the state, society and politics. In this alliance, the Saudi government has gotten the upper hand over the 'ulamā'. Therefore, the 'ulamā' came to be subservient to the ruling family when they began to operate as government functionaries within the borders of the Dār al-Iftā' which is state-dependent as the highest religious institution.⁶⁵ As a case in point, the political tension between King Sa'ūd 'Abd al-'Azīz and Crown Prince Faisal increased in the 1960s which resulted in the abdication of King Sa'ūd in favour of Crown Prince Faisal in 1964.⁶⁶ After the palace revolution, Crown Prince Faisal and his allies asked a *fatwā* from the head of the Dār al-Iftā' on 29 March 1964 in order to legalize his authoritative position. Twelve respectable 'ulamā including Ibrahim Āl al-Shaykh issued a *fatwā* confirming Prince Faisal as the ruler of the kingdoms' internal and external affairs and preserving the honourable position of the ousted King, Sa'ūd 'Abd al-'Azīz.⁶⁷ In a manner that was similar to Faisal's, on 21 June 2017, Crown Prince Mohammad bin Salman requested a *fatwā* from the religious institution in order to consolidate his governmental position after the death of his father.⁶⁸ The issued *fatwās* aimed to legalise the new status of the rulers depending on recent and contemporary political changes without offering a detailed methodology or textual sources. The roles of the 'ulamā and *fatwās* in these sensitive political circumstances slightly alter in accordance with the provisions set out by the kingdom and symbolise their obedience to the ruler. Despite the fact that the independent character of the 'ulamā' has incrementally eroded, the Saudi Government required and still requires, their approving consent regarding the religious nature of the state.

Last but not least, the ruling family has used Wahhābīsm as a social control mechanism that forms and monitors the Saudi people's social or private lives.⁶⁹ This is achieved through the official institutions, such as the Sharī'a courts and the Committee for Encouraging Virtue and Preventing Vice (known as

64 Mehmet Ali Büyükkara, *İhvan'dan Cuheyman'a Suudi Arabistan ve Vehhabilik* (İstanbul: Klasik, 2018), 48-50; Andreotti, "The Ikhwan Movement," 94-98.

65 Emine Enise Yakar, "The Influential Role of the Practice of *Iftā'* in Saudi-Politico-Legal Arena," *Manchester Journal of Islamic Law and Practice* 16, no. 1 (2020): 35-38.

66 Kechichian, *Succession in Saudi*, 39, 43.

67 Mouline, *The Clession of Islam*, 122, Kechichian, *Succession in Saudi*, 43.

68 Simon Mabon, "It's a Family Affair: Religion, Geopolitics and the Rise of Mohammed bin Salman," *Insight Turkey* 20, no. 2 (2018): 53-54; Ben Hubbard, "Saudi King Rewrites Succession, Replacing Heir with Son, 31," 21 June 2017, The New York Times, accessed October 25, 2020, <https://www.nytimes.com/2017/06/21/world/middleeast/saudi-arabia-crown-prince-mohammed-bin-salman.html>.

69 Al-Rasheed, *A Most Masculine State*, 90,

mutawwi'a).⁷⁰ All of which have forcefully and formally enforced the official Wahhābī scholars' strict (or more generally literal) interpretation of the Qur'an and Sunna. The 'ulamā applied the practice of *iftā'* to promulgate and impose their legal thought within Saudi Arabia. The doctrine of *siyāsa shar'iyya* establishes how the fear of anarchy and civil war influenced the contemporary official 'ulamā' when they addressed themselves to the fundamental legal doctrine that formulizes the relationship between the government and its subjects. Obligatory obedience to the Saudi Government ensures political stability and enables the 'ulamā' to retain their position in the state and implement their interpretation of Islamic law in Saudi society. Throughout time, the key elements of social and legal order have been provided with the *fatwās* which are based upon the literal legal understanding of the 'ulamā'. In this respect, it can be observed that the mechanism of *iftā'* has become an instrumental element for unifying the nation, legitimising political decisions and controlling the population.

That is to say, the *fatwās* turned into imposing and enforcing social, religious, political and legal regulations over time with the Dār al-Iftā's authorisation of issuing *fatwās*. In addition to this, the Dār al-Iftā' and its *fatwās* come informally into play within the politico-legal area whenever the Saudi government faces any complex issue that needs religious legitimation. This demonstrates that the 'ulamā' play an important role in placating the populace's resentment and in legitimating the policies of the Saudi government. With regard to the relationship between the official 'ulamā' (in particular the BSU) and the Saudi government, it is conceivable that their relationship will continue for the foreseeable future. The approval of new rulers, the prohibition of public protests and the royal decree that restricts the right to issue *fatwās* both provide clear evidence of a reciprocal relationship that continues to function.⁷¹ The protection extended by the ruling dynasty therefore, to a certain extent, enables the highest official religious authority to continue to exercise authoritative power. Upon this basis, it may be argued that the Wahhābī doctrine of *siyāsa shar'iyya* provides the most active, elastic and influential mechanism that grounds the mutual partnership between the official religious institution and the government while also promoting social stability in the Saudi Kingdom.

70 This is the religious police, more generally known as *Muṭawwi'a*. See, Al-Atawneh, *Wahhābī Islam*, 2, 51.

71 Yakar, "The Influential Role of the Practice," 43-47.

Conclusion

The interdependency between the '*ulamā*' (religious scholars) and '*umarā*' (political leaders) establishes them as the principal agents charged with determining and controlling the interpretation of Islamic legal sources and the content of legal regulations that govern the life of Saudi society. The dynamic interaction of religious legitimacy and state authority also strengthens the position of institutions in the eyes of the Saudi community. However, different circumstances and contexts have conceivably impacted their authority and the legitimate scope of their intervention. After the historical alliance between Ibn 'Abd al-Wahhāb and Muḥammad Ibn Sa'ūd was first established in 1744, changing circumstances have produced shifts in the relationship between the Saudi regime and the scholars. It is important to acknowledge this mutual dependence of '*ulamā*' and '*umarā*' because it continues to influence the interaction of religion and politics both in internal and external affairs of the Saudi government.

The interdependence of religion and state clearly echoes the Wahhābī doctrine of *siyāsa shar'īyya*. This political doctrine of modern Wahhābīsm sustains an ideology which establishes that religious power is to be exercised by the '*ulamā*' in cooperation with political figures who act pragmatically and accordingly enjoy a considerable degree of legal legitimacy as a result. It is therefore clear that the Islamic decisions and *fatwās* of Dār al-Iftā' legitimise the Saudi government's activities, juridical stances, political strategies and social interactions. In times of conflict, the state authorities put religion into play as a control mechanism that finds its roots within the functional alliance between '*ulamā*' and '*umarā*' concept. The symbolic alliance also provides considerable insight into the Saudi-Wahhābī connection and their mutual co-existence as semi-autonomous bodies within contemporary Saudi Arabia. It could be assumed that the overall orientation is itself closely intertwined with the contextual environment and that the decisions are grounded within a wider set of social, cultural and political assumptions. It is hoped that the analysis of the relationship between '*ulamā*' and '*umarā*' within contemporary Saudi Arabia will stimulate further research about the role of inextricably united authorities. The current study points towards the need for further research which should deepen readers' understanding of the ways in which the rulers authorised particularly government systems, have sought to utilise religious institutions within their control mechanism.

Bibliography

Abdalla, Mohammad. "Do Australian Muslims Need a Mufti? Analyzing the Institution of *Ifta* in the Australian Context." In *Law and Religion in Public Life the Contemporary Debate*, edited by Nadirsyah Hossen and Richard Mohr, 214-229. Oxon: Routledge, 2011.

Abir, Mordechai. *Saudi Arabia in the Oil Era Regime and Elites; Conflict and Collaboration*. London: Routledge, 2015.

Andreotti, Sebastiano. "The Ikhwan Movement and Its Role in Saudi Arabia's State-Building." In *State Formation and Identity in the Middle East and North Africa*, edited by Kenneth Christie and Mohammad Masad, 87-113. New York: Palgrave Macmillan, 2013.

Apaydın, H. Yunus. "Siyaset-i Şer'iyye." *TDV İslam Ansiklopedisi* 37 (2009): 299-304.

Al-Atawneh, Muhammad. "Is Saudi Arabia a Theocracy? Religion and Governance in Contemporary Saudi Arabia." *Middle Eastern Studies* 45, no. 5 (September 2009): 721-737.

—. *Wahhābī Islam Facing the Challenges of Modernity, Dār al-İftā in the Modern Saudi State*. Leiden: Brill, 2010.

Al-Rasheed, Madawi. *A History of Saudi Arabia*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.

—. *A Most Masculine State: Gender, Politics and Religion in Saudi Arabia*. Cambridge: Cambridge University Press, 2013.

—. *Contesting the Saudi State: Islamic Voices from a New Generation*. New York: Cambridge University Press, 2007.

Al-Shalhūb, Abd al-Rahmān. *Al-Nizām al-Dustūrī fī al-Mamlaka al-'Arabiyya al-Sa'ūdiyya bayna al-Sharī'a al-Islāmiyya wal-Qānūn al-Muqāran*. Riyadh: Maktabat Fahd al-Waṭaniyya, 1999.

Al-Sīsī, Fahd ibn Maḥmūd bin Aḥmad. "Makānat al-'Urf fī al-Sharī'ati al-Islāmiyyet wa Athāruhū fī Sinni al-Inzīmati fī Mamlakat al-Arabiyya al-Su'ūdiyya." Master thesis, Kulliyaa al-Shar'iyya fī al-Jāmi'a al-Islāmiyya, 2009.

Al-Yassini, Ayman. *Religion and State in the Kingdom of Saudi Arabia*. Colorado: Westview Press, 1985.

Bradley, John R. *Saudi Arabia Exposed Inside a Kingdom in Crisis*. New York: Palgrave Macmillan, 2005.

Büyükkara, Mehmet Ali. *İhvan'dan Cuheymān'a Suudi Arabistan ve Vehhabilik*. İstanbul: Klasik, 2018.

Eijk, Esther van. "Sharī'a and National Law in Saudi Arabia." In *Sharia Incorporated: A Comparative Overview of the Legal System of Twelve Muslim Countries in Past and Present*, edited by Jan Michiel Otto, 139-180. Amsterdam: Leiden University Press, 2010.

Fandy, Mamoun. *Saudi Arabia and the Politics of Dissent*. New York: Palgrave Macmillan, 1999.

Ibn Taymiyya, Ahmad Ibn 'Abd al-Ḥalīm. *Al-Siyāsa al-Sharriyya fī Islāḥi al-Rā'ī wa al-Ra'īyya*. Riyadh: Wezārat al-Shu'ūn al-Islāmiyya wa al-Da'wa wa al-Irshād al-Su'ūdiyya, 1988.

—. *Majmū' al-Fatāwā*. Dār al-Wafā', 2005.

Kechichian, Joseph A. *Succession in Saudi Arabia*. New York: Palgrave, 2001.

Khan, Zeba. "Suudi Arabistan'da Kimlik ve Ulus İnşasının Mezhepselleşmesi." *Ortadoğu Etütleri* 11, no. 1 (2019):114-141.

Mabon, Simon. "It's a Family Affair: Religion, Geopolitics and the Rise of Mohammed bin Salman." *Insight Turkey* 20, no. 2 (2018): 51-66.

—. *Saudi Arabia and Iran Soft Power Rivalry in the Middle East*. New York: I.B. Tauris, 2013.

"Ministerial Statement of 6 November 1962 by Prime Minister Amir Faisal of Saudi Arabia." *Middle East Journal* 17, no. 1/2 (1963): 161- 162.

Mouline, Nabil. *The Clerics of Islam: Religious Authority and Political Power in Saudi Arabia*. Translated by Ethan S. Rundell. London: Yale University Press, 2014.

Vogel, Frank E. *Islamic Law and Legal System: Studies of Saudi Arabia*. Leiden: Brill, 2000.

Yakar, Emine Enise. "The Influential Role of the Practice of *Iftā'* in Saudi-Politico-Legal Arena." *Manchester Journal of Islamic Law and Practice* 16, no. 1 (2020): 35-61.

Yakar, Sümeýra. "The Consideration of *Bid'a* Concept according to Saudi and Iranian Scholars," *Mazahib Jurnal Pemikiran Hukum Islam* 19, no. 20 (December 2020): 219-247.

—. "The Usage of Custom in the Contemporary Legal System of Saudi Arabia: Divorce on Trial." *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6, no. 11 (2019): 371-394.

Yamani, Maha A. Z. *Polygamy and Law in Contemporary Saudi Arabia*. Reading: Ithaca, 2008.

Internet Sources

“Al-Malik Faişal Ibn ‘Abd al-Azīz.” *King Faisal Foundation*. Accessed December 2, 2020. <https://www.kff.com/ar/King-Faisal.html>.

Ansary, Abdullah F. “A Brief Overview of the Saudi Arabian Legal System.” *Hauser of Global Law school Program*, August 2015. Accessed October 25, 2020. https://www.nyulawglobal.org/globalex/Saudi_Arabia1.html.

“Basic Law of Governance.” Accessed October 25, 2020. <https://www.saudiembassy.net/basic-law-governance>.

Hubbard, Ben. “Saudi King Rewrites Succession, Replacing Heir with Son, 31.” 21 June 2017, *The New York Times*, June 21, 2017. Accessed October 25, 2020. <https://www.nytimes.com/2017/06/21/world/middleeast/saudi-arabia-crown-prince-mohammed-bin-salman.html>.

“King Abulaziz Al Saud Founder of the Kingdom of Saudi Arabia.” *House of Saud Saudi Royal Family*. Accessed December 2, 2020. <https://houseofsaud.com/king-abdulaziz-al-saud/>.

“King Fahd bin Abulaziz Al Saud Royal Lineage Profile.” *House of Saud Saudi Royal Family*. Accessed December 2, 2020. <https://houseofsaud.com/profiles/fahd-of-saudi-arabia/>.

“King Kahlid bin Abulaziz Al Saud Royal Lineage Profile.” *House of Saud Saudi Royal Family*. Accessed December 2, 2020. <https://houseofsaud.com/profiles/khalid-of-saudi-arabia/>.

“King Saud bin Abulaziz Al Saud Royal Lineage Profile.” *House of Saud Saudi Royal Family*. Accessed December 2, 2020. <https://houseofsaud.com/profiles/kings-of-saudi-arabia/>.

Bir İddianın Analizi: Afrikalı Lawrence*

Esra ALTUN*

Geliş tarihi: 14 /09/2020

Kabul tarihi: 27/11/2020

Atf: ALTUN, E., “Bir İddianın Analizi: Afrikalı Lawrence”, Ortadoğu Etütleri, 13-1 (2021):47-70

DOI: 10.47932/ortetut.794806

Öz: I. Dünya Savaşı’nda Doğu Afrika’da; Habeşistan ve Somali’de her iki blok karşılıklı olarak istihbarat, propaganda ve askerî kazanım alanlarını genişletme gayesini savaş boyunca sürdürmeye çalışmıştı. İngiltere’nin casusluk girişimleri ile ilgili efsanevi fısıltılara bir yenisini daha ekleyen ise Habeşistan ve Somali ile bağıntılı bir iddiyaydı. İddiaya göre Habeşistan Hükümdarı Lij Iyasu’nun 1916 yılında bir darbe sonucunda devrilmesi bir İngiliz planıydı. Plan T. E. Lawrence ile ilişkilendirildi. İddialar bunu Lawrence’ın organize ettiği yönündeydi. Buna göre Harar’da gerçekleşen olayda Habeş Hükümdarı Lij Iyasu’ya İslam’ı seçtiğinin kanıtı olduğunu simgeleyen bir sarık verilmişti ve sarığı veren kişi Lawrence idi. Fakat Lawrence’ın savaşın herhangi bir döneminde Harar’a geldiğine dair kesin bir kanıt yoktur. İddianın gerçekliği probleminde bağımsız olarak Harar’a Lawrence adında bir binbaşının giriş yaptığı kesindir. Burada, iddianın karmaşık yapısını anlamak için Habeşistan’da yaşanan gelişmeleri de dikkatli takip etmek gerekmektedir. Çalışmada Katar dijital arşivinde yer alan İngiliz resmî yazışmaları, Durham Üniversitesi arşivi Sir Reginald Wingate dosyaları, iddiayı inceleyen Türkçe ve yabancı dillerdeki ulaşılan telif-tetkik eserler ve Başbakanlık Osmanlı Arşivi kayıtlarından elde edilen belgeler kullanılarak iddianın detaylı bir analizi sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: I. Dünya Savaşı, Habeşistan, Lawrence, Lij Iyasu, 1916 Hükümet Darbesi.

* Bu çalışma aynı yazarı ait “I. Dünya Savaşı Yıllarında Habeşistan ve Habeşistan’a Yönelik Türk-Alman Faaliyetleri” (Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ağustos, 2020, Kütahya) başlıklı Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir.

** Doktora öğrencisi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, TR, altnesraa@gmail.com , ORCID: 0000-0003-0753-5991

An Analysis of a Claim: African Lawrence

Esra ALTUN*

Received: 09/14/2020

Accepted: 11/27/2020

Citation: ALTUN, E., “An Analysis of a Claim: African Lawrence”, Middle Eastern Studies, 13-1 (2021):47-70

DOI: 10.47932/ortetut.794806

Abstract: In East Africa in World War I, in Abyssinia and Somalia, both blocs mutually sought to expand their areas of intelligence, propaganda and military gain throughout the war. Adding yet another to the mythical whispers of Britain’s spying attempts was a claim linked to Abyssinia and Somalia. Allegedly, the overthrow of the ruler of Abyssinia, Lij Iyasu, in a coup in 1916 was a British plan. The plan was associated with T. E. Lawrence. The claim was that Lawrence organized it. According to this, in the incident that took place in Harar, the Abyssinian ruler Lij Iyasu was given a turban symbolizing that he had chosen Islam, and the person who gave the turban was Lawrence. But there is no conclusive evidence that Lawrence came to Harar at any time during the war. Regardless of the problem of the truth of the claim, it is certain that a major named Lawrence entered Harar. Here, in order to understand the complex structure of the claim, it is necessary to follow the developments in Abyssinia carefully. In the study, a detailed analysis of the claim is presented using the British official correspondence in the digital archive of Qatar, the Durham University archive’s Sir Reginald Wingate files, the copyright-study works obtained in Turkish and foreign languages that have examined the claim, and the documents obtained from the records of the Ottoman Archive.

Keywords: World War I, Abyssinia, Lawrence, Lij Iyasu, 1916 Coup d’Etat.

* Ph.D. Student, İstanbul University, Social Science Institute, TR, altmnesraa@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0753-5991

تحليل ادعاء: لورانس الإفريقي

إسراء ألتون*

تاريخ الاستلام: 14/09/2020 تاريخ القبول: 27/11/2020

اقتباس: ألتون، أ.، «تحليل ادعاء: لورانس الإفريقي»، دراسات الشرق الأوسط، 47-70:13-1 (2021)

معرف الغرض الرقمي: 10.47932/ortetut.794806

ملخص

حاولت كلتا الكتلتين في الحبشة والصومال في شرق إفريقيا خلال الحرب العالمية الأولى، مواصلة غايتهم في توسيع مجالات الاستخبارات والدعاية والمكاسب العسكرية بينهما بشكل متبادل طوال الحرب. أضافت بريطانيا إلى مبادراتها التجسسية التي توصف بالهمسات الأسطورية ادعاء جديدا يتعلق بالحبشة والصومال. ووفق الادعاء فإن الإطاحة بحاكم الحبشة ليج أياسو في العام 1916 عن طريق انقلاب كانت خطة بريطانية. وارتبطت الخطة بشخص يدعى ت. أ. لورانس. الادعاء كان يشير إلى أن لورانس هو من نفذ الخطة. وبناء على ذلك، تم إعطاء عمامة إلى الحاكم الحبشي ليج أياسو كرمزية إلى أنه اعتنق الإسلام، ولورانس هو من أعطاه هذه العمامة، وذلك في الحادثة التي جرت في منطقة هرر. لكن لا يوجد دليل قاطع على أن لورانس جاء إلى هرر في أي وقت أثناء الحرب. بغض النظر عن حقيقة صحة الادعاء، من المؤكد أن ضابطاً برتبة (رائد) اسمه لورانس دخل هرر. من الضروري هنا متابعة التطورات في الحبشة بعناية من أجل فهم الطبيعة المعقدة للادعاء. هذه الدراسة تقدم تحليلاً مفصلاً حول الادعاء باستخدام المراسلات الرسمية البريطانية في الأرشيف الرقمي لقطر، وملفات السير ريجينالد وينجيت في أرشيف جامعة درم، والأعمال التي تم تأليفها ونشرها في مجال تحليل هذا الادعاء باللغات التركية والأجنبية، والوثائق والتسجيلات التي تم الحصول عليها من الأرشيف العثماني في رئاسة الوزراء.

الكلمات المفتاحية: الحرب العالمية الأولى، الحبشة، لورانس، ليج أياسو، انقلاب الحكومة عام 1916.

* طالبة دكتوراه، معهد العلوم الاجتماعية بجامعة إسطنبول، تركيا، ORCID: 0000-0003-0753-5991, altmnesraa@gmail.com

Giriş

Ünlü İngiliz casusu Thomas Edward Lawrence; namı diğer Arabistanlı Lawrence'ın sıra dışı hikâyesi filmlere, tiyatrolara¹, efsanelere ve bilimsel araştırmalara konu olmuştur. Mekke Emiri Şerif Hüseyin ve oğulları ile kurduğu çok yakın ilişkiler ve Arap yarımadasında Türk karşıtı isyan hareketlerinde oynadığı rol kimi zaman gerçeğin hayal kırıklığına tercih edilerek efsaneleştirilmiş ya da lanet okunmuş, kimi zaman gerçeklik idealine sığınarak sorgulanabilir idealarla incelenmiştir.² Her ne olursa olsun Lawrence'ın Kahire'deki İngiliz temsilcilerinin zihinlerinde var olan Arap dostluğunun kazanılmasında oynadığı rolün işlevselliği kabul edilmektedir. Tüm bilinenlerin dışında bu kez, T. E. Lawrence Habeşistan'ın Harar kentinde; neredeyse Türk-Alman ittifakında savaşa katılacağına düşünülürken sırada Habeş hükümdarı Lij Iyasu'nun bir darbe ile devrilmesinde bilindik yeteneklerini sergilemiş olabilir miydi? Ya da Kızıldeniz ve çevresinde elde edilmeye çalışılan hâkimiyet yarışı sırasında İngiltere için başka bir Lawrence daha mı sahnedeydi? Bu araştırmada başlıkta da kullandığımız üzere Afrikalı Lawrence mıydı sorusunu akla getiren bir iddianın analizini sunmaya çalışacağız.

I. Dünya Savaşı boyunca Arap Yarımadası'nda Türklere karşı yerel şeyh ve kabilelerin bazılarının isyan hareketleri artarken³ savaştan önce ve savaş sırasında Kızıldeniz'in karşı sahillerinde Doğu Afrika'da sömürge yönetimlerine; özellikle İngiltere'ye karşı yerli halk arasında direnişler de sürmekte

- 1 Yönetmenliğini David Lean'ın yaptığı 1962 tarihli İngiliz yapımı "Lawrence of Arabia" filmi T. E. Lawrence'ın I. Dünya Savaşı sırasında Araplar arasındaki faaliyetlerini belirli bir perspektifle izleyiciye aktarır. Howard Brenton'un kaleminden çıkan bir tiyatro oyunu "Lawrence After Arabia" adıyla 2016 yılında Chichester Festival Theatre'da sahnelenmiştir. 1960'da film ile aynı dönemlerde "Terence Rattigan'ın Ross adlı (Lawrence'ın savaştan sonra askere gidince aldığı isim) piyesi İngiltere'de sahneye kondu." Bkz. Orhan Koloğlu, "Lawrence Efsanesi" (Yeditepe Yayınevi, Mart 2016) dipnot.1, 13. Tiyatro ve tarih ilişkisi üzerinden oyun ile ilgili önemli bir değerlendirme Kağan Kaya tarafından yazılmıştır. bkz. Kağan Kaya, "Howard Brenton'ın Arabistan Ardından Lawrence Oyununa Althusserci Bir Yaklaşım", Gaziantep University Journal of Social Sciences (2020 19/3) 1148-1165.
- 2 "Lawrence efsanesini Lowell Thomas kurmuş, askerî konular yazarı Liddel Hart ile savaş öncesinde İstanbul'da The Times'ın muhabirliğini yapmış olan Robert Graves'in katkılarıyla kökleşmiştir." Bkz. Orhan Koloğlu, "Lawrence Efsanesi" (Yeditepe Yayınevi, Mart 2016) dipnot.1, 11. Lawrence'ın bir kahraman olarak tarih sahnesinde yer aldığı görüşü özellikle I. Dünya Savaşı'ndan sonra İngiliz kamuoyunda ciddi bir kabul görmüştü. Lawrence'ın bu rolü üzerine değerlendirme sunan bir çalışma Irving Howe tarafından kaleme alınmıştır. Bkz. Irving Howe, "T. E. Lawrence: The Problem of Heroism" (The Hudson Review, Sonbahar, 1962, Vol. 15 No. 3, 333-364). Koloğlu, Lawrence'ın kahramanlığı görüşüne yönelik efsaneleştirilenleri ve sorgulayanları ele aldığı bir tartışmayı kitabında açar. Burada bu tür yayımları kategorize etmek ve değerlendirmek imkânı olmadığı, ayrı ve kapsamlı bir çalışmayı ortaya koymayı gerektirdiği düşünülürse ilgili yazarın eseri referans olarak verilebilir. Ayrıca bir makale de eklenebilir. Bkz. J. T. Laird, "T. E. Lawrence: The Problem of Interpretation", The Australian Quarterly (Mart, 1960, Vol. 32, No. 1) 93-99.
- 3 Bkz. Ü. Gülüm Polat, "Türk-Arap İlişkileri" Eski Eyaletler Yeni Komşulara Dönüşürken (1914-1923)", (Kronik Kitap. 1. Baskı Aralık 2019).

ve gücünü/etkisini artırmaktaydı. Habeşistan ve Somali'deki durum İngiliz temsilciler için bir endişe kaynağı olabilmekte ve bu endişe resmî yazışmalara da yansımaktaydı. Habeşistan, I. Dünya Savaşı yıllarında henüz genç bir yaşta olan Lij Iyasu'nun hükümdarlığında idi.⁴ Etrafı sömürge müstemlekeleri ile çevrilmiş ve savaşın ilk üç yılında diplomatik mücadelelere, entrikalara, siyasî çatışmalara, askerî hazırlıklara ve silah kaçakçılığı gibi pek çok faaliyete sahne olan bu ülkede genç hükümdar “alışlagelmişin dışında” olarak görülen politik hedeflere sahipti.⁵ Osmanlı Devleti ve Almanya'nın Habeşistan'daki diplomatik temsilcileri ile kurduğu dostluk onun savaşta İttifak blokuna yakınlığı ile neredeyse savaşa bu blokta Habeşistan'ın dâhil olacağı söylentilerini de beraberinde getirdi. Müttefikler için bu yakınlığın tedirgin edici olduğu açıktı. Salтанatı bu büyük savaşa denk gelen Habeş Hükümdarı Somali'de İngilizlerin Mad Molla/Deli Molla olarak adlandırdığı Seyyid Muhammed Abdullah bin Hasan'a ve liderliğindeki sömürge karşıtı direniş hareketine önemli miktarda silah ve cephane desteği sağladı.⁶ Somali ve Habeşistan sınırında yaşanan geçmişten gelen çatışmaların üstünün örtüldüğü bu radikal siyasî manevra Lij Iyasu'nun hedeflediği Habeş Müslümanlarının desteğini almak ve bölgede siyasî birlik içerisinde bir Afrika İmparatorluğu kurmak hayalinin de bir parçası olarak görülüyordu.⁷ Bunun yanı sıra Habeşistan'ın ekonomik bağımsızlığını tehdit eden durum Kızıldeniz sahillerinde sömürge yönetimlerinin hâkimiyet kurmuş olmasıydı. Bu, Habeşistan'ın deniz ile bağlantısını kesiyor, onları ticarî ve askerî faaliyetlerinde Avrupalılara bağımlı hâle getiriyordu.⁸ Osman-

4 Wolbert G.C. Smidt, “Glossary of Terms and Events of the Lij Iyasu Period Controversial and Non-Controversial Facts and Interpretations içinde: (Eds) Wolbert G. C. Smidt / Eloi Ficquet, The Life and Times of Lij Iyasu of Ethiopia: New Insights, (Zürich, Berlin 2014) 181-205; Ibsa Ahmed Hassen-Seyfettin Erşahin, “İhtida'nın Bedeli: Etiyopya Kralı Iyasu Örneği (1913-1916) Journal of History Culture and Art Research, (Vol.7, No.1, Mart 2018) 740-751.

5 Bkz. Esra Altun, “I. Dünya Savaşı Yıllarında Habeşistan ve Habeşistan'a Yönelik Türk-Alman Faaliyetleri” (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2020); Harold G. Marcus, “The Embargo on Arms Sales to Ethiopia 1916-1930”, The International Journal of African Historical Studies (Vol. 16, No. 2 1983).

6 Altun, “I. Dünya Savaşı Yıllarında Habeşistan...”, 60-73; BOA., DH.EUM.4.ŞB 6/30 10 Ağustos 1916; HR.SYS. 2335/32 01 Haziran 1915; HR. SYS. 2335/39 18 Temmuz 1915. “Arab Bulletin”, (No. 12 Vol. I Cairo 19 Temmuz 1916) 5; (No. 20 Vol. I Cairo 14 Eylül 1916), 235; (No. 24 Vol. I Cairo 5 Ekim 1916), 315; (No. 46 Vol. II Cairo 30 Mart 1917) 152; T. Oğuzhan Yılmaz, “Birinci Dünya Savaşı'nda Teşkilat-ı Mahsusa'nın Doğu Afrika'daki Faaliyetleri”, (Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) 65; Roy Irons, “Churchil and The Mad Mullah of Somaliland Betrayal and Redemption 1899-1921” 206; Abdisalam M. Issa Salwe-. The Collapse of The Somali State: The Impact of the Colonial. (London, United Kingdom: Haan Publishing, 1997) 35.

7 Arab Bulletin, (No. 12 Vol. I Cairo 19 Temmuz 1916 5; No. 23 Vol. I Cairo, 2 Eylül 1916) 300. Habeşistan'da nüfusun büyük çoğunluğu Hristiyan'dır.

8 1914 yılında Habeş Hükümeti Avusturya'dan 1868 model 200 kadar cebel topu satın almıştı. Topların ve askerî mühimmatın ülkeye Kızıldeniz sahilinden deniz yolu ile getirilmesi gerekiyordu. Toplar Cibuti limanına geldiğinde buradaki Fransız sömürge yönetimi askerî teçhizatın Habeşistan'a taşınmasına engel oldu. Cibuti'de zorla tutulan toplar Habeşistan'ın topları almadaki kesin kararlılığından

lı Devleti'nin Habeşistan Başkonsolosu Mazhar Bey ve Alman temsilci von Syburg, Habeş hükümdarına desteğini sağlaması durumunda sahilde belirli bir alanın bu ülkeye bırakılacağına dair vaatler verdi.⁹ Türk ve Alman hükümetlerinin Kızıldeniz politikası temelde birbirine paralel gitmekte; Müttefik güçlerin Mısır'da ve Doğu Afrika'da gücünü böylecek teşebbüslerin artırılması anlaşılmiş ortak hedef olarak düşünülmekteydi.¹⁰ Şu ana kadar elde edilen veriler doğrultusunda ise Habeş Hükümdarına bu politikayı destekleyecek hamleler yapması noktasında maddi ve askerî anlamda Türk-Alman ittifakının somut bir destek ile karşılık verebildiğine dair bir ize rastlanılmamaktadır.¹¹ Bilhassa Lij Iyasu'nun saltanatı süresince propaganda ve istihbarat faaliyetleri Habeşistan gibi Arap Yarımadası ve Kuzey Afrika'ya yakın coğrafyadaki bir ülkeden gelebilecek desteği kazanmaya yönelikti. Lij Iyasu'nun Somalilerle birlikte kıtanın doğusunda izlediği siyaset bu desteği fazlasıyla sağlıyor olsa gerekti. Iyasu merkezî kuvvetlere yakınlığını tam olarak açık etmek niyetinde olmasa da¹² verdiği destek ve atama politikaları ile Müslüman ileri gelenlerinin ki bunlar çoğunlukla İngiliz karşıtı olan kişiler olarak görülüyordu, güçlen-

---

sonra nihayet ülkeye getirildi ve İtalyan işgaline karşı önemli mevzilere yerleştirildi. BOA, HR.SYS., 2335/6, 20 Haziran 1914 (H-26 Recep 1332); DH. ŞFR., 443/82 8 Ekim 1914 (R-25 Eylül 1330); HR.SYS. 2335/68, 04 Haziran 1916 (R- 22 Mayıs 1332); DH.EUM.5. ŞB., 4/10 20 Kasım 1914 (H-2 Muharrem 1333). Durmuş Akalın, "Kızıldeniz'de Cibuti Üzerinden Yapılan Silah Kaçakçılığının Yemen'e Etkileri ve Osmanlı Devleti 1898-1914", Tarih Araştırmaları Dergisi, (C. 34/ S. 58, 2015) 678.

- 9 "İngilizler Somali şimalinden çıkarıldığı takdirde Habeşlilere Zeyla ile Belhar arasında bir sahil ve Harar vilayeti doğu sınırından sahile kadar takriben 120 km tuluunda ve kırk elli kilometre arzında bir mıntıka terkine ek olarak harbi hazıra gizli desteklerini temine çalışabileceğini ve Somali Mollası'nın da Hükümeti Seniyye'nin emrettiği yeri fethetmeye hazır ve kuvveti her ihtimale karşı kafi olduğunu yalnız gelecek sene tedariki mühimmat yardım etmekte muvaffak olacağını bilvasıta tebliğ eylediği yazılmaktaydı". Altun, "I. Dünya Savaşı Yıllarında Habeşistan...", 68; BOA., HR.SYS. 2335/64, 14 Nisan 1915; Cengiz Orhonlu, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Güney Siyaseti Habeş Eyaleti", (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1996), 171; Qatar Archives-Qatar National Library, Reference: IOR/L/PS/10/472 Title File: 3443/1914 Pt 1 'German War: Turkish and German intrigues in India', British Library: India Office Records and Private Papers, İngiliz Sefareti Addis Ababa, 20 Aralık 1914.
- 10 Donald Mckale, "War By Revolution, Germany and Great Britain in the Middle East in the era of World War I" (Kent, Ohio, London 1998) 97-152.
- 11 I. Dünya Savaşı yıllarındaki İtalyan temsilci Kont Colli "Almanya ve Türkiye'nin Seyyid Muhammed'e mühimmat ve koruma sağlamak için Sadık'a binlerce lira sağladığına inanıyordu". Bkz. Andrew Stephen Caplan, "British Policy Towards Ethiopia, 1909 to 1919" (Yayımlanmamış Doktora Tezi, University of London, January 1971)147. Ancak Almanların bu ülkede herhangi bir finansal güce sahip olduğuna dair bir bilgi bulunamamıştı". Qatar Archives-Qatar National Library, Reference: IOR/L/PS/10/472 Title File: 3443/1914 'German War: Turkish and German intrigues in India', British Library: India Office Records and Private Papers, İngiliz Sefareti Addis Ababa 20 Aralık 1914, Doughty Wylie, (51) 106; Durham University Archives, "Sir Reginald Wingate Files", SAD.159/3/1-145 (1916 Mart 2-31), (49-52).
- 12 BOA., HR.SYS., 2335/38, 05 Mayıs 1915 (H-20 Cemaziyelahir 1333); HR.SYS., 2335/33, 23 Haziran 1915 (R-10 Haziran 1331); HR.SYS. 2335/70, 18 Haziran 1916 (R- 5 Haziran 1332); HR.SYS. 2335/82, 11 Aralık 1916 (R- 28 Teşrinisani 1332); HR.SYS. 2335/22 24 Mart 1915 (R- 11 Mart 1331); HR.SYS. 2335/47 22 Aralık 1915 (R- 9 Kanunuevvel 1331); DH.EUM.4.ŞB. 6/30; DH.EUM.5.ŞB, 80/31, 21 Mart 1915(R- 8 Mart 1331).

mesini sağlıyordu. Somali ve Habeşistan sınırında Ogaden bölgesine Hararlı bir Müslüman ve Arap olan Abdullah Sadık'ı atadı.¹³ Atama, Hristiyan Habeş seçkinleri olan Shoahıların önemli ölçüde tepkisini çekmişti. “Sadık hakkında İngiliz yetkililerce edinilen istihbarat bilgilerinde onun geçmişte Sultan II. Abdülhamid ve Somali Mollası arasında bir nevi elçi olduğu için Pan-İslam propagandacısı olması yönünde makul şüphelerden söz edilmekteydi. Ayrıca Hindistan ile de bağlantıları vardı ve buraya yaptığı bir seyahat esnasında Hindistan Hükûmeti onu kovmuş ve Kabil'e gitmesine izin verilmemişti”.¹⁴ Aynı zamanda Harar valisi ve Habeşistan'ın gelecekteki hükümdarı Ras Tafari [Haile Selassie I, 1892-1975] Abdullah Sadık'ın güçlenmesinden memnun görünmüyordu. 1915'ten sonra Tafari, Harar'daki görevinden uzaklaştırılmıştı.¹⁵ Lij Iyasu'nun Müslümanlara yönelik izlediği siyasete destek vermediği anlaşılan Tafari bir nevi bertaraf edilmiş olabilirdi. “Tafari'nin Rusya ile yakın ilişkilerde bulunduğu da iddia edilmektedir Tafari'nin görevden alınmasının Rusya'nın menfaatine de engel olacağı düşünülmekteydi”.¹⁶ Sadık'ın “1914'ün Aralık başlarında Tafari yönetimindeki Ogaden'e Somali Valisi olarak atanmasının Müslüman Harar kalesinde neredeyse Osmanlı Başkonsolosu Mazhar Bey'in yerini alması” anlamına geldiği dile getirilmektedir.¹⁷ Osmanlı Devleti'nin, cihat ilanından sonra Müslüman ülkelerde bu amaca yönelik propaganda faaliyetlerinin yoğunlaştırıldığı bilinmektedir. Osmanlı Başkonsolosu Mazhar Bey'in de faaliyetlerini şekillendiren önemli bir etken bölgedeki Müslüman nüfusun varlığıydı. Açıkça fark edilen bu durum nedeniyle Mazhar Bey'e karşı Hristiyan Habeş yöneticilerinin zihinlerinde olumsuz bir algı ortaya çıkmış olması muhtemeldir ki iddia edildiğine göre Tafari “Kasım 1914'te Somalili mahkûmlardan Mazhar Bey'in Ogaden'deki Molla ajanlarıyla sık sık temas hâlinde olduğunu öğrenmişti. Lij Iyasu'nun da bu entrikalara karıştığını bilmeden Iyasu'dan Mazhar Bey'i tutuklamak için izin istedi”.¹⁸ Abdullah

13 “Abdullah Sadık aynı zamanda gümrük müdürlüğü görevini üstlenmişti ve 1905 Mart'tan Haziran'a kadar Deyrussultan Manastırı ile alakalı olarak İstanbul'a gönderilen Habeş misyonunun başında bulunuyordu. Abdullah gerek elçilik heyetlerindeki mevcudiyeti ve gerekse de Hindistan, Afganistan gibi ülkelere yaptığı ziyaretler nedeniyle İngiliz makamları tarafından dikkatle takip edilmekteydi”. Altun, “I. Dünya Savaşı Yıllarında Habeşistan...”, 14 dipnot. 13. Qatar Archives-Qatar National Library, Reference: IOR/L/PS/10/472 Title File: 3443/1914 Pt 1 ‘German War: Turkish and German intrigues in India’, Foreign Office ve Indian Office arasındaki yazışma, signed: Edward Parkes, December 26th 1914, 136-138. British Library: India Office Records and Private Papers, (66-67); Caplan, “British Policy Towards Ethiopia, 1909 to 1919”, 146.

14 Altun, “I. Dünya Savaşı Yıllarında Habeşistan...”, 116; Qatar Archives-Qatar National Library, “German War: Turkish and German intrigues...”, İngiliz Sefareti Addis Ababa, 20 Aralık 1914, (51) 106.

15 Arab Bulletin, (No. 23 Vol. I Cairo 2 Eylül 1916) 300; Harold Marcus, “A History of Ethiopia” (University of California Press, Berkeley/Los Angeles/London, 1994) 114.

16 BOA., HR.SYS. 2335/79, 10 Kasım 1916 (R- 28 Teşrinievvel 1332).

17 Caplan, “British Policy Towards Ethiopia, 1909 to 1919”, 145.

18 Caplan, “British Policy Towards Ethiopia, 1909 to 1919”, 145.

Sadık'ın güçlenmesinin yanı sıra Iyasu, vergi toplama işinde de Ydlbi'yi görevlendirdi.¹⁹ Tüm bunların Tafari ve Habeşli yöneticilerin muhalefet seslerinin yükselmesine de bir neden olduğu ifade edilmektedir. Sadık'ın Ogaden valiliği yalnızca Habeşli muhalifleri değil aynı zamanda İngiliz temsilcilerini de telaşlandırmıştı. Somali ve Habeş sınırında yaşayan kabileler arasında çıkan huzursuzluklar ve her an kontrolden çıkabilecek bir isyanın patlak vermesi ihtimali İngiliz Somaliland'ında hareketlenmelere yol açtı. Wingate'e göre "fiiliyatta idare edilmeyen Merahan ve Ogaden Somalililerinin Türk ajanları tarafından kışkırtmaya duyarlı olması" ihtimal dışı değildi.²⁰ Addis Ababa İngiliz Sefaretinden Londra ve Kahire'ye bildirilen raporda "Abdullah Sadık'ın tayini çok üzücü ve Somaliland'da doğal bir kaygıya yol açıyor" denilmektedir.²¹ Somaliland İngiliz askerî yönetimi bu atamanın sefaret tarafından derhal protesto edilmesini isteyecekti. Addis Ababa İngiliz Sefaretinden verilen cevapta ise "böyle bir resmî protesto yapılmadığı ama bu yönde bir ısrar olursa yerine getirilebileceği" yazılmakta ve "resmî bir protesto isteğinin bir sorun yaratabileceği, eğer bunda başarısız olunursa İngiltere için şu anda ciddi bir prestij kaybı olacağı" da eklenmekteydi.²² İngiliz istihbaratına ait resmî belgenin ilk sayfalarında Abdullah Sadık'ın atamasının ardından Londra'ya, bu kişi hakkında tahkikat yapılmaya başlandığı yazılmaktadır. Ancak başta işlerin bir dizi karışıklıkla sonuçlandığı görülür. 27 Ocak 1915 tarihli gizli raporda "Sadık hakkında tahkikat yapıldığı fakat söz konusu ismin başta Visullei Sadık olarak işaret edildiği ve bu hatanın bazı kargaşalar ile sonuçlandığı" anlaşılmaktadır.²³ Sudan Genel Valisi Reginald Wingate'den Geoffrey Francis Archer'e gönderilen bir yazıda ise "eğer Abdullah Sadık Habeşistan tarafından istihdam edilecek olursa bu kombinasyon bizim için daha fazla sorun yaratabilir ancak Habeşistanlıların ateşle oynamaktan kaçınacağını umalım" ifadesi

19 "Ydlbi'nin Suriyeli bir Hristiyan olmasına rağmen Shoalılar tarafından Müslüman olduğu iddia ediliyordu". Ahmed Hassen Omer "The Coup d'Etat of September 26, 1916: Different Perceptions" Journal of Ethiopian Studies, December 2013). 107-108; Paul B. Henze, "Layers of Time, A History of Ethiopia" (Palgrave, 2000 NewYork) 194-195.

20 Syed Abdur Razack Bukhari, "Military Aspects of Internal Security in the Anglo-Egyptian Sudan, 1898-1920 with Special Reference to the Northern Sudan" (Degree of Master of Philosophy, London, Royal Holloway Collage 1972) 153; "Arab Bulletin" (No. 49 Vol. II Cairo 30 Nisan 1917) 200.

21 Qatar Archives-Qatar National Library, Reference: IOR/L/PS/10/472 Title File: 3443/1914 Pt 1 'German War: Turkish and German intrigues in India', (51,52) 106-108.

22 Qatar Archives-Qatar National Library, Reference: IOR/L/PS/10/472 Title File: 3443/1914 Pt 1 'German War: Turkish and German intrigues in India', (52,53) 108-110. Habeşistan Hükümeti'nden atamaya yönelik bir savunma Hükümet üyesi Haile Giyorgis'ten gelmişti. O, W. G. Thesiger'dan önce İngiltere'nin Habeşistan Konsolosu olan Doughty Wylie'e "Sadık'ın onları kışkırtmak için değil Harar Müslümanlarını yatıştırmak için atandığına dair güvence vermişti. Sadık, Haile Giyorgis'in doğrudan kontrolü altındaydı ve Harar ve Jigjiga ile sınırlı kalacaktı ve Ogaden'e karışmasına izin verilmeyecekti". Caplan, "British Policy Towards Ethiopia, 1909 to 1919", 147.

23 Qatar Archives-Qatar National Library, Reference: IOR/L/PS/10/472 Title File: 3443/1914 Pt 1 'German War: Turkish and German intrigues in India', (43,44) 90-92.

dikkat çekicidir.²⁴ İngilizler için bölgedeki gelişmelerin oldukça hassas bir hâl aldığı yazışmalarda görülmektedir. Reginald Wingate ve Geoffrey Archer'e Addis Ababa İngiliz Sefaretinden gönderilen raporda

“Abdullah'ın Molla'ya silah sattığını tespit edersek Cibuti'yi kapatmaya hazır olacağını belirten [Cibuti bu dönemde Fransızların elindeydi ve silah kaçakçılığının merkezi olarak görülüyordu, Habeşistan da bu ticaret rotasına dâhildi] bir açıklama yapan Fransız meslektaşım Abdullah'ın tayini üzerine konuştum. Bu sevimli teklife pek fazla güvenmediğimi itiraf ediyorum çünkü Cibuti kasabanın başlıca tüccarları olduğu söylenen kaçakçılarla doludur ayrıca Abdullah'ın silahları Habeşistan Hükûmeti'nden gelebilir ve asla tespit edilemez, Habeşistan ile iyi şartlarda devam etmek bizim çıkarımıza gibi görünüyor ve hiçbir şey onları bizim isteğimiz üzerine Cibuti'nin mükemmel bir şekilde etkisiz kapanışından daha fazla heyecanlandıramaz” yazılmaktadır.²⁵

Tüm bunlar yaşanırken Molla ve beraberindeki direnişçiler bu bölgede İngiliz birliklerini bir hayli uğraştırıyordu.²⁶ Daha savaşın ilk yılında Derviş saldırılarına karşı koymak için bir grup genç subay Deve Birliklerinde [Somaliland Camel Corps] hizmet etmek üzere Berbera'ya geldi.²⁷ Derviş hareketinin saldırılarından başka; tarihler 1916 yılını gösterdiğinde Lij Iyasu'nun eylemleri de Müttefikler aleyhinde somut adımlara dönmeye başlamıştı. İngiliz istihbaratına göre Iyasu, Harar ve Jigjiga'da beraberindeki Somali ve Habeşlileri silahlandırıyor, başkent Addis Ababa'ya neredeyse hiç uğramayarak çoğunlukla başkent dışında birtakım hazırlıklar yürütüyordu.²⁸ Iyasu'nun hedefi muhtemeldir ki Hargeisa üzerine bir sefer düzenlemektir. Fakat

24 Durham University Archives, “Sir Reginald Wingate Files”, SAD.194/3/137, (March 1915 Part I) F.R. Wingate'den G. F. Archer'e (103-105); Altun, “I. Dünya Savaşı Yıllarında Habeşistan...”, 116.

25 Qatar Archives-Qatar National Library, Reference: IOR/L/PS/10/472 Title File: 3443/1914 Pt 1 ‘German War: Turkish and German intrigues in India’, (54) 112.

26 Durham University Archives, “Sir Reginald Wingate Files”, SAD.194/3/137, (March 1915 Part I) F. R. Wingate'den G. F. Archer'e (103-105); Mohamed Osman Omar, “Somalia Past and Present”, Somali Publications, Mogadishu, 2006; Said S. Samatar, “Oral Poetry and Somali Nationalism The Case of Seyyid Muhammad Abdille Hasan” (London: Cambridge University Press, 1982); Roy Irons, “Churchill and the Mad Mullah of Somaliland Betrayal and Redemption 1899-1922” (Pen-Sword Books, 2013); P. K. Kakwenzai, “Sayyid Muhammad Abdille Hassan, Lij Iyasu and The World War I Politics: 1914-1916” Transafrican Journal of History (Vol. 14 1985); I. M. Lewis, “A Modern History of Somalia” (Boulder-London: Westview Press, 1988); Mohammed Osman Omar, “Somalia Past and Present” (Mogadishu: Somali Publications, 2006).

27 Ray Beachey, “The Warrior Mullah The Horn Aflame 1892-1920” (London, Bellew Publishing, 1990) 107; Lieutenant-Colonel H. Moyse-Bartlett, “The King's African Rifles” (A Study in the Military History of East and Central Africa, 1890-1945, Vol. 2) 194.

28 “Arab Bulletin” (No. 23 Vol. I Cairo 2 Eylül 1916) 300; Ray Beachey, “The Warrior Mullah...”, 113.

Hargeisa'ya karşı bir Somali destekli baskının "Hristiyan Habeşlileri Iyasu'ya karşı daha çok öfkelenirdiği" kaydedilmektedir.²⁹ "Berbera'ya yönelik saldırı ihtimalinden olsa gerektir aynı dönemde Archer İngiliz karargâhını Berbera'dan Shiik'e yani sahilden içeriye Hargeisa'ya yakın bir bölgeye taşımış ve bundan sonra İngiliz karargâhı olarak kalmıştı".³⁰ Hargeisa coğrafi olarak sahile; Berbera'ya giden yol üzerindeydi ve İngiltere burayı savaş başlamadan önce bir üs hâline getirmişti.³¹ Iyasu'nun zihninde eğer Osmanlı Devleti ve Alman hükûmetlerinin vadettiği hinterlandında Habeşistan topraklarının bulunduğu limanları ele geçirmek vardıysa Hargeisa'nın zapt edilmesi ilk hedef olabilirdi. Iyasu Harar'da bu tür bir askerî hareketin hazırlıklarını yaparken 26 Eylül 1916'da Habeşistan'da katliamlarla ve iç çatışmayla sonuçlanan bir darbe meydana geldi.³² "Lij Iyasu'ya karşı ayaklanan Shoan soyluları liderlerine sadakatlerinden azledilip dinlerine sadakat yemini etmişlerdi".³³ İddianın çıkış noktası da tam olarak burasıydı.

Darbeyi Shoanlı Habeş seçkinleri ve önde gelen yöneticiler gerçekleştirmişti fakat bu darbeye İngiltere'nin önemli bir etkisi olduğuna yönelik bir iddiadan söz edilmekteydi.³⁴ Buna göre İngiltere adına Binbaşı Lawrence bölgeye gönderilmiş ve Iyasu'nun Müslümanlığı seçtiğine dair propaganda yaparak Hristiyanları kışkırtacak casusluk faaliyetlerinde bulunmuştu. Lij Iyasu'ya, Peygamber'in soyundan geldiğine işaret eden Hz. Fatma'dan başlayarak Müslüman soy şeceresinin işlendiği bir sarık verilmişti.³⁵ Iyasu'nun

-
- 29 "Arab Bulletin" (No. 23 Vol. I Cairo 2 Eylül 1916) 300; (No. 49 Vol. II Cairo 30 Nisan 1917) 200; Beachey, "The Warrior Mullah...", 116; Altun, "Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Habeşistan...", 118,123.
- 30 Beachey, "The Warrior Mullah...", 115; Savaşın başlarında Müttefikler ordularının bir kısmını Berbera, Cibuti ve Masavva'ya taşımışlardı. M. Crowder "The First World War and its Consequences" içinde: General History of Africa VII Africa Under Colonial Domination 1880-1935, 283; Altun, "I. Dünya Savaşı Yıllarında Habeşistan...", 120.
- 31 BOA, HR.SYS., 2335/6, 20 Haziran 1914 (H-26 Recep 1332).
- 32 "Deposition of Emperor of Abyssinia, A woman elected to the throne", From Our Correspondent, 2 Ekim 1916, The Times, 7; "Lidj Jeassu's Fall. Celebrating A Victory in Abyssinia, German Intrigues with Abyssinia", 24 Ocak 1917, The Times, 5; BOA., HR.SYS. 2335/77, 15 Ekim 1916 (R- 2 Teşrinievvel 1332); HR.SYS. 2335/74 04 Ekim 1916 (R- 21 Eylül 1332; HR.SYS. 2335/68 04 Haziran 1916 (R- 22 Mayıs 1332) "Arab Bulletin" (No. 30 Vol I Cairo) 435-437; Ahmed Hassen Omer "The Coup d'Etat of September 26, 1916: Different Perceptions" Journal of Ethiopian Studies, December 2013).
- 33 Altun, "I. Dünya Savaşı Yıllarında Habeşistan...", 126.
- 34 Kenan Tepedelen, "Birinci Dünya Savaşının Unutulmuş Bir Diplomatik Cephesi: Etyopya" Belleten, (Cilt: LXXI, Sayı: 261, Ağustos 2007) 750-752; Berhanou Abebe, "Le coup d'Etat du 26 septembre 1916 ou le dénouement d'une decennie de crise" Annales d'Ethiopie (Volume 17, 2001) 323-325.
- 35 Smidt, "Glossary of Terms...", 185. Eğer iddia doğru kabul edilirse bu noktada İngiliz istihbaratına göre Iyasu'nun eylemleri de planın başarılı olmasında yardımcı olmuş olsa gerektir. "Müslüman olduğu iddiaları çokça dile getirilirken Iyasu kendine Hz. Peygamber'in soyundan geldiğine dair bir Müslüman soy şeceresi yaratma girişimlerinde bulunuyordu. Iyasu Hacı Ahmed'den onun babasının Mekke Şerifi'nin soyundan olduğuna dair bir şeceresini de istemişti, bu, Hz. Fatma'nın soyundan geldiğine dair de bir kanıt oluşturmaktı". Altun, "I. Dünya Savaşı Yıllarında Habeşistan...", 107; "Arab Bulletin" (No. 24 Vol. I Cairo Ekim 1916) 316; "Arab Bulletin" (No. 26 Vol. I Cairo) 354-358. Smidt,

Müslümanlara hoşgörüsü, Harar’da ve Jigjiga’da camilere yaptığı ziyaret ve bağışlar,³⁶ etrafında çoğunlukla Müslüman önde gelenlerinden oluşan bir grubun varlığı, Hristiyan Habeş seçkinleri ile mesafeli olduğu düşünülen ilişkileri hâlihazırda ülkede önemli bir muhalefetin oluşmasının da sebebi olarak görülmektedir.³⁷ Başında bu sarık ile çekilmiş fotoğraflarının dağıtıldığı ve aslında ona karşı oluşan muhalefetin harekete geçmesine en son olarak bu fotoğrafın ortaya çıkmasının neden olduğu iddiaların bir parçasıdır. Sarığı veren ve fotoğrafı Habeş soyluları arasında dolaştırmanın ünlü İngiliz casusu T. E. Lawrence olduğu öne sürülmektedir. İddiyayı ortaya atan veya çalışmalarına taşıyan isimler de oldukça sınırlıdır. Türkçe literatüre bakıldığında konunun Büyükelçi Kenan Tepedelen’in bir makalesinde ve Kazım Karabekir Paşa’nın İtalya-Habeş isimli kitabında işlendiği görülür. Tepedelen, Etiyopyalı tarihçi Berhanou Abebe’den aktarmalar yaparak konuya değinir. Ona göre Arabistanlı Lawrence’ın “Harar’a geldiği ve burada da faaliyet içerisinde olduğu doğru ise bu Habeşistan Hükümdarı Lij Iyasu’nun Merkezi kuvvetlere olan yakınlığının İngiltere’yi ne denli tedirgin ettiğinin de bir işareti” olabilirdi. Yine de henüz Lawrence’ın Harar’a geldiğine dair makalesini yazdığı dönemde kesin kanıtların bulunmadığını ve bu kanıtlara ileride ulaşılarak gerçeğin ortaya çıkarılacağına değinmektedir.³⁸ Berhanou Abebe ise T. E. Lawrence ile ilgili yapılan çalışmalara atıf yaparak “modern tarihçiler için onun Habeşistan’daki varlığı dikkatlerden kaçmış gibi görünüyor” demektedir.³⁹ Kazım Karabekir, Lawrence’ın gelişine dair kitabında bazı iddialarda bulunur. “Lawrence’ın Harar’da bulunduğunu ve sık sık Lij Iyasu’yu ziyaret ettiğini” aktarır.⁴⁰ O, Thomas Edward Lawrence’ın Harar’da Lij Iyasu’nun devrilmesinde etkili rol oynadığına inanır ve bu inanç bağlamında ünlü İngiliz casusunun Habeşistan’daki oyununu şöyle özetler; “Mister Lavrens Habeş ilinde rolünü mükemmel oynadıktan sonra Arabistan cihetine atlamış ve oralarda dahi bir Arap’tan farksız dili ve hâliyle birçok hüneler göstermiştir”. Kâzım Karabekir’e göre Lawrence’ın görevi Lij Iyasu’nun “fikirlerini anlamak

---

“Glossary of Terms...”, 190. Ayrıca Iyasu’nun Müslümanlığı seçtiğine yönelik kesin kanıtlar bulunmamakla birlikte Mazhar Bey’in merkeze gönderdiği bir raporunda “Hususiyle Prens’in İslamiyet’e teması biraz havailiği ve tecrübesizliği hasebiyle mühim muhalefetler ve bize gösterdiği meyilden dolayı ağır tehditler ve siyasilere karşısındadır” yazmaktaydı. BOA., HR.SYS. 2335/68, 04 Haziran 1916 (R- 22 Mayıs 1332).

36 BOA., DH.EUM.4. ŞB., 6/30, 10 Ağustos 1916 (R- 28 Temmuz 1332); HR.SYS. 2335/68, 04 Haziran 1916 (R- 22 Mayıs 1332); DH.EUM.4.ŞB. 4/38, 15 Şubat 1916 (R- 2 Şubat 1331).

37 BOA., HR.SYS. 2335/68, 04 Haziran 1916 (R- 22 Mayıs 1332).

38 Kenan Tepedelen, “Birinci Dünya Savaşının Unutulmuş Bir Diplomatik Cephesi...”, 750-752.

39 Berhanou Abebe, “Le coup d’Etat du 26 septembre 1916 ou le dénouement d’une decennie de crise” Annales d’Ethiopie (Volume 17, 2001) 323.

40 Kâzım Karabekir, “İtalya-Habeş” (Haz. Orhan Hülagü, Emre Yayınları, I. Baskı Haziran 2001) 228, 230.

ve tehlikelerini önlemektir”.⁴¹ Tafari ile de yakın ilişki kurabileceği bir fırsat araması uygun görüldü. İngiltere’nin Addis Ababa Sefaretine ait raporlarda Lawrence’ın Tafari ile yakın bir dostluk kurması durumunda ondan yararlanılabileceği belirtiliyor Iyasu’nun Ogaden valisi olarak nüfuzlu bir Müslüman olan Abdullah Sadık’ı atamasının verdiği rahatsızlığın da Tafari’nin İngiliz tarafına kazanılmasına yardım edebileceği düşünülüyordu.⁴² Hatta en dikkat çekici olanı Karabekir’in ulaştığı bir fotoğrafa kitabında yer vermesidir. Bu fotoğrafta Lij Iyasu’nun elinde bir demet çiçek görülmekte, sağında Ras Tafari solunda ise “kitapta ifade edildiği üzere” Binbaşı Lawrence yani T. E. Lawrence oturmaktadır. Kazım Karabekir 1916 yılında Harar’da çekildiğini ifade ettiği fotoğrafın kaynağına dair herhangi bir bilgiye çalışmada yer vermez. Aynı fotoğraf Berhanou Abebe’ye ait makalede de kullanılmıştır. İlgili makalede fotoğrafın asıl kaynağına ulaşmak mümkündür. Abebe fotoğrafa referans olarak Henry de Monfreid’in 1932’de yazılan ve 1933’te yayımlanan kitabının 164. sayfasını gösterir⁴³, burada Monfreid’in kullandığı ifade dikkat çekicidir, ona göre fotoğrafın çekildiği yer “düşman topraklarıydı”.⁴⁴

Kaynak: Kazım Karabekir, İtalya-Habeş, 2001, s. 230.

41 Kâzım Karabekir, “İtalya-Habeş”, 231.

42 Qatar Archives-Qatar National Library, “German War: Turkish and German intrigues...”, İngiliz Sefareti Addis Ababa, 20 Aralık 1914, (50-51) 104-106, Altun, “I. Dünya Savaşı Yıllarında Habeşistan...”, 116.

43 Henry de Monfreid, Vers les terres hostiles de l’Éthiopie, Paris, Grasset, 1993- illustration n 45, s. 164’den naklen Berhanou Abebe, “Le coup d’État du 26 septembre 1916 ou le dénouement d’une décennie de crise” Annales d’Éthiopie (Volume 17, 2001) 330.

44 Abebe, “Le coup d’État du 26 septembre...”, 324, 330.

Yukarıdaki fotoğraf incelendiğinde birkaç ayrıntı dikkati çekecektir ve iddianın doğruluğunun sorgulanması noktasında da bize ipuçları vermektedir. Görüldüğü üzere Lij Iyasu'nun solunda oturan ve T. E. Lawrence olduğu iddia edilen kişi askerî bir üniforma içinde poz vermektedir. Bunun meşhur Arabistanlı Lawrence profilinden bir hayli uzak görüldüğü ve fotoğraftaki kişinin Arabistanlı Lawrence olmadığı açıktır.⁴⁵ Berhanou Abebe de makalesinde durumu T. E. Lawrence'ın yakından bir portresini kullanarak ve fotoğraftaki yüzün yakınlaştırıldığı bir hâlini alarak karşılaştırmasını yapar, nihayetinde bu kişinin Arabistanlı Lawrence olmadığı kanaatine ulaşır.⁴⁶ Ayrıca Henry Monfreid'in "bir kimlik hatası yaptığını" belirtir ve "fotoğrafın 4 Şubat'tan yani Iyasu'nun doğum günü kutlamasından kalmış olması ihtimalini" yazar.⁴⁷

Sarığın Harar'da verildiği söylendiğine göre Lawrence'ın Harar'a gelmiş olması gerekmektedir. Olayların gelişimi İngiliz kayıtları üzerinden incelendiğinde Lawrence adında bir binbaşının [Major/Binbaşı] Harar'a giriş yaptığı kesindir⁴⁸. Katar arşivinde yer alan İngiliz Sefareti yazışmasında Addis Ababa İngiltere Konsolosu "Abdullah Sadık'ın sefarete çağrıldığını ve ona bir hediye ve Binbaşı Lawrence için Harar'a bir giriş vereceğim" diye yazmaktaydı; ilerleyen satırlarda "Binbaşı Lawrence'ın 18 Aralık'ta Harar'a ulaştığını söylemekten memnuniyet duyduğunu" da ekliyordu⁴⁹. İlgili belgede Lawrence'a dair bir ön ad belirtilmemekte, yalnızca Binbaşı Lawrence ifadesine yer verilmektedir. Orhan Koloğlu'na göre Thomas Edward Lawrence'ın rütbesi "6 Temmuz 1917'de binbaşılığa yükseltilmişti, 1916 Kasım ayına kadar da Kahire'deydi"⁵⁰. Binbaşı Lawrence'ın Harar'a geldiğinin bildirildiği belge ise Lij Iyasu'nun tahtını kaybettiği 26 Eylül 1916'dan önce bir tarihe işaret etmektedir.

Antonio Zisca iddiayı; T. E. Lawrence'ın varlığı ile ilişkilendirip "Peygamber'e kadar giden İmparatorun bütün bir soy ağacının işlendiği bir sarık teklif eden kişinin Lawrence olduğunu ve hatta bunu ona Lawrence'ın

45 Jeffrey Meyers, "T. E. Lawrence and the Character of the Arabs", *The Virginia Quarterly Review*, (FALL 2004, Vol. 80, No. 4) 135-152.

46 Abebe, "Le coup d'Etat du 26 septembre...", 330.

47 Monfreid, *Vers les terres hostiles de l'Ethiopie*'den naklen Abebe, "Le coup d'Etat du 26 septembre...", 324.

48 Qatar Archives-Qatar National Library, Reference: IOR/L/PS/10/472, 3443/1914 'German War: Turkish and German intrigues in India', British Library: India Office Records and Private Papers, İngiliz Sefareti Addis Ababa 20 Aralık 1914, Doughty Wylie, (54) 112; Altun, "I. Dünya Savaşı Yıllarında Habeşistan...", 115.

49 Qatar Archives-Qatar National Library, Reference: IOR/L/PS/10/472 Title File: 3443/1914 Pt 1 'German War: Turkish and German intrigues in India', British Library: India Office Records and Private Papers, İngiliz Sefareti Addis Ababa 20 Aralık 1914, Doughty Wylie, (54) 112.

50 Koloğlu, "Lawrence Efsanesi", 18-19, 51, 76; James Barr, "Setting the Desert on Fire T. E. Lawrence and Britain's Secret War in Arabia 1916-18" (Bloomsbury, London-Berlin-New York-Sydney) 60.

verdiğini” bir kez daha dile getirir.⁵¹ Abebe burada kesin bir sonuca varmak noktasında temkinli davranır ve “iyi bir oyun olduğunu belirtir çünkü ne o tarihte yayımlanan yazışma koleksiyonları ne de T. E. Lawrence’ın en ayrıntılı biyografileri Etiyopya’da veya Afrika Boynuzu’nda onun varlığını ortaya çıkarmaz” der. Fakat aynı çalışmada “İngiltere kendi adına Osmanlı İmparatorluğu’na karşı Arap isyanı sırasında Faysal’a unutulmaz bir yardım eli uzatan Albay T. E. Lawrence’ı Harar’a göndermişti” bilgisine de yer verilir.⁵² Arabistanlı Lawrence’ın 1916 Habeşistan hükûmet darbesine kadar Harar’a geldiğine dair herhangi bir ize henüz rastlanılmamaktadır.⁵³ İlginç olan bir nokta da T. E. Lawrence’ın I. Dünya Savaşı’ndan sonra Somali’ye gelişidir. Abebe “T. E. Lawrence neden bu görevi yerine getirmek için geldi? Önceki çevre deneyimi mi?” sorusunu sormaktadır.⁵⁴ Tepedelen makalesinde Berhanou Abebe’den aktarma yaparak “Harar Konsolosu H. Dodds’un izinli bulunduğu sırada konsolosluğa Binbaşı Lawrence adında ve Somaliland’da görevli bir İngiliz subayının Ocak 1916’da vekâlet ettiğini” belirtir.⁵⁵ Bir iddiaya göre ise “İngiliz Dışişleri Bakanlığı Harar’daki (askerlik için gönüllü olan) Konsolos H. Dodds’u Somaliland Deve Polis Teşkilatı’ndan (Camel Constabulary) Binbaşı A. S. Lawrence ile değiştirmek için acele etmişti”.⁵⁶ Aynı dönemde önceki satırlarda belirtilen Deve Birliği hizmetinde görev yapmak için İngiliz Somaliland’na gelen subaylar arasında Arthur Salisbury Lawrence adında bir asker de bulunmaktaydı.⁵⁷ Bu bağlamda bahsi geçen “Thomas Edward Law-

51 Antonio Ziscka, *Abissinia ultimo problema insoluto dell Africa*, Florence, 1936 pour la version italienne, 88-89, 179’dan naklen Abebe, “Le coup d’Etat du 26 septembre...”, 324.

52 Abebe, “Le coup d’Etat du 26 septembre...”, 323.

53 T. E. Lawrence, “The Seven Pillars of Wisdom” (Penguin Books, 2000); James J. Schneider, “Guerrilla Leader “T. E. Lawrence and the Arab Revolt” (Bantam Books, New York, First Edition, 2011); June Turner, “T. E. Lawrence” (American Imago, FALL 1991 *The Perverse Strategy* Vol. 48, No. 3) 395-411; Irving Howe, “T. E. Lawrence: The Problem of Heroism”, *The Hudson Review* (Sonbahar 1962, Vol. 15, No. 3) 333-364; Barr, “Setting the Desert on Fire T. E. Lawrence and Britain’s Secret War in Arabia 1916-18”, 9-75; Jeffrey Meyers (Editör), “T. E. Lawrence: Soldier, Writer, Legend” (Palgrave Macmillan, New York 1989), “The Wounded Spirit T. E. Lawrence’s Seven Pillars of Wisdom” (Palgrave Macmillan, New York 1989) 17-130; John Johnson-Allen, “T. E. Lawrence and The Red Sea Patrol”, (Pen&Sword Military, 2015) 1-73.

54 Abebe, “Le coup d’Etat du 26 septembre...”, 325. “1928’lerde İtalya ile Etiyopya arasında Dostluk ve Ticaret Anlaşması imzalanmış olup, İtalyanlar Eritre’nin Assab limanını Etyopya’nın Dessie kentine bağlayacak bir karayolunun yapımını tasarlamaktadırlar. Oysa Fransızların da Etyopya, Cibuti ve Somali’nin kesiştiği bu bölgede benzer emelleri vardır ve nitekim 1927-1929 arasında Dikhil-Ali Sabiet ve Dikhil-Mourato yollarının inşaatını gerçekleştirirler. Gerek İtalyanların gerek Fransızların bölgedeki bu faaliyetleri tabiatıyla İngilizleri de kayıtsız bırakmaz. Nitekim İngilizler bu girişimleri yerinde izlemek üzere ünlü T. E. Lawrence’ı bir kez daha Somali’ye gönderirler”. Tepedelen, “Birinci Dünya Savaşı’nın Unutulmuş Bir Cephesi...”, 751.

55 Tepedelen, “Birinci Dünya Savaşı’nın Unutulmuş Bir Diplomatik Cephesi...”, 751. Abebe, “Le coup d’Etat du 26 septembre...”, 323.

56 Caplan, “British Policy Towards Ethiopia, 1909 to 1919”, 146-147.

57 Bkz. Ray Beachey, “The Warrior Mullah...”, 115.

rence mı yoksa Arthur Salisbury Lawrence [1880-1965] mı olduğu hususunda kanıtlar yüksek olasılıkla ikincisini işaret etmektedir”.⁵⁸ İngiliz Sefaretine ait yazıda Lawrence’ın Abdullah Sadık Harar’a ulaşmadan yola çıkarılmasından duyulan memnuniyet aktarılmaktadır.⁵⁹ “A. S. Lawrence [City of London Yeomanry] ve beraberindekiler Somaliland’ın sunduğu maceraya hevesli ve zorlu bir alanda ülkelerine hizmet etmek için mükemmel bir şekilde uygun bir genç subay grubuydu”.⁶⁰ A. S. Lawrence Somaliland’daki görevi boyunca Geoffrey Francis Archer ile birlikte çalışacaktı.⁶¹ Lawrence K.A.R.’de (King’s African Rifles) görev yapıyordu ve Somali Camel Constabulary’nin komutası ona verilmişti.⁶² Fransa’nın Etiyopya Büyükelçisi [1960-1965] Begougne de Juniac da “başka bir Major Lawrence, ilkinin adaşı, Ogaden için 1916 yılının ilk günlerinde görevinden ayrıldı” der.⁶³ I. Dünya Savaşı yıllarında Etiyopya’da görev yapan Fransız temsilci Charles E. Brice “Binbaşı H. Dodds’un izinli bulunduğu sırada Ocak 1916’da Somaliland’da görevli İngiliz Subayı Major Lawrence’ın konsolosluğa vekâlet ettiğinden bahseder”.⁶⁴ Konsolosluk iddiası ile ilgili Andrew Stephen Caplan “21 Ocak 1915’te Sadık’ın İngiliz Sefaretine Harar’daki Konsolos Lawrence’a bir giriş mektubu istemek için çağrıldığımı” iddia eder.⁶⁵ Katar arşivinde yer alan dosyada “Binbaşı Lawrence eğer onunla dost olabilirse Dejaz Tafari de kullanılabilir” denilmektedir.⁶⁶ Beachey “Harar’ın Lawrence’ın yeteneklerini” tamamen sergileyebileceği bir yer olduğunu düşünmektedir.⁶⁷ J. H. Dodds’un Harar Konsolosluğu görevine kısa bir süre sonra geri döndüğü bilgisi Caplan’ın tezinde yer alır. Dodds, 8 Temmuz’da Hargeisa’da Albay A. S. Lawrence ile bir araya gelmiş ve Somali Habeş sınırındaki kabileler arasında barışı sağlamak için etkili olmuştur. Böylece Iyasu’nun Somali ordusundan hoşnutsuz bir potansiyel kaynağı kesmişti”.⁶⁸ Caplan’a göre “Somaliland Deve Polis Teşkilatından Colonel A.

58 Altun, “I. Dünya Savaşı Yıllarında Habeşistan...”, 115.

59 Qatar Archives-Qatar National Library, “German War: Turkish and German intrigues...”, İngiliz Sefareti Addis Ababa, 20 Aralık 1914, (51) 106,

60 Ray Beachey, “The Warrior Mullah...”, 107.

61 I. Dünya Savaşı yıllarında “Somaliland’da Sudan’ın gelecekteki Genel Vali’si Sir Geoffrey F. Archer ve Somaliland’ın gelecekteki Vali’si Albay Arthur S. Lawrence vardı”. Bkz. Andrew Stephen Caplan, “British Policy Towards Ethiopia, 1909 to 1919”, 28-29.

62 Lieutenant-Colonel H. Moyse-Bartlett, “The King’s African Rifles A Study in the Military History of East and Central Africa, 1890-1945” (Naval and Military Press, October 21, 2016) 194.

63 Gontran de Juniac, Le dernier roi des nois, Paris, Plon, 1978, 66, note. 1’den naklen Abebe, “Le coup d’Etat du 26 septembre...”, 323.

64 Abebe, “Le coup d’Etat du 26 septembre...”, 323.

65 Caplan, “British Policy Towards Ethiopia, 1909 to 1919”, 151.

66 Qatar Archives-Qatar National Library, “German War: Turkish and German intrigues...”, İngiliz Sefareti Addis Ababa, 20 Aralık 1914, (54) 112.

67 Ray Beachey, “The Warrior Mullah...”, 115. Beachey’in burada bahsettiği Lawrence A. Salisbury Lawrence’tır

68 Caplan, “British Policy Towards Ethiopia, 1909 to 1919”, 180.

S. Lawrence İngiltere'nin dostlarını Lij Iyasu'nun müttefikleri tarafından saldırıya karşı korumak için 120 tüfekli askerle Hargeisa yakınlarında hazır bekliyordu ancak birliklerin Masavva, Cibuti ve Berbera'ya çağrıldığı raporları abartılmıştı ayrıca Lawrence ve İngiliz gizli servisinin tüm komployu sahnellediği inancı da benzer şekilde temelsizdi".⁶⁹

Lij Iyasu'nun tam da Hargeisa üzerine bir harekete girişeceği söylentilerinin yayıldığı bir zamanda bölgedeki hareketlilik İngiliz temsilcilerini karşı propagandayı yoğunlaştırmaya itmiş olabilirdi. Üstelik Iyasu, İngiltere'nin uzun bir süredir ilgilendiği Tana Gölü üzerinde baraj yapma projesinin hayata geçirilmesi noktasında da zorluk çıkarıyor görünmekteydi. Proje yapılırsa İngiliz Sudan'ında ekilmeye uygun alanlarda daha verimli tarım yapılabilecekti ve bu İngiltere için oldukça önemliydi. Proje ile ilgili görüşmeler ve karşılıklı misyonların temasları sürüyordu fakat Iyasu'nun onayı olmadan gölde herhangi bir çalışma yapılması imkânsızdı.⁷⁰ "Lij Iyasu, hükümdarlığı boyunca Müttefikleri, bilhassa İngilizleri zorladı ve onların planlarının Habeşistan için de uygun olup olmadığını önemseyerek bu planları son derece ısrarla sorguladı".⁷¹ Aynı zamanda Arap Yarımadası'nda Mekke Emiri Şerif Hüseyin'in isyanı Haziran 1916 yılında patlak vermiş ve Doğu Afrika Müslümanlarının isyana vereceği tepki de dikkatle takip edilmişti. Iyasu'nun Merkezi Kuvvetlere olan yakınlığı ve de Müslümanlığa yönelik politikaları nedeniyle oldukça endişeli olan İngiliz Hükûmeti Iyasu'nun bu politikalarını değiştirmek için Şerif Hüseyin'in isyanına destek vermesi noktasında onu ikna etme çalışmaları da yürüttü.⁷² Türklerin Mekke'de yeniden hâkimiyet sağlaması Arap hareketini başarısız kılabilir Arabistan ve Kızıldeniz'i Türk hâkimiyet alanı hâline yeniden getirebilirdi.

"Habeşistan ve Somaliland Protektorası'ndaki durum da ciddi şekilde etkilenecek ve böylece Süveyş'in doğusundaki tüm askerî ve politik durumu tehlikeye atacaktı. McMahan ve Wingate arasındaki yazışmada bu düşünceler paylaşıyor ve Arap isyanının Türkiye'nin Kızıldeniz'e açılmasını engellediğine"

69 Caplan, "British Policy Towards Ethiopia, 1909 to 1919", 222.

70 TNA, CAB/24/36 (Signed: Robert Cecil, December 22 1917) 323

71 Altun, "I. Dünya Savaşı Yıllarında Habeşistan...", 138.

72 "Mekke Şerifi'nin 10 Haziran 1916 tarihinde Osmanlı Devleti'ne resmen isyan ilanı Habeşistan'daki gelişmeler açısından da oldukça önemli görülüyordu. İsyandan yalnızca birkaç gün sonra haberlerin Habeşistan'da yayılmasına dair gerekli öneriler yapılmaktaydı. Lij Iyasu ile resmi bir görüşme planlandı ve haberin sadece onun üzerinde değil Araplar aracılığıyla propagandasını yapan Türk Konsolosu'nun konumu üzerinde de çok büyük bir etkiye sahip olacağından İngiliz temsilci Thesiger neredeyse eminim diye yazmıştı". Altun, "I. Dünya Savaşı Yıllarında Habeşistan...", 109; Durham University Archives, "Sir Reginald Wingate Files", SAD.200/8/1-90, "W. Thesiger re talks with Lij Yasu on the Tsana treaties and the effect of British assistance to the Sharif on the population of Abyssinia" 21st June 1916 British Legation Addis Ababa to Wingate, (27-29).

dikkat çekiliyordu.⁷³ İngiltere Addis Ababa temsilcisi W. Thesiger ve Konsolos Lawrence da “İyasu’nun Etiyopyalı Müslümanlara dayanan Afrika Boynuzu’nda bir Müslüman imparatorluğu inşa etmeyi amaçladığını” düşünüyordu.⁷⁴ İncelediğimiz iddianın bir parçası da İyasu’nun İslam’ı simgeleyen bir sarık ile çekilmiş fotoğrafının dolaştırıldığıydı. Caplan’ın aktardığına göre bu fotoğrafı İyasu dağıtmıştı fakat fotoğrafın “İngiliz Gizli Servisi’nin [British Secret Service]⁷⁵ veya T. E. Lawrence için çalışan bir Ermeni’nin eseri olduğu”⁷⁶ da düşünülüyordu. Fotoğraf ile ilgili iddialardan biri Ermeni bir fotoğrafçı Leon Yzedjian’ın sahtesini yaptığı yönündedir.⁷⁷ Wolbert Smidt, başka bir çalışmasında Andre Evalet ile yaptığı bir görüşmede (“Evalet’in ailesi I. Dünya Savaşı yıllarında saray -Etiyopya- ile yakın ilişkilidir ve görüşme sırasında 90 yaşındadır”) “I. Dünya Savaşı sonrasında İngilizler tarafından istenen İyasu’nun fotoğrafını Müslüman olarak imal eden ve sadece Etiyopyalı ileri gelenlere dağıttığını iyi hatırladığı Ermeni Pailac olduğunu söylediğini” yazmaktadır.⁷⁸

Nihayetinde Tafari’nin öncülüğünde gerçekleşen Lij İyasu karşıtı hareket Abuna Matheos’un da⁷⁹ onayı alındıktan sonra Habeşistan’da İyasu’nun hükümdarlığı dönemini sona erdirmişti. Arap bülteninde yer alan bir ifade bu bağlamda oldukça dikkat çekicidir. Buna göre; “İsyan bir iki yıl daha ertelenmiş olsaydı o Müslümanları birleştirmeyi ve onları müthiş bir güç hâline getirmeyi başarabilirdi”.⁸⁰ Uzun bir süre hayatta kalmayı başarabilmesine rağmen Lij İyasu tahtını geri alamadı. Hükûmet birlikleri ile İyasu ve taraf-

73 Qatar Archives-Qatar National Library, File: P2100/1916 Part 5, “German War: Arab Revolt” Reference: IOR/L/PS/10/600, Eylül 13 1916, (194r) 396.; Altun, “I. Dünya Savaşı Yıllarında Habeşistan...”, 115. Ancak Kızıldeniz’de Türk hakimiyeti sağlansa da denetim altında tutabilmek için belirli düzeyde bir donanma gücüne ihtiyaç olduğu açıktır. Diğer taraftan Müttefiklerin Kızıldeniz devriyeleri ciddi anlamda etkiliydi.

74 “What a person’s address is in Europe, his pedigree is in Somalia”, I. M. Lewis, Historical Aspects of Genealogies in Northern Somali Social Structure, J.A.H 1962, iii, 1, 39’dan naklen; Caplan, “British Policy Towards Ethiopia, 1909 to 1919”, 177.

75 M. J. Makin, War Over Ethiopia, London, 1935, 71-72’den naklen; Caplan, “British Policy Towards Ethiopia, 1909 to 1919”, 208.

76 L. Farago, Abyssinia on the Eve, London 1935, s. 61’den naklen; Caplan, “British Policy Towards Ethiopia, 1909 to 1919”, 208.

77 Wolbert G.C. Smidt, “Glossary of Terms and Events of the Lij İyasu Period Controversial and Non-Controversial Facts and Interpretations içinde: (Eds. Wolbert G. C. Smidt / Eloi Ficquet, The Life and Times of Lij İyasu of Ethiopia: New Insights, Zürich, Berlin 2014) 202.

78 André Evalet, De Ménelik á Mengistu, Un Suisse en Ethiopie. Geneve: Musée d’ethnographie/ Association Suisse-Erythré Collection Sources et témoignages’den naklen; Wolbert G. C. Smidt, “The Coronation of Năgus Mikael in Desse in May 1914: a photograph from the Nachlass Jensen and its Historical background”, Annales d’Éthiopie, (Vol. XVII, 2001) 364. Fakat bahsedildiği gibi Lij İyasu’nun Müslümanlığı seçtiğine işaret eden bir sarık ile çekilen fotoğrafına dair bir kanıt henüz bulunmamaktadır.

79 Habeşistan Ortodoks Hristiyanları için dini bir otorite. Piskopos.

80 Arab Bulletin (No. 46 Vol. II Cairo 30 Mart 1917) 153.

tarları arasında yaşanan çatışmalarda Tora Mesk Savaşı'nda geçici bir başarı elde edilmiş ancak Segele Savaşı'nda bu başarı sürdürülemez bir başarı için yenilgiyle sonuçlanmıştı. Segele zaferinin ardından başkentte bir geçit töreni gerçekleştirilmişti. Törende “İngiliz temsilci W. Thesiger iki oğlu ve eşi ile hazır bulundu”⁸¹. İlginçtir ki I. Dünya Savaşı yıllarında Addis Ababa'daki İngiliz temsilci Wilfred Gilbert Thesiger'ın oğlu Wilfred Patric Thesiger ilerleyen zamanlarda Arabistanlı Lawrence'ın izinden gidecekti. P. Thesiger bu geçit töreninden hafızasında kalanları da bir çalışmasında aktarmıştır.⁸² II. Dünya Savaşı'nda, İtalyan işgaline karşı Etiyopya ve İngiliz birlikleri ile beraber savaşmak için Addis Ababa'da olacaktı.⁸³ Fakat Habeşistan'da darbeden sonra işlerin iyi gittiğini gösteren bir işaret yoktu. Tafari'nin hükümdarlığı Müttefikler tarafından ağır bir silah ambargosu ve denetleme uygulamalarıyla başlamıştı.⁸⁴ Ayrıca Lij Iyasu'nun büyükbabası Habeşistan İmparatoru II. Menelik döneminde Avrupalılara verilen imtiyazlar bu ülkede Avrupalıların nüfuz girişimleri noktasında önemliydi. Habeşistan'da ilk resmî banka İngiliz desteğiyle kuruldu ve imtiyaz sağlandı, demir yolu ulaşımında Fransızlar ön plandaydı ve telefon telgraf sistemleri Avrupalıların kontrolündeydi.⁸⁵ İngiliz istihbarat raporlarında; “Şu anda Habeşistan'da Almanların ve Türklerin yapabileceği çok az şey vardır. İsyandan bu yana, daha önce Lij Iyasu tarafından sağlanan fonları elde etmek onlar için artık imkânsız olmuştur. Somalilere silah göndermeye de yardımcı olamazlar. Yemen'deki Ali Said Paşa ve Addis Ababa'daki Türk Konsolosu arasında muhtemelen hâlâ bazı irtibatlar vardır ama bu çok kuşkuludur. Habeşistan'da bulunan Alman temsilci ve ajanlar için buradan kaçmak imkânsızdır. Alman ve Türk temsilciler Tafari'nin hükümeti ile hiçbir resmî ilişkiye sahip değildir ve sadece kasaba şeflerinin kahvehanelerinde gayri resmî konuşarak huzursuzluk ve kuşku atmosferini devam ettirmeye çalışabilirler. Müslüman kabileleri arasında propaganda faaliyetleri şu an durmuştur, deve sürücülerini (muhtemelen istihbarat ya da silah ve mektup naklinde kullanılan) hâlâ Türk Konsolosu ziyaret etmektedirler. En kısa zamanda yeniden bizim çıkarlarımız için bir tehlike oluşturacaklardır. Habe-

81 Altun, “I. Dünya Savaşı Yıllarında Habeşistan...”, 128; “Lidj Jeassu's Fall. Celebrating A Victory in Abyssinia, German Intrigues with Abyssinia”, The Times, (24 Ocak 1917) 5.

82 Wilfred P. Thesiger, “The Life of My Choice”, (Collins, 1987) 43-57.

83 Paul Lewis, “Wilfred Thesiger, 93, Dies; Explored Arabia” The New York Times (27 Ağustos 2003).

84 Qatar Archives-Qatar National Library, “Arabia: French and Italian Policy” File:3372/1916 Part 2 Reference: IOR/L/PS/10/616, 30 May 1917-11 December 1918, (83), 174; TNA, (War Cabinet-Arms for Abyssinia Note by the F.O Secret G.T-746 Katalog Referans: CAB/24/13, FO. May 17th 1917) 176-177.

85 Aleme Eshete, “A Page in the History of Posts and Telegraphs in Ethiopia: 1899-1903 Part I”, Journal of Ethiopian Studies (Vol.13, No.2 July 1975), Charles Schaefer, “The Politics of Banking: The Bank of Abyssinia 1905-1931, The International Journal of African Historical Studies, (Vol 25, No.2 1992)

şistan'a para gönderebilirler. Temsilcimiz savaşın sonunda Alman Sefaretinin geri çekileceğini öne sürdü" denilmektedir.⁸⁶

Sonuç

Mekke Emiri Şerif Hüseyin'in isyanından yaklaşık olarak 3 ay sonra Lij Iyasu'nun bir darbe ile devrilmesi Habeşistan'da İngiltere lehine bir rahatlamayı doğal olarak sağlamıştı. Lij Iyasu, Müttefikler lehine olmayan politikalarına devam ettikçe İngiliz çıkarlarının sekteye uğrayabileceği endişesi görmezden gelinemezdi ve 1917 yılına kadar bölgedeki silah ticaretinin kontrolünün sağlanamaması durumu İngiliz karşıtı direniş hareketlerinin silah teminini de kolaylaştırıyordu. Aynı zamanda Iyasu geçmiş çatışmaların bir süreliğine bırakılması noktasında Somalilerle iyi ilişkiler geliştirmek için önemli adımlar atmıştı. Tana Gölü projesinin başlatılması için İngilizlerin politikalarıyla uyumlu değildi. Habeşistan'ı denizle kavuşturma hayali; sömürge yönetimlerinin hâkimiyetinde olan sahillerin ele geçirilmesi ile mümkün olabilirdi ve bu konuda Merkezi Kuvvetler tarafından desteklenmişti. Habeşistan'da Lij Iyasu'nun politikalarından kaynaklı olarak Habeşli yönetici sınıf arasında belirli bir muhalefet oluşumu söz konusuydu; Hristiyan Habeşliler öyle görünmektedir ki en azından önemli bir çoğunluk, Avrupalılarla iyi ilişkileri devam ettirmenin Habeşistan'ın yararına olacağı inancını taşıyordu. Ülkede önemli derecede Avrupalı etkisinin olması bu inancın oluşmasında ciddi bir nedendir. Darbenin tamamen bir İngiliz propagandasının ürünü olduğu görüşü ise tek başına yeterli değildir.

İngiliz casusu Arabistanlı Lawrence Harar'a gelmiş ve Iyasu'nun devrilmesinde bilindik kabiliyetlerini sergilemiş miydi sorusu Arab Bülteni'nin 1986 yılı edisyonunun ilk sayfalarında muğlak bir yanıt bulur. Buna göre "İngilizler, Iyasu'nun Doğu Afrika'da hâlâ savaşan Alman kuvvetleriyle temas kurduğundan şüphelendi ve faaliyetleri yakından izlendi. İngiliz Bakan Wilfred G. Thesiger, Arap bülteninde düzenli olarak rapor verdi, ancak Lawrence'ın Iyasu'ya muhalefet etmek için ülkeye gönderildiğini iddia eden sansasyonel yazıları dikkate almayabiliriz" denilmekteydi. Thomas Edward Lawrence'ın ülkeye gönderildiğine yönelik sansasyonel iddialar kabul edilmedi.⁸⁷ Arabistanlı Lawrence'ın Harar'a geldiğine dair bir kanıt da yoktur. Burada vurgulanan T. E. Lawrence'ın Habeşistan ile herhangi bir bağlantısının olmadığı ve söylendiği gibi Harar'a geldiğinin reddedilmesidir. Ancak Binbaşı Lawrence'ın Harar'a girişi yaptığının kesin kanıtı Addis Ababa İngiliz Sefareti

86 "Arab Bulletin" (No. 46 Vol. II Cairo 30 Mart 1917) 152.

87 "Arab Bulletin" (Vol. I) xxi.

yazışmalarında mevcuttur. Çalışmada yararlanılan Arthur Salisbury ile ilgili bilgilerin yer aldığı kaynaklarda Harar'da kısa bir süre için A. S. Lawrence'ın bulunduğu bahsedilir fakat Caplan'ın tezi haricinde iddiaya değinilmez ve bahsi geçen yazar da ayrıntıya yer vermeden iddianın kabul edilebilir olmadığını aktarır. İddiayı ortaya atan çalışmalarda ise Binbaşı Lawrence'ın Arthur Salisbury Lawrence olabileceğinden bahsedilmez. Odaklanılan nokta T. E. Lawrence'ın iddiayla bağlantısının olup olmadığı ve iddianın doğruluğu problemidir. Arabistanlı Lawrence iddiası İngiliz Sefaretine dair resmî yazışmada bir ön ad içermeyen Binbaşı Lawrence ifadesinin muhtemelen yanlış yorumlanması sonucunda ortaya çıkmıştır. Burada kilit nokta Arthur Salisbury Lawrence'ın Somaliland'daki görevi ve de hem Lij İyasu hem de Ras Tafari ile kurduğu iletişime dair var olan bilgilerdir. İddianın muhatabı Arthur Salisbury Lawrence olarak düşünülürse İngiliz temsilcilerin Harar'daki faaliyetleri kesin bir dille reddedilemez. A. S. Lawrence'ın bu faaliyetlerde üstlendiği rol ise işlevsel olarak Arabistanlı Lawrence'ın eylemleriyle benzer yönleri sahiptir fakat onun bir Bedevi gibi hareket etmesine benzer bir şekilde Somalili ya da Habeşli bir yerlinin görünümünde A. Salisbury Lawrence'ın hareket etmediği, askerî yönünün ön planda olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, Afrikalı Lawrence değil Afrika'da Lawrence; Arthur Salisbury Lawrence'tan ve faaliyetlerinden söz edilebilir.

Kaynakça

Arşivler

Devlet Arşivleri Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi: İstanbul/Türkiye
Hariciye Nezareti Siyasî Kısım (HR.SYS.) Dosya/Gömlek No:
2335/06; 2335/22; 2335/32; 2335/33; 2335/38; 2335/39; 2335/47; 2335/64
2335/68; 2335/70; 2335/74; 2335/77; 2335/79; 2335/82.

Dahiliye Nezareti Emniyeti Umumiye 4. Şube (DH.EUM.4.ŞB) Dosya/
Gömlek No:

4/38; 6/30.

Dahiliye Nezareti Emniyeti Umumiye 5. Şube (DH.EUM.5.ŞB)

4/10; 80/31

Dahiliye Nezareti Şifre Kalemi (DH.ŞFR)

443/82

İngiliz Arşivi

The National Archives, Londra/İngiltere

Cabinet Papers-War Cabinet (CAB)

24/13; 24/36.

Katar Arşiv-Qatar Archives
Ref.: IOR/L/PS/10/472; IOR/L/PS/10/616.
Durham University Archive- Sir Reginald Wingate Files
SAD.200/8/1-90; SAD.194/3/1-137; SAD.159/3/1-145
Süreli Yayınlar
The Times, The New York Times.
Basılmış Arşiv Materyali
Arab Bulletin
Bulletin of the Arab Bureau in Cairo, 1916-1919, Vol. I, II, III, IV, Archive
Edition 1986.

Kitap, Makale ve Tezler

Abebe, Berhanou, Le coup d'Etat du 26 Septembre 1916 ou le dénouement d'une decennie de crise Annales d'Ethiopie (Vol. 17, 2001).

Adejumobi, Saheed A. The History of Ethiopia. (London: Greenwood Press).

Akalın, Durmuş. Kızıldeniz'de Cibuti Üzerinden Yapılan Silah Kaçakçılığının Yemen'e Etkileri ve Osmanlı Devleti 1898-1914.(TAD), (C. 34/ S. 58, 2015).

Allen-John Johnson, T. E. Lawrence and The Red Sea Patrol, (Pen&Sword Military, 2015).

Ali, Abdu Muhammed. Etiyopya-Türkiye İlişkileri: Karşılıklı Şüphe ve Anlaşmazlıktan Karşılıklı Anlayış ve İşbirliğine (Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi Ankara, 2012).

Altun, Esra. I. Dünya Savaşı Yıllarında Habeşistan ve Habeşistan'a Yönelik Türk-Alman Faaliyetleri. (Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya,2020).

Bartlett-Lieutenant-Colonel H.Moyse. The King's African Rifles A Study in the Military History of East and Central Africa, 1890-1945. (Naval and Military Press, October 21, 2016).

Beachey, Ray. The Warrior Mullah The Horn Aflame 1892-1920. (London: Bellew Publishing, 1990).

Bukhari, Syed Abdur Razack. Military Aspects of Internal Security in the Anglo-Egyptian Sudan 1898-1920 with Special Reference to the Northern Sudan. (Unpublished Degree of Master of Philosophy, Royal Holloway Collage, London, 1972).

Caplan, Andrew. British Policy Towards Ethiopia 1909 to 1919.(Yayımlanmamış Doktora Tezi, University of London, January, 1971).

Eshete, Aleme. A Page in the History of Posts and Telegraphs in Ethiopia: 1899-1903 Part I. Journal of Ethiopian Studies (Vol. 13, no. No. 2).

Hassen, Ibsa Ahmed, ve Seyfettin Erşahin. İhtidanın Bedeli: Etiyopya Kralı İyasu Öreneği 1913-1916 Journal of History Culture and Art Research. (Vol. 7, no. No. 1 Mart 2018).

Henze, Paul B. Layers of Time, A History Ethiopia. (NewYork: Palgrave, 2000).

Howe, Irving. T. E. Lawrence: The Problem of Heroism. (The Hudson Review Sonbahar 1962, Vol. 15, No. 3).

Irons, Roy, Churchill and the Mad Mullah of Somaliland Betrayal and Redemption 1899-1921. (Pen-Sword Books, 2013).

Kakwenzaire, P. K. Sayyid Muhammad Abdille Hassan, Lij Yasu and The World War I Politics: 1914-1916 Transafrican Journal of History. (Vol. 14 1985).

Karabekir, Kâzım İtalya-Habeş. (Haz. Orhan Hülügü, Emre Yayınları, I. Baskı Haziran 2001).

Kaya, Kağan. Howard Brenton'ın Arabistan Ardından Lawrence Oyununa Althusserci Bir Yaklaşım. Gaziantep University Journal of Social Sciences (2020 19/3)

Koloğlu, Orhan. Lawrence Efsanesi. (Yeditepe Yayınevi, Mart 2016).

Lawrence, T. E. The Seven Pillars of Wisdom. (Penguin Books, 2000).

Laird, J. T. T. E. Lawrence: The Problem of Interpretation. The Australlian Quarterly (Mart, 1960, Vol. 32, No. 1).

Lewis, I. M. A Modern History of Somalia. (Boulder-Lomdon: Westview Press, 1988).

Marcus, Harold G. A History of Ethiopia. (Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press, 1994)

Marcus, Harold G. "The Embargo on Arms Sales to Ethiopia 1916-1930" The International Journal of African Historical Studies. (Vol. 16, no. 2 1983).

McKale, Donald. War by Revolution Germany and great Britain in the Middle East in the Era of World War I. (Kent, Ohio and London, England: The Kent State University Press, 1998).

Meyers, Jeffrey (Editör). T. E. Lawrence: Soldier, Writer, Legend. (Palgrave Macmillan, New York 1989).

-- The Wounded Spirit T. E. Lawrence's Seven Pillars of Wisdom. (Palgrave Macmillian, New York 1989).

--T. E. Lawrence and the Character of the Arabs. The Virginia Quarterly Review, (FALL 2004, Vol. 80, No. 4).

Omar, Mohamed Osman. Somalia Past and Present. (Mogadishu: Somali Publications, 2006).

Omer, Ahmed Hassen. The Coup d'Etat of September 26, 1916: Different Perceptions. Journal of Ethiopian Studies. (December 2013).

Orhonlu, Cengiz. Osmanlı İmparatorluğu'nun Güney Siyaseti Habeş Eyaleti. (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1996).

Polat, Ü. Gülsüm. Türk-Arap İlişkiler Eski eyaletler Yeni Komşulara Dönüşürken 1914-1923. (1.Basım İstanbul: Kronik Kitap, 2019).

Salwe- Abdisalam M. Issa. The Collapse of The Somali State: The Impact of the Colonial. (London, United Kingdom: Haan Publishing, 1997).

Samatar, Said S. Oral Poetry and Somali Nationalism The Case of Seyyid Muhammad Abdille Hasan. (London: Cambridge University Press, 1982).

Schaefer, Charles. The Politics of Banking: The Bank of Abyssinia 1905-1931. The International Journal of african Historical studies. (Vol. 25, No. 2 1992).

Schneider, J. James. Guerrilla Leader T. E. Lawrence and the Arab Revolt. (Bantam Books, New York, First Edition, 2011).

Smidt, Wolbert G. C. Glossary of Terms and Events of the Lij Iyasu Period Controversial and Non-Controversial Facts and Interpretations. (The Life and Times of Lij Iyasu of Ethiopia: New Insights içinde, Berlin, 2014).

--The Coronation of Nagus Mikael in Desse in May 1914: a photograph from the Nachlass Jensen and its historical background. Annales d'Ethiopie (Vol. XVII 2001).

--The Foreign Politics of Lij Iyasu in 1915-1916 according to newly discovered government papers. (The Life and Times of Lij Iyasu of Ethiopia: New Insights içinde).

Tepedelen, Kenan. I. Dünya Savaşı'nın Unutulmuş Bir Cephesi Etyopya. Belleten. (C. LXXI, S. 261 2007).

T. E. Lawrence: Soldier, Writer, Legend, New Essays. (Edited by Jeffrey Meyers, Palgrave Macmillian, New York, 1989).

Thesiger, Wilfred P. The Life of My Choice. (Collins, 1987).

Turner, June. T. E. Lawrence. (American Imago, FALL 1991 The Perverse Strategy Vol. 48, No. 3).

Yılmaz, Tuğrul Oğuzhan. Birinci Dünya Savaşı'nda Teşkilât-ı Mahsûsa'nın Doğu Afrika'daki Faaliyetleri. (Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi İstanbul, 2020).

Zewde, Bahru. A History of Modern Ethiopia 1855-1991. (Addis Ababa: Addis Ababa University Press, 2001).

Suriyeli Mülteci Akımını Belirleyen Faktörler: Ekonometrik Bir Analiz

Şerife AKINCI*

Geliş tarihi: 04/03/2020

Kabul tarihi: 28/12/2020

Atf: AKINCI, Ş., “Suriyeli Mülteci Akımını Belirleyen Faktörler: Ekonometrik Bir Analiz”, Ortadoğu Etütleri, 13-1 (2021):71-90

DOI: 10.47932/ortetut.698825

Öz: Arap Baharı, Tunus'ta giderek kötüleşen ekonomik koşullara karşı gelişen halk hareketinin bölge ülkelerine yayılması ile başlayan sürece verilen addır. Bu sürecin içerdiği sosyal, politik ve ekonomik etkiler kısa bir süre içinde Mısır, Libya, Yemen ve Suriye başta olmak üzere Ortadoğu ve Kuzey Afrika (OKA) coğrafyasına yayılmıştır. Bu büyük dönüşümün etkileri bugün OKA ülkelerinin çoğunda görül-meye devam etmektedir. Arap Baharı'nın bölge ülkeleri içerisinde en çok etkilediği ülkenin Suriye olduğu söylenebilir. Sürecin Suriye'ye yansımaları birçok boyutu ile bir insanlık dramına dönüşerek, dünyada yakın tarihin en büyük iç ve dış göç sorununu ortaya çıkarmıştır. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) verilerine göre, Suriye'de iç savaşın başlamasından bugüne kadar yaklaşık 6 milyon Suriyeli mülteci komşu ülkelere göç etmek zorunda kalmıştır. Göçün tamamına yakını Türkiye, Ürdün, Lübnan, Irak, Mısır ve Yemen'e yönelik olmuştur. Bu çerçevede bu çalışmanın amacı, 2004-2017 yılları arasında Suriyeli mülteci akımını belirleyen makroekonomik faktörleri ortaya koymaktır. Çalışmada geliştirilen ekonomik modeller ampirik olarak tahmin edilmekte ve bulgular ekonomi politik bir perspektiften değerlendirilmektedir. Ampirik modeller, 6 OKA ülkesi için 2004-2017 yıllarına ait veriler kullanılarak tahmin edilmektedir. Çalışmanın ampirik literatüre katkısı, doğumda beklenen yaşam süresi ve enflasyon oranının mülteci akımına etkisinin ölçülmesidir. Buna karşın, Suriyeli göçmen akımının gerçekleştiği ülkelerin tamamı veri yokluğu nedeni ile modele dâhil edilememiştir. Analiz sonucunda elde edilen bulgulara göre mülteci sayısı ile büyüme oranı, doğumda beklenen yaşam süresi ve iş gücüne katılım oranı arasında pozitif bir ilişki bulunmuşken; enflasyon oranı, gayri safi yurt içi hâsıla ve kişi başına gelir arasında ise negatif ilişki söz konusudur.

Anahtar Kelimeler: Arap Baharı, Suriye, Türkiye, Mülteci, Ekonomik Büyüme, Doğumda Beklenen Yaşam Süresi, Enflasyon Oranı, Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla, İş Gücü, Panel Veri

* Doktora Öğrencisi, Uludağ Üniversitesi, TR, akincisrf@gmail.com, ORCID:0000-0002-2505-1985

Factors Determining The Syrian Refugee Flow: An Econometric Analysis

Şerife AKINCI*

Received: 03/04/2020

Accepted: 12/28/2020

Citation: AKINCI, Ş., “Factors Determining The Syrian Refugee Flow: An Econometric Analysis”, Middle Eastern Studies, 13-1 (2021):71-90

DOI: 10.47932/ortetut.698825

Abstract: The Arab Spring is the process name that started with the spread of the popular movement to the countries of the region against the worsening economic conditions in Tunisia. The social, political and economic impacts of this process spread to the Middle Eastern and North African (MENA) countries, especially Egypt, Libya, Yemen and Syria. The effects of this major transformation continue to be seen in most MENA countries today. It can be said that Syria is the country most affected by the Arab Spring among the countries in the region. The process in Syria has turned into a human tragedy with many dimensions and has become the biggest internal and external migration problem in recent history in the world. According to the data of the United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR), approximately 6 million Syrian refugees have had to migrate to neighboring countries since the beginning of the civil war in Syria. Mostly Turkey, Jordan, Lebanon, Iraq, Egypt and Yemen are the places where they have migrated. In this context, the purpose of this study is to reveal the macroeconomic factors that determined the Syrian refugee flow between 2004-2017. The economic models developed in the study are predicted empirically and the findings are evaluated from a political economy perspective. Empirical models are estimated using data for the years 2004-2017 for the 6 MENA countries. The contribution of the study to the empirical literature is to measure the effect of life expectancy at birth and inflation rate on refugee flow. On the other hand, not all of the countries where Syrian migrant flow occurs could be included in the model due to the lack of data. According to the findings obtained as a result of empirical analysis, a positive relationship was found between the number of refugees and growth rate, life expectancy at birth and labor force participation rate, and a negative relationship was found between inflation rate, gross domestic product and per capita income.

Keywords: Arab Spring, Syria, Turkey, Refugee, Economic Growth, Life Expectancy at Birth, Inflation Rate, Gross Domestic Product, Labor Force, Panel Data

* Ph.D. Student, Uludağ University, TR, akincisrf@gmail.com, ORCID:0000-0002-2505-1985

العوامل المحددة لتدفق اللاجئين السوريين: تحليل اقتصادي قياسي

شريفة أقنجي *

تاريخ الاستلام: 14/09/2020 تاريخ القبول: 27/11/2020

اقتباس: أقنجي، ش.، «العوامل المحددة لتدفق اللاجئين السوريين: تحليل اقتصادي قياسي»، دراسات الشرق الأوسط، (2021) 71-90:13-1

معرف الغرض الرقمي: 10.47932/ortetut.698825

المخلص

الربيع العربي هو اسم أطلق على المرحلة التي بدأت مع انتشار الحراك الشعبي ضد تدهور الأوضاع الاقتصادية في تونس، إلى دول المنطقة. وخلال فترة بسيطة، امتدت الآثار الاجتماعية والسياسية والاقتصادية لهذه المرحلة إلى منطقة الشرق الأوسط وشمال إفريقيا، لاسيما مصر وليبيا واليمن وسوريا. ولا تزال آثار هذا التحول الكبير مستمرة حتى اليوم في معظم بلدان الشرق الأوسط وشمال إفريقيا. ويمكن القول إن سوريا هي البلد الأكثر تضررا من الربيع العربي بين دول المنطقة. انعكاس المرحلة على سوريا تحول إلى مأساة إنسانية متعددة الأبعاد، ما أدى إلى ظهور أكبر مشكلة هجرة داخلية وخارجية في التاريخ الحديث في العالم. وبحسب بيانات المفوضية السامية للأمم المتحدة لشؤون اللاجئين، اضطر نحو 6 ملايين لاجئ سوري إلى الهجرة إلى دول الجوار منذ بداية الحرب الأهلية في سوريا. وكانت معظم الهجرة تقريبا، تجاه تركيا والأردن ولبنان والعراق ومصر واليمن. وفي هذا السياق، تهدف هذه الدراسة إلى توضيح العوامل الاقتصادية القياسية المحددة لتدفق اللاجئين السوريين في الفترة بين عامي 2004-2017. الدراسة تعمل على التوقع بشكل فلسفي تجريبي للنماذج الاقتصادية التي تم تطويرها، كما يتم تقييم النتائج من منظور الاقتصاد السياسي. وتم توقع النماذج الفلسفية التجريبية من خلال استخدام بيانات تعود للفترة بين عامي 2004-2017 للدول الست في منطقة الشرق الأوسط وشمال إفريقيا. إن مساهمة الدراسة في الأدبيات الفلسفية التجريبية، هي قياس تأثير فترة العيش المتوقعة عند الولادة ومعدل التضخم على تدفق اللاجئين. وبالمقابل، لا يمكن ضم جميع البلدان التي يحدث فيها تدفق المهاجرين السوريين إلى النموذج بسبب نقص البيانات. ووفقا للنتائج التي تم الحصول عليها نتيجة للتحليل، تم العثور على علاقة إيجابية بين عدد اللاجئين ومعدل النمو، والعمر المتوقع عند الولادة ومعدل المشاركة في القوى العاملة. فيما تم الحصول على علاقة سلبية بين معدل التضخم، والنتائج المحلي الإجمالي ودخل الفرد الواحد.

الكلمات المفتاحية: الربيع العربي، سوريا، تركيا، لاجئ، النمو الاقتصادي، فترة العيش المتوقعة عند الولادة، معدل التضخم، الناتج المحلي الإجمالي، القوى العاملة، بيانات النودة.

* طالب دكتوراه، جامعة أولوداغ، تركيا، 1985-2505-0002-0000-ORCID، akincisrf@gmail.com

Giriş

Göç, ekonomik, politik ve sosyal boyutlarıyla tartışılabilir derinlikte bir konudur ve hem ulusal hem de küresel boyuttaki sosyo-ekonomik ve politik değişimlerden etkilenmektedir. Göç, iktisat, sosyoloji, siyaset bilimi gibi farklı alanlarda incelenebilir olması sebebiyle disiplinler arası bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Ulusal ve uluslararası düzeyde gerçekleşebilen göç kavramını keskin bir şekilde ifade etmek oldukça zordur. Bunun nedeni ise hiç şüphesiz geçici bir göçün kalıcı bir göçe dönüşme ihtimalinin olmasından kaynaklanmaktadır. Basit bir ifade ile tanımlamak gerekirse göç, ülke sınırları içinde gerçekleşiyorsa iç göç, ülke sınırlarını aşan bir düzeyde gerçekleşiyorsa dış göçtür.

Göç olgusu, çok boyutlu bir kavram olması nedeniyle farklı yaklaşımlar altında açıklanmaya çalışılmıştır. Lee, 1966 yılında “Bir Göç Teorisi” adlı makalesinde, göçmene odaklanması gerektiğini ifade etmiş ve göçü bir itme-çekme kuramına dayandırmıştır. Bu çerçevede analizine temel oluşturacak göçe ait itici ve çekici faktörleri, yaşanan ve gidilecek yer ile ilgili faktörler, engeller ve bireysel faktörler şeklinde belirlemiştir. İtme ve çekme kuramına göre, yaşanan ve gidilecek yerde, itici ve çekici faktörler bulunmaktadır. Olumlu faktörler göçe yönelik çekimi ifade ederken, olumsuz faktörler göçe yönelik itmeyi ifade etmektedir. Kurama göre, itici ve çekici faktörler kişiseldir ve çok boyutlu sosyoekonomik gerçekliklere bağlıdır.¹ İtme-çekme kuramını ele alan bir diğer araştırmacı Petersen ise göçü ifade eden faktörlerin altında yatan asıl sebeplerin ne olduğu ile ilgilenmiştir. Petersen ekonominin genel durumunun göç için her zaman önemli bir faktör olduğunu belirtmektedir. Ekonomide yaşanan dalgalanmaların üst-orta ve alt sınıfları farklı düzeyde etkileyerek kişilerin göçe farklı tepkiler vermesine neden olduğunu ortaya koymaktadır. Bu çerçevede de ilkel, zoraki, yönlendirilen, serbest, kitlesel olmak üzere beş göç tipi oluşturmuştur. Petersen ilkel göçleri, doğal çevrenin yarattığı itme etkisiyle oluşan göçler, zoraki ve yönlendirilen göçleri sosyal durumun ortaya çıkardığı göçler olarak tanımlamaktadır. Serbest göç tipinde kişiler ve toplumlar üzerine uygulanan herhangi itici bir güç bulunmamaktadır. Kitlesel göç ise ulaşım yollarının ve imkânlarının iyileşmesi ile ortaya çıkan göçü ifade etmektedir.² Petersen kuramı, bireysel ve sınıfsal farklılıkları gözetenek birden fazla faktörün göç analizinde kullanımına izin vermesi ile günümüzdeki göçlerin çözümlenmesini mümkün kılmaktadır. Bilhassa bugün

1 Everest S. Lee, “A Theory of Migration”, Demography, Vol.3, No.1 (1966).

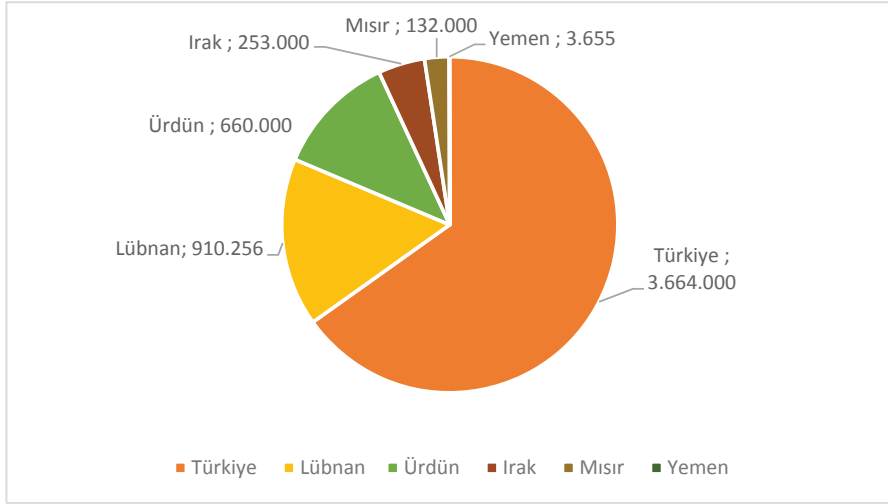
2 William Petersen, “A General Typology of Migration”, American Sociological Review, Vol.23, No.3 (1958).

yaşanan uluslararası göçler (Suriye’de savaştan kaçan kişiler gibi) aracılığıyla kuramın geneline baktığımızda, kuram birçok analize aracılık etmektedir.

Savaş nedeniyle ülkesinden ayrılmaya zorlanan, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel ya da bireysel olarak başka bir ülke sınırına geçen kişiler mülteci olarak adlandırılmaktadır. Günümüzde mültecilik küresel ölçekte sorun olarak algılanan ve sıklıkla karşılaşılabilen bir sosyal gerçekliktir. Mülteciler, zorlayıcı koşulların etkisi altında kalarak kendi ülkelerinden komşu ülkelere daha iyi yaşam standartlarına doğru bir göç akışı sürdürmektedir. Savaş ise mültecileri bu zorunlu göçe mecbur eden koşulların başındaki en önemli etkidir. Suriye’de Arap Baharı’nın getirmiş olduğu rejim karşıtı gösterilerin ardından, 2011 yılı Mart ayında patlak veren ve günümüze kadar etkileri devam eden dünyanın en büyük mülteci ve insani krizlerinden birisi başlamıştır. Suriye’deki iç savaşın yarattığı yıkım ülke halkını derinden etkilemiştir. Bu etki ise insanları kendilerine yeni bir hayat sahası bulmak adına öncelikli olarak ülkelerini terk etmeye sonrasında ise yaşamını idame ettirebileceği bir yer için tercih yapmaya sevk etmiştir. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (2019) verilerine göre, bugün dünyada yaklaşık 6 milyon Suriyeli mülteci bulunmaktadır ve bu mülteci nüfus en çok Ortadoğu ve yakın çevresine göç etmek zorunda kalmıştır.³ Bu zoraki göçün başta Türkiye, Lübnan, Ürdün ve Irak’a gerçekleşmesinin altında ekonomik faktörler yatmaktadır. Ekonomik faktörlerin yanında Suriyeli mültecilerin kimlik ağlarını ve yakınlık derecelerini de dikkate aldığı düşünülmektedir.

3 UNHCR, The UN Refugee Agency, Google, Son Erişim: 10 Mart 2019, <https://data2.unhcr.org/en/situations/syria/location/113>.

Şekil 1: Suriyeli Mültecilerin Seçilmiş Ülkelere Göre Dağılımı, 2018

Kaynak: Operational Portal Refugee Situations, <https://data2.unhcr.org/en/situations/syria/location/113>

Yukarıdaki Şekil 1, 2018 yılı sonunda Suriyeli mültecilerin ülkelere göre toplam dağılımını göstermektedir. Türkiye, geçici olarak koruma altına alınan 3,644 milyon Suriyeli ile dünyada birinci sırada yer almaktadır. Keza, Türkiye’yi ikinci olarak yaklaşık 1 milyon Suriyeli ile Lübnan, üçüncü olarak 660 bin Suriyeli ile Ürdün, dördüncü olarak 253 bin Suriyeli ile Irak, beşinci olarak 132 bin Suriyeli ile Mısır son olarak ise yaklaşık 4 bin Suriyeli ile Yemen takip etmektedir. Mülteci akımının en çok bu ülkelerde yoğunlaşmış olmasının nedeni merak edilen önemli bir husustur. Bu kapsamda mülteci akımını belirleyen makroekonomik faktörlerin ortaya konulması makalenin amacını oluşturmaktadır. Çalışmanın çıkış noktasını oluşturan ve çalışmaya yön veren Petersen göç kuramıdır. Suriyeli mülteci akımını belirleyen itici güce neden olarak ülkede iç savaşın neden olduğu ekonomik kriz görülürken göç edilen ülkelerin ekonomik durumu ise çekici güç olarak görülmektedir. Bu teorik çerçeve ekseninde şekillenen çalışmada literatür bölümünde mülteci akımını belirleyen faktörlere dair ampirik çalışmalar kısaca açıklanmaktadır. Yöntem ve analiz bölümünde, 2004-2017 yılları arasında OKA ülkelerine Suriyeli mülteci akımını belirleyen makroekonomik faktörlerin tespitine yönelik ampirik uygulamaya yer verilmektedir. Sonuç bölümünde ise bulgulara dair açıklamalara yer verilip bazı öneriler sunmak yoluyla çalışma sonlandırılmaktadır.

I. Mülteci Akımını Belirleyen Faktörlere Yönelik Literatür Taraması

Göç üzerine modern literatür üç soru altında şekillenmektedir:

1. Herhangi bir ev sahibi ülkeye göçmen akışlarını belirleyen faktörler nelerdir?
2. Göçmenler ev sahibi ülke ekonomisine nasıl uyum sağlar?
3. Göçmenlerin ev sahibi ülke ekonomisine etkileri nelerdir?

Göç ekonomisi ve göçün makroekonomik belirleyicileri ve etkileri hakkında yapılmış ve yapılan çalışmalar hâlâ devam etmektedir. Dolayısıyla literatür gelişme aşamasındadır. Herhangi bir ev sahibi ülkeye göçmen akışını belirleyen faktörler çalışmanın da amacını oluşturmakta olup bu konuda yapılan çalışmalar incelendiğinde; Sprenger çalışmasında, OECD ve Avrupa Birliği üyesi olan 21 ülke arasında yaşanan göçün belirleyicilerini gelir ve işsizlik farklılıklarını, coğrafi ve demografik faktörler gibi geleneksel ekonomik değişkenler bağlamında 1998-2010 dönemi boyunca ampirik olarak incelemiştir. Analiz sonuçlarına göre, ekonomik faktörler, kültürel yakınlıklar AB ülkeleri içerisindeki göçü arttırmıştır.⁴ Darkwah ve Verter, 1991-2011 dönemini kapsayan yıllık zaman serisi ile Nijerya'daki uluslararası göçün belirleyicilerini incelemiştir. Analiz sonuçlarına göre, yüksek işsizlik oranının, düşük ücretin ve nüfus artışının Nijerya'dan diğer ülkelere göç etmenin kilit belirleyicileri olduğu tespit edilmiştir. Göç hareketlerinin (politik ve sosyoekonomik) nedenlerinin tam olarak ele alınmadığı sürece devam edeceği belirtilmiştir.⁵ Kabaklarlı, çalışmasında mültecilerin komşu ülkelere göçünü belirleyen makroekonomik faktörlerin değerlendirmesini amaçlamıştır. 1991-2014 yıllarına ait Suriyeli mülteci nüfusunu en fazla barındıran ülkelere ait verilerle mültecilerin komşu ülkelere göçünü belirleyen makroekonomik faktörleri belirlemede panel ortalama grup ARDL analizi kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre, iş gücüne katılım oranı, büyüme ve kişi başına düşen gelir ile mülteci sayısı arasında negatif ve istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişkiye rastlanmıştır⁶.

Adams, Mısır'ın kırsal kesiminde uluslararası göçe neden olan ekonomik ve demografik belirleyicileri mikro düzeyli bir model ile tahmin etmiştir. Çalışmada göçü belirlediği düşünülen, kişi başına gelir, istihdam, hane halkının

4 Ekaterina Sprenger, "The determinants of international migration in the European Union: An empirical analysis", IOS Working Papers, Leibniz Institut für Ost- und Südosteuropaforschung (Institute for East and Southeast European Studies), No. 325 (2013).

5 Nahanga Verter and Samuel Darkwah, "Determinants of International Migration: The Nigerian Experience", Acta Universitatis Agriculturae et Silviculturae Mendelianae Brunensis, Vol.62, No.34 (2014): pp.321-327.

6 Esra Kabaklarlı, "Mülteci Akımını Belirleyen Faktörlerin Makro Ekonomik Panel Veri Analizi (Ortadoğu ve Türkiye)", Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt.8, No.2 (2016):56-60

sahip olduğu ev veya arazi (toprak), evin veya arazinin büyüklüğü, hane halkındaki 18 yaş üzerindeki erkeklerin eğitim düzeyi, değişkenleri ele alınmıştır. Analiz sonuçlarına göre, göç değişkeninin eğitim ile arasında negatif, istihdam ile pozitif bir ilişki olduğu görülmektedir. Kişi başına gelir ile göç arasındaki ilişkiye bakıldığında yoksul erkeklerin %9,7 orta gelirli erkeklerin ise %13,4 göç etme olasılığı olduğu tespit edilmiştir. Gelir ve arazi büyüklüğü değişkenlerinin birleşik etkilerinin göç üzerindeki etkisi incelendiğinde yoksul ve evi olmayan hanelerden gelen erkeklerin en yüksek göç eğilimine sahip oldukları görülmüştür. Bu çalışmada arazisizlik ve yoksulluk insanları uluslararası göçe iten etkenler olarak görülmüştür.⁷ Rotte ve Vogler, 86 Asya ve Afrika ülkesinden Almanya'ya göçü yönlendiren potansiyel belirleyicileri ortaya koymayı amaçlamış ve GSYH, hanehalkı geliri, siyasal haklar, sivil özgürlükler, siyasi terör, Almanya'daki göçmenlerle olan bağ, Almanya ile ticaret, kentsel nüfus, işgücü, nüfus, Almanya ile olan uzaklık, hukuk ve kanun değişkenleri ile göç arasındaki ilişki incelemiştir. Analiz sonuçlarına göre, iş gücü, kentsel nüfus, siyasi haklar ve ticari ilişkiler değişkenlerinin göç ile negatif, GSYH, hanehalkı geliri, sivil özgürlükler ve Almanya'daki göçmenler ile olan bağın ise göç ile pozitif bir ilişki içerisinde olduğu görülmüştür. Almanya ile olan uzaklık değişkeninin ise sadece Asya ülkelerinde göçe sebebiyet verdiği tespit edilmiştir.⁸ Carlos, 1981-1995 yılları arasında Filipinler'den Ortadoğu dışındaki 26 ülkeye gerçekleşen uluslararası göçün belirleyicilerini ortaya koymaya çalışmıştır. Ekonomik değişkenlerin gönderen ve ev sahibi ülkelerdeki etkisini belirlemek için sabit etkiler paneli veri regresyon yöntemini kullanılmıştır. Analizde göçmen sayısı, ortalama gelir, nüfus artışı ve işsizlik oranı değişkenleri kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre, Filipinler'de yaşanan nüfus ile işsizlik oranında yaşanan artışla göç olasılığı artarken, ortalama gelir artışında yaşanan artış da azalmaktadır. Ayrıca, ev sahibi ülkelerdeki nüfusun ve ortalama kazancın Filipinler'den gelen göç üzerinde ters etkilere sahip olduğu tespit edilmiştir.⁹

Literatür sonucunda çalışmalarda kullanılan değişkenler, kurulan modeller ve elde edilen bulgular incelendiğinde, makro bağlamsal açıdan ekonomik ve politik faktörlerin hepsinin göç üzerinde rol oynadığı ve uluslararası göçü tetikleyen birçok faktörün olduğu görülmüştür. Menşe ve hedef ülkelerdeki,

7 Richard H. Adams Jr., "The economic and demographic determinants of international migration in Rural Egypt", The Journal of Development Studies, Vol.30, No.1 (October 1993):146-167.

8 Ralph Rotte and Michael Vogler "Determinants of International Migration: Empirical Evidence for Migration from Developing Countries to Germany" DISCUSSION PAPER SERIES, Forschungsinstitut zur Zukunft der Arbeit Institute for the Study of Labor, IZA DP No. 12 (June 1998).

9 Ma. Reinart D. Carlos, "On the Determinants of International Migration in the Philippines: An Empirical Analysis1", International Migration Review, Vol.36, No.1 (2006): 81-102.

kalkınma, ekonomik büyüme, istihdam, işsizlik, eğitim, kentsel nüfus, ticaret, kişi başına düşen gelir, sivil özgürlükler, savaş, hukuk, yasa, demokratikleşme değişkenlerinin göçü etkilediği anlaşılmıştır. Bu doğrultuda çalışmada yer alan değişkenler literatüre bağlı kalınarak belirlenmiş ve Kabaklarlı, Sprenger ve Carlos'un çalışmaları temel alınarak oluşturulmuştur.

Çalışmanın bağımsız değişkeni olarak mülteci sayısı belirlenmiştir. Mültecinin menşe ülkeden hedef ülkeye gitmesine neden olan belirleyici faktörler olarak literatürde öne çıkan ekonomik gelişmişlik seviyesini ifade eden kişi başına gelir düzeyi^{10 11}, hedef ülkedeki nüfusun iktisadi faaliyete katılan kısmını ifade eden iş gücü^{12 13}, GSYH¹⁴ ekonomik büyüme¹⁵ ve literatürden farklı olarak özellikle Suriye'nin içerisinde bulunduğu durum itibarıyla göçü etkilediği düşünülen enflasyon oranı ve doğumda beklenen yaşam süresi değişkenleri açıklayıcı model olarak kullanılmıştır.

Tablo 1: Analizde Ele Alınan Değişkenler ve Beklenen Hipotezler

	Hipotez
Ekonomik Büyüme	+
Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla	+
İş Gücü	-
Enflasyon Oranı	-
Doğumda Beklenen Yaşam Süresi	+
Kişi Başına Düşen Gelir	+

2. Yöntem ve Analiz

2.1. Araştırma Yöntemi

Ekonometrik araştırmalarda en önemli aşama verilerin toplanmasıdır. Güvenilen kaynaklardan elde edilen verilerin, modele uygun veriler olması ekonometrik tahminlerin güvenilirliğini doğrudan etkilemektedir. Araştırmalarda kullanılan veri setleri, zaman serisi verileri, yatay kesit ve panel verileri şeklinde sınıflandırılmaktadır ve panel veri diğer veri setlerine oranla pek çok avantaja sahiptir. Panel veri daha fazla veri ile çalışabilme imkânı sağlamaktır.

10 Kabaklarlı, "Mülteci Akımını", 56-60.

11 Sprenger, "The determinants"

12 Carlos, "On the Determinants", 81-102.

13 Rotte and Vogler, "Determinants"

14 Rotte and Vogler, "Determinants"

15 Kabaklarlı, "Mülteci Akımını", 56-60

tadır. Panel veri analizinin bireyler, ülkeler veya firmalar ile ilgili heterojenliği kontrol etme, çoklu doğrusal bağlantının daha az olması, daha fazla serbestlik derecesi ve etkinlik özellikleri bakımından oldukça avantajlıdır. Araştırma konusuna sağlayacağı faydalardan dolayı bu çalışmada panel veri analizi benimsenmiştir. Panel veri yönteminde klasik model, birim sayısı N ve zaman devresi sayısı T için,

$$Y_{it} = \beta_0 + \beta_{1it}X_{1it} + \beta_{2it}X_{2it} + \dots + \beta_{kit}X_{kit} + u_{it}$$

şeklinde yazılabilir.

Y: Bağımlı değişken,

X: Bağımsız değişken

u: Hata terimi temsil

i: Birimler

t: Zaman

k: Açıklayıcı terim sayısını ifade etmektedir.

Genel olarak basit doğrusal panel veri modelleri, havuzlanmış en küçük kareler modeli, sabit etkiler modeli, rassal etkiler modeli olmak üzere üç farklı yöntem ile tahmin edilebilmektedir. Çalışmada literatür araştırması ile belirlenen değişkenler, ilgili ülkeler için açık erişimli veri tabanı olan UNHRC, UNdata ve World Bank'tan derlenmiştir. Veri toplama çalışması sonucunda, bağımlı değişkene 2004 yılından itibaren ulaşılabildiği tespit edilmiş ve bu nedenle analizin dönemi 2004-2017 yılları olarak belirlenmiştir. Çalışmada veri setinin özelliklerine bağlı olarak yıllık veri kullanılmıştır.

$$MS_{it} = \beta_{0it} + \beta_{1it}iGO_{it} + \beta_{2it}logGSYH_{it} + \beta_{3it}DBYS_{it} + u_{it} \quad (\text{Model 1})$$

$$MS_{it} = \beta_{0it} + \beta_{1it}iGO_{it} + \beta_{2it}logGSYH_{it} + \beta_{3it}DBYS_{it} + \beta_{4it}EO_{it} + u_{it} \quad (\text{Model 2})$$

$$MS_{it} = \beta_{0it} + \beta_{1it}logKBG_{it} + \beta_{2it}BO_{it} + \beta_{3it}DBYS_{it} + \beta_{4it}iGO_{it} + u_{it} \quad (\text{Model 3})$$

$$MS_{it} = \beta_{0it} + \beta_{1it}iGO_{it} + \beta_{2it}DBYS_{it} + \beta_{3it}BO_{it} + u_{it} \quad (\text{Model 4})$$

Analizde, Suriyeli mülteci sayısının artışı veya azalışını etkilediği düşünülen değişkenler ve ifade ettikleri değişken kodları Tablo 2' de listelenmiştir.

Tablo 2: Analizde Kullanılan Değişkenler

Bağımlı Değişken	Mülteci Sayısı	İltica ülkesine veya bölgesine göre geçici koruma sağlanan nüfusu ifade etmektedir. Sığınma talebinde bulunanlar -iltica veya mülteci statüsü için başvuran ve henüz bir karar almayan veya iltica talebinde bulunanlar olarak kaydolun kişiler- dâhil değildir.	MS
Bağımsız Değişkenler	Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla	Bir ülkede belirli bir dönem içinde üretilen bütün nihai malların piyasa fiyatları üzerinden toplanmasıyla oluşan toplam değerdir.	GYSH
	Kişi Başına Düşen Gelir	Gayri safi yurt içi hasılanın, nüfusa bölünmesiyle elde edilmektedir.	KBG
	Büyüme oranı	Gayri safi yurt içi hasılda bir dönemden diğerine ortaya çıkan oransal artıştır.	BO
	Enflasyon Oranı	Fiyatlar genel düzeyinin sürekli ve belirli bir oranın üzerinde artış göstermesini ifade etmektedir.	EO
	İş Gücüne Katılım Oranı	Belirli bir dönemde mal ve hizmet üretimi için iş gücü sağlayan 15 yaş ve üstü nüfusun toplam nüfusa oranıdır. Şu anda çalışan ve işsiz olan ancak iş arayanların yanı sıra ilk kez iş arayanları da içermektedir.	İGO
	Doğumda Beklenen Yaşam Süresi	Yeni doğmuş bir bebeğin, doğum anından itibaren kaç yıl yaşayacağını ifade etmektedir.	DBYS

2.2. Araştırma Analizi

Çalışmada, model öncesi tanımlayıcı istatistikler, çoklu doğrusal bağlantı ve birim kök model sınamaları daha sonrasında ise modeller arasındaki farklılıklar ve değişkenler arasındaki ilişkileri incelemek amacıyla model tahmini yapılarak, F Testi, Breusch-Pagan LM testi ve Hausman testleri yapılmış ve bu veriler tablolar şekline dönüştürülerek yorumlanmıştır. Çalışmada yer verilen değişkenlere ilişkin tanımlayıcı istatistikler Tablo 3’ de verilmiştir.

Tablo 3: Tanımlayıcı İstatistikler

Variable	Obs	Mean	Std. Dev.	Min	Max
MS	80	282312.1	624944.1	1	3400195
DBYS	84	71.51854	4.796831	61.52	79.6
EO	84	8.358156	9.059164	-12.6	53.24779
İGO	84	44.7285	3.81784	36.954	51.772
BO	84	4.626719	7.392352	-16.67846	54.15777
GSYH	84	2.00.	2.69	1.14.	9.5.
KBG	84	2655737	4283842	1223.651	1.34.

Bağımsız değişkenlerin kendi aralarındaki ilişkiyi gösteren çoklu doğrusallığın korelasyon matrisi ile incelenmesi, ekonometrik modelleme öncesinde yapılması gereken sınamalardandır ve birlikte hareket eden değişkenler aynı model içerisinde kullanılmamalıdır.

Tablo 4: Korelasyon (İkili İlişki) Testi

	GSYH	KBG	BO	İGO	EO	DBYS
GSYH	1.0000					
KBG	-0.3009	1.0000				
BO	0.0681	0.0823	1.0000			
İGO	0.5949	0.2424	0.1659	1.0000		
EO	0.0236	-0.2071	0.2038	-0.0298	1.0000	
DBYS	0.2454	0.5431	0.0955	0.4595	-0.3186	1.0000

Tablo 4'te görüldüğü üzere, çalışmada ele alınan bağımsız değişkenler arasında, yüksek düzeyde bir ilişki rastlanmamıştır.

Ekonometrik modelleme öncesinde değişkenlerin durağanlıklarının ortaya konulması bir diğer sınama aşamasıdır. Aynı özelliklere sahip olan ülkeler, bölgeler, eyaletler veya şehirler ile ilgili birimlerle çalışma yapıldığında birimler arasında korelasyon ile karşılaşılabilir. Bu nedenle, değişkenlerin durağanlığının test edilmesine geçilmeden önce, yatay kesit bağımlılık testi ile hangi birim kök testinin kullanılacağına karar verilmesi gerekmektedir. Çalışmamızda değişkenlerimizin yatay kesit bağımlılığının test edilebilmesi için Pesaran testi tercih edilmiştir.

Tablo 5: Yatay Kesit Bağımlılık Test Sonuçları

Değişkenler	CD-test Değeri	Olasılık	Corr	abs (corr)
Mülteci Sayısı	12.25	0.000	0.882	0.882
Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla	13.38	0.000	0.923	0.923
Kişi Başına Düşen Gelir	1.41	0.160	0.097	0.563
Büyüme Oranı	2.80	0.005	0.193	0.341
Doğumdan Beklenen Yaşam Süresi	13.16	0.000	0.948	0.948
İşgücüne Katılım Oranı	-1.30	0.194	-0.090	0.520
Enflasyon Oranı	4.43	0.000	0.306	0.364
Hipotezi: Yatay-Kesitler Bağımsızdır. abs(corr): Ortalama mutlak korelasyon katsayısı				
Hipotezi: Yatay- Kesitler Bağımlıdır. *%5 anlamlılık düzeyinde, reddedilir.				

Yatay kesit bağımlılık testi sonuçlarına göre, KBG, İO ve İGO değişkenleri dışındaki bütün değişkenler yatay kesit bağımlılık içermekte olup bu değişkenler için ikinci kuşak birim kök testleri, yatay kesit bağımlılığı içermeyen (KBG, İO ve İGO) değişkenler için ise birinci kuşak birim kök testleri yapılması gerekmektedir. Çalışmamızda, yatay kesit bağımlılığı içeren değişkenler için, ikinci kuşak birim kök testlerinden Pesaran tarafından geliştirilmiş IPS testi ile yatay kesit bağımlılığı içermeyen değişkenler için birinci kuşak birim kök testlerinden Mandala ve Wu yani Fisher ADF birim kök testi kullanılmıştır.

Tablo 6: Birim Kök Testi Sonuçları

	Lags	Trendsiz		Trendli	
		Z[t-bar]	P-value	Z[t-bar]	P-value
MS	0	-0.440	0.330	0.914	0.820
	1	-9.778	0.000	-8.434	0.000
GSYH	0	-2.384	0.009	1.121	0.869
	1	-2.166	0.015	2.039	0.979
KBG	0	5.150	0.953	10.830	0.544
	1	21.457	0.044	24.286	0.019
BO	0	-2.789	0.003	-0.817	0.207
	1	-0.970	0.166	0.295	0.616
EO	0	-0.822	0.206	0.489	0.688
	1	0.171	0.568	0.517	0.697
İGO	0	36.080	0.000	8.592	0.737
	1	16.681	0.162	25.779	0.012
DBYS	0	-5.433	0.000	-5.630	0.000
	1	-5.358	0.000	-0.801	0.212

Birim kök içeren değişkenlerin analizlerde kullanılabilmesi için birim kökten kurtarılarak, durağanlaştırılması gerekmektedir. Serinin durağanlaştırılması için değişkenlerin birinci farkı alınması metodu kullanılabilir. Birinci farkı alınarak başına “d” harfi eklenen dEO için birim kök testi tekrarlanmıştır. Tablo 7’de görülebileceği gibi birinci farkı alınmış dEO değişkeni, birim kök içermemektedir. Analizin sonraki aşamalarında bu değişken, birinci farkı alınmış hâli ile kullanılmıştır.

Tablo 7: Tekrarlanan Birim Kök Testi Sonuçları

	Lags	Trendsiz		Trendli	
		Z[t-bar]	P-value	Z[t-bar]	P-value
dEO	0	-4.265	0.000	-3.059	0.001
	1	-2.951	0.002	3.329	0.000

Analiz öncesinde testleri gerçekleştirilen değişkenler kullanılarak çeşitli modeller oluşturulmuştur. Oluşturulan modeller, panel veri analizinde kullanılan ve hangi modelin tercih edileceğine karar verilen F Testi, Breusch-Pagan LM testi ve Hausman testi sonuçlarına göre karar verilmiştir.

Tablo 8: Kurgulanan Alternatif Modeller

<i>Model 1:</i>	$MS = f(\dot{I}GO, \log GSYH, DBYS)$
<i>Model 2:</i>	$MS = f(\dot{I}GO, \log GSYH, DBYS, dEO)$
<i>Model 3:</i>	$MS = f(\log KBG, BO, DBYS, \dot{I}GO)$
<i>Model 4:</i>	$MS = f(\dot{I}GO, DBYS, BO)$

Hangi panel veri yönteminin kullanılacağına saptanması için tanımlanmış olan 5 farklı model, havuzlanmış En Küçük Kareler, Sabit ve Rassal Etkiler yöntemi ile tekrar tahmin edilmiştir. F testi, Breusch-Pagan LM testi ve Hausman testi ile de bu yöntemlerden hangisinin tercih edileceğine karar verilmektedir. Test sonuçları, Tablo 9’da özetlenmiştir.

Tablo 9: F, Breusch-Pagan LM ve Hausman Testi

	F Testi	Breusch- Pagan LM Testi		Hausman Testi	
	İstatistik Olasılık	İstatistik	Olasılık	İstatistik	Olasılık
1	28.70 0.0000	1.02	0.1558	151.36	0.00000
2	27.44 0.0000	0.41	0.2611	151.15	0.00000
3	19.78 0.0000	4.50	0.0169	63.32	0.00000
4	19.81 0.0000	4.88	0.0139	63.61	0.00000

Modellerimizde F ve Breusch-Pagan LM testleri kullanıldığında, hangi modelin kullanılacağına karar verilemediğinden Hausman Testi belirleyici olmuştur. Hausman Testi sonuçlarına göre ise bütün modeller için sabit etkiler modelinin daha etkin sonuçlar vereceği görülmektedir. Tahmin edilen modellere ilişkin sonuçlar ise Tablo 10’da verilmektedir.

Tablo 10: Model Tahmin Sonuçları

Bağımsız Değişken	MS	MS	MS	MS
Bağımlı Değişken				
İGO	141691.6 (0.000)	140659.5 (0.000)	169793.1 (0.000)	129542.3 (0.076)***
logGSYH	-651423.7 (0.000)*	-624564.5 (0.000)*		
DBYS	554235.8 (0.000)*	556593 (0.000)*	403200.5 (0.000)*	373898.2 (0.011)*
BO			13371.1 (0.048)**	9800.583 (0.041)**
logKBG			-841017.8 (0.0125)*	
dEO		-1081.544 (0.000)*		
Constant	-2.93e+07 (0.000)*	-3.02e+07 (0.000)*	-2.67e+07 (0.000)*	-3.23e+07 (0.000)*
Gözlem	80	77	80	80
	0.6809	0.6870	0.6017	0.5880
F İstatistiği	50.49	3676	26.43	6.00
Olasılık	(0.0000)*	(0.000)*	(0.000)*	(0.0412)*
* %1, ** %5 ve ***10 anlamlılık düzeyi Not: Parantez içindeki değerler anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.				

Tahmin edilen 5 modelin sonuçları Tablo 10'da özetlenmiştir. Modeller kendi aralarında karşılaştırıldığında, İGO, logGSYH ve DBYS değişkenlerinin kullanıldığı modellerin açıklayıcılığının daha yüksek olduğu görülmektedir. Determinasyon katsayısı ile değişkenlerin istatistiksel anlamlılığı değerlendirildiğinde açıklayıcılığı en yüksek olan model, Model 2'dir. Model 2'deki değişkenler incelendiğinde, iş gücüne katılım oranı ve doğumdan beklenen yaşam süresi değişkenlerinin mülteci sayısı ile pozitif ilişkili iken gay-

ri safi yurt içi hâsıla ve enflasyon oranı değişkenlerinin negatif ilişkili olduğu görülmektedir. Model 2’de ele alınan değişkenler istatistiksel olarak anlamlıdır ancak iş gücüne katılım oranı ve GSYH değişkenlerinin işaretleri beklentiler ile uyumlu değildir.

Tablo yardımıyla bütün modeller değerlendirildiğinde ekonomik büyüme oranı, doğumda beklenen yaşam süresi ve iş gücüne katılım oranı ile mülteci sayısı arasında pozitif ilişki olduğu görülmektedir. Ekonomik büyüme oranı ve doğumda beklenen yaşam süresi değişkenleri ile göç arasındaki ilişki beklentiler ile uyumludur ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Enflasyon oranı, kişi başına düşen gelir ve gayrisafi yurt içi hâsıla değişkenleri ile mülteci sayısı arasında negatif bir ilişki olduğu ve bu değişkenlerin istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Kişi başına düşen gelir ve gayrisafi yurt içi hâsıla değişkeni ile göç arasındaki ilişki beklentiler ile uyumlu değildir. Kişi başına düşen gelirin göç üzerindeki negatif etkisi Kabaklarlı (2016) tarafından ulaşılan bulgularla benzerlik göstermektedir. Bu sonuç, ele alınan ülkelerdeki gelir dağılımı adaletsizliğiyle ve Türkiye haricindeki ülkelerdeki kişi başına düşen gelirin nispeten düşük olmasından kaynaklanıyor olabilir.

Sonuç

Beşşar Esad rejimine karşı düzenlenen protestoların Mart ayı 2011 yılında iç savaşa dönüşmesiyle ortaya çıkan kaos ortamından bu yana 8 yıl geçmiştir. İç savaş öncesinde 20,86 milyon nüfusa sahip olan Suriye’de, 2011’den bu yana 465.000 kişi hayatını kaybetmiş, yüz binlerce insan yaralanmış ve milyonlarca Suriyeli yerinden edilmiştir. Suriye’de yaşanan bu kaotik ortam, dünya tarihinin en ciddi mülteci sorununun ortaya çıkmasına ve en büyük mülteci göçünün yaşanmasına neden olmuştur. Bu süreçte Suriyeliler çeşitli alternatifleri göz önünde bulundurarak kendilerine en uygun ülkeye gitmeyi tercih etmiştir. BM verilerine göre, ülkenin toplam nüfusunun %65’i yani 13,5 milyonu yerinden edilmiştir. 13,5 milyon Suriyeli mültecinin yaklaşık 6 milyonu komşu ülkelere, yaklaşık 1 milyonu Avrupa, Kanada ve ABD gibi başka ülkelere geride kalan kısım ise ülke içerisindeki başka bir bölgeye göç etmiştir. Suriye’de barışın ve istikrarın yeniden sağlanması ihtimalinin çok düşük olması mülteci sorununu kronik bir hâle getirmiştir.

Suriye’de yaşanan iç savaşın komşu ülkelere olan mülteci akımını artırdığı düşünüldüğünde hangi makroekonomik değişkenlerin bu akımı şekillendirdiği akıllarda soru işareti yaratan bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda ise bu makalenin akıllardaki soru işaretini gidermekte yardımcı olacağı düşünülmektedir. Çalışmada, mülteci akımının en yoğun olarak ger-

çekleştığı belirlenen altı OKA ülkesi için mülteci akımının şekillenmesinde belirleyici olan makroekonomik faktörler araştırılarak analiz edilmiştir. Analizde bağımlı yani etkilenen ve açıklanmaya çalışılan değişken mülteci sayısı, bağımsız yani etkileyen ve açıklayıcı değişkenler ise gayri safi yurt içi hasıla, kişi başına düşen gelir, iş gücüne katılım oranı, ekonomik büyüme oranı, doğumda beklenen yaşam süresi ve enflasyon oranı olarak belirlenmiştir. Analizde mülteci sayısı ile pozitif veya negatif bir ilişkiye sahip olduğu düşünülen değişkenler ile toplamda 4 model oluşturulmuştur.

Tüm modellerde Suriyeli mülteci sayısının iş gücüne katılım oranı değişkeni ile pozitif ve istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Aktif nüfusun kurumsal olmayan çalışma çağındaki nüfusa oranı olarak tanımlanan iş gücüne katılım oranının yüksek olması çalışma çağında olan bireylerin iş hayatına dâhil olma noktasında istekli olduklarını göstermektedir. İş gücüne katılım oranı ile işsizlik arasında negatif bir ilişki vardır ve iş gücünün arttığı ülkelerde istihdam daralmaktadır. Bu noktada iş gücüne katılım oranı ile mülteci sayısının pozitif ilişkili olması yani mültecilerin menşei ülkelerdeki iş gücü oranının artmasına rağmen göçe devam etmesi kayıt dışı istihdamda yer alabileceğini düşünmesinden kaynaklanıyor olabilir.

Bununla birlikte, enflasyon oranının mülteci sayısı üzerinde negatif ve anlamlı bir etkisi olduğu görülmüştür. Bu sonuç beklentilerimizle uyumlu olmakla birlikte enflasyonun artması durumunda alım ve para gücünün azalmasıyla ekonomik pek çok olumsuz sonucun ortaya çıkmasından kaynaklanmaktadır.

Öte yandan doğumda beklenen yaşam süresinin mülteci akımının yani mülteci göçünün üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisinin bulunduğu tespit edilmiştir. Şöyle ki doğuşta beklenen yaşam süresi, ülkelerin sosyoekonomik durumu ile yaşam kalitesinin bir göstergesidir. Ortalama ömür, sosyoekonomik düzey ve hayat şartlarının iyileşmesinin yanında sağlık hizmetlerinin etkinliğinin de yüksek olduğu ülkelere Suriyeli mülteci göçünün artması beklentiler ile uyumlu bir sonuçtur.

Aynı şekilde ekonomik büyüme oranının mülteci akımı üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Ekonomik büyümesi iş gücünün üretkenliği ve kalitesiyle sağlanan ülkelerde ekonomik büyüme istikrarlı bir şekilde artmaktadır ve ekonomik büyümesinde istikrar kazanan ülkelere doğru bir mülteci akımının olması beklenen bir sonuçtur. Gelecekle ilgili umutlu bir bekleyiş ve ekonomik özgürlük mülteciler için çok önemlidir. Aslında bu etkileşim iki yönlüdür. Ekonomik büyüme, göçü ve göç de ekonomik büyümeyi etkiler.

Modellerde yer alan kişi başına düşen gelir ve gayrisafi yurt içi hâsıla değişkenleri mülteci göçü üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir. Bu değişkenler ile mülteci göçü arasındaki ilişkinin yönü negatiftir. Bu sonucun beklentiler ile uyumlu olmadığı saptanmıştır. Bu sonuç mültecilerin göç ettiği komşu ülkeler grubunda yer alan ülkelerde var olan gelir dağılımındaki adaletsizlik sorununun bir sonucu olabilir. Çünkü ele alınan ülke grubunda kişi başına düşen gelir bir yandan artarken bir yandan da bozulmaktadır. Kısacası, kişi başına düşen gelirden yararlanacak artış karşısında belirlenen OKA ülkelerindeki mülteci nüfusu azalacaktır. Dünya Eşitsizlik Raporu'nda (2018)¹⁶, OKA bölgesi ekonomik eşitsizlik bölgesi olarak tanımlanmaktadır. OKA vatandaşları arasındaki gelir eşitsizliği, kötü yönetilen veya olmayan gelir vergisi sistemleri de dâhil olmak üzere başarısız bir ekonomik politikadır. Keza, Kabaklarlı çalışmasında mülteci sayısı ile kişi başına düşen gelir arasında negatif bir ilişkiye rastlamıştır.¹⁷

Çalışma, 2004-2017 yılları arasında Suriyeli mültecilerin komşu ülkelere göç akışında ekonomik faktörlerin önemli olduğunu göstermektedir. İnsanların maddi koşullarını iyileştirmek amacıyla her zaman göç etmeyi tercih ettikleri göz önüne alındığında bu sonuç şaşırtıcı değildir. Sonuç olarak, Suriyeliler tüm faktörleri göz önünde bulundurarak kendilerine uygun olabilecek en iyi ülkeye gitmeyi tercih etmiştir. Bu tercihlerde kültürel ve dilsel yakınlığın, coğrafi ve demografik faktörlerin de etkili olduğu ve göçün yalnızca ekonomik yani tek boyutlu bir olgu olmadığı unutulmamalıdır.

Sivil çatışmalar ve mezhepçilik sorunları ile sarılmış olan OKA bölgesinde, ekonomik eşitsizlik ve bunun neden olduğu kızgınlık, Arap Baharı sürecini başlatan en güçlü faktörlerden olmuştur. Arap Baharı'nın Suriye'deki yansımaları öncelikle ülkeyi daha sonrasında tüm bölgeyi kaosa sürükleyen nitelikte olmuş ve süreci bir çıkmaza doğru sürüklemiştir. Bu çıkmaz karşısında ise yeni bir hayat umudu olan insanlar için zoraki göç, umut ışığı olmuştur. Başta Türkiye olmak üzere Suriye'nin komşu ülkeleri mültecilere açık kapı politikasıyla yaklaşmış ve hiç tereddütsüz ülkelerine kabul etmiştir.

Kaynakça

Adams, Richard H. "The economic and demographic determinants of international migration in Rural Egypt". *The Journal of Development Studies*, Vol.30, No.1 (October 1993):146-167.

16 The World Inequality Lab, World Inequality Report 2018, Google, Son Erişim: 16 Mart 2019, <https://wir2018.wid.world>.

17 Kabaklarlı, a.g.e., s. 59.

Carlos, Ma. Reinaruth D. “On the Determinants of International Migration in the Philippines: An Empirical Analysis1”. *International Migration Review*, Vol.36, No.1 (2006):81-102.

Darkwah, Samuel and Verter, Nahanga. “Determinants of International Migration: The Nigerian Experience”. *Acta Universitatis Agriculturae et Silviculturae Mendelianae Brunensis*, Vol.62, No.34 (2014): 321-327.

Google. The World Inequality Lab, World Inequality Report 2018. Son Erişim: 16 Mart 2019. <https://wir2018.wid.world/>

Google. UNHCR. The UN Refugee Agency. Son Erişim: 10 Mart 2019. <https://data2.unhcr.org/en/situations/syria/location/113>.

Kabaklarlı, Esra. “Mülteci Akımını Belirleyen Faktörlerin Makro Ekonomik Panel Veri Analizi (Ortadoğu ve Türkiye)”. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt.8 No.2 (2016): s.56-60.

Lee, Everest S. “A Theory of Migration”. *Demography*. Vol.3 No.1 (1966).

Petersen, William. “A General Typology of Migration”. *American Sociological Review*, Vol.23, No.3 (1958).

Rotte, Ralph and Vogler, Michael. “Determinants of International Migration: Empirical Evidence for Migration from Developing Countries to Germany”. *DISCUSSION PAPER SERIES*, Forschungsinstitut zur Zukunft der Arbeit Institute for the Study of Labor, No.12: (June 1998).

Sprenger, Ekaterina. “The determinants of international migration in the European Union: An empirical analysis”. *IOS Working Papers*, Leibniz Institut für Ost- und Südosteuropaforschung (Institute for East and Southeast European Studies), No. 325 (2013).

Irak Yönetimindeki Siyasal İstikrarsızlığın Anayasal Süreç Bağlamında Değerlendirilmesi

Adil Sakran ZİNE EL ABDİN*

Geliş tarihi: 20/02/2020

Kabul tarihi: 03/12/2020

Atf: ZİNE EL ABDİN, A.S., “Irak Yönetimindeki Siyasal İstikrarsızlığın Anayasal Süreç Bağlamında Değerlendirilmesi”, Ortadoğu Etütleri, 13-1 (2021):91-118

DOI: 10.47932/ortetut.691987

Öz: 2003 yılından sonra Irak'ta başlayan demokratik süreç, güvenlik sorunu ve siyasi istikrarsızlık nedeniyle işlemez hâle gelmiştir. 2005 yılında gerçekleştirilen halk referandumuyla kabul edilen Irak Anayasası, işgal döneminde benimsendiği için işgal sonrası dönemde pek çok siyasi ve hukuki soruna neden olmuştur. Ayrıca 2005 Anayasası içermiş olduğu çelişkili ve birçok yoruma açık hükümden dolayı toplumsal bütünleşmeyi sağlayamamıştır. Çalışma 2005 Anayasası'nın çıkarmış olduğu varsayılan yönetim sorunlarından hareket etmektedir. Diğer önemli bir varsayım ise Irak seçimlerinde uygulanan seçim sisteminin siyasi istikrarsızlığa sebep olmasıdır. 2003 yılından sonra tesis edilen Irak Federal Yüksek Mahkemesi (anayasa mahkemesi) aldığı kararlarla 2005 Anayasası'nda benimsenen parlamenter hükümet sisteminin doğasını bozmuştur. Böylece hükümet sistemi amacına uygun bir şekilde işlememektedir.

Anahtar Kelimeler: Irak, Anayasa, Federalizm, Seçim Sistemi, Yargı

* Doktora öğrencisi, Selçuk Üniversitesi, Kamu Hukuku ABD, TR, adilsefer4@gmail.com , ORCID: 0000-0001-6189-3621

Evaluation of Political Instability in the Iraqi Administration in the Context of the Constitutional Process

Adil Sakran ZİNE EL ABDİN*

Received: 20/02/2020

Accepted: 03/12/2020

Citation: ZİNE EL ABDİN, A.S., “Evaluation of Political Instability in the Iraqi Administration in the Context of the Constitutional Process,” Journal of Middle Eastern Studies, 13-1 (2021):91-118

DOI: 10.47932/ortetut.691987

Abstract: The democratic process starting in Iraq after 2003 has become nonfunctional due to the security problem and political instability in the country. Entering into force by referendum in 2005, the Iraqi Constitution was adopted during the occupation period, which led to many political and legal problems in the post-occupation period. In addition, the 2005 Constitution could not provide social integration due to the contradictory provisions that were open to many interpretations. This research evaluates the administrative problems caused by the 2005 Constitution. Another significant assumption is that the electoral system implemented in the Iraqi elections results in political instability. By the very decisions it has made, the Iraqi Federal Supreme Court (constitutional court), established after 2003, disrupted the nature of the parliamentary governmental system adopted in the 2005 Constitution. Thus, the political system does not function properly.

Keywords: Iraq, Constitution, Federalism, Electoral System, Jurisdiction

* Ph.D. Student, Selçuk University, Public Law Department, TR, adilsefer4@gmail.com , ORCID: 0000-0001-6189-3621

تقييم حالة عدم الاستقرار السياسي في الإدارة العراقية في سياق العملية الدستورية

عادل سكران زين العابدين*

تاريخ الاستلام: 20/02/2020 تاريخ القبول: 03/12/2020

اقتباس: زين العابدين، ع، س، «تقييم حالة عدم الاستقرار السياسي في الإدارة العراقية في سياق العملية الدستورية»، دراسات الشرق الأوسط، (2021) 1-118:91-118

معرف الغرض الرقمي: 10.47932/ortetut.691987

الملخص

العملية الديمقراطية التي بدأت في العراق بعد العام 2003، أصبحت معطلة بسبب المشكلة الأمنية وعدم الاستقرار السياسي. الدستور العراقي الجديد تم قبوله من خلال استفتاء شعبي في العام 2005، إلا أن اعتماد هذا الدستور في فترة الاحتلال تسبب في العديد من المشاكل السياسية والقانونية في البلاد في فترة ما بعد الاحتلال. وبالإضافة إلى ذلك، فإن الأحكام المتناقضة والمتغيرة وفق التفسيرات في دستور 2005، تسببت في عدم توفير التوافق الاجتماعي في البلاد. هذه الدراسة تستند إلى المشكلات الإدارية التي يفترضها دستور العام 2005. هناك أيضا افتراض مهم آخر، وهو أن النظام الانتخابي المطبق في الانتخابات العراقية يسبب حالة عدم استقرار سياسي. المحكمة الاتحادية العليا في العراق (المحكمة الدستورية) التي تم إنشاؤها بعد عام 2003، اتخذت قرارا بتعطيل طبيعة نظام الحكومة البرلمانية المعتمد في دستور 2005. وبذلك، فإن النظام الحكومي لا يعمل بشكل يتلاءم مع غايته.

الكلمات المفتاحية: العراق، الدستور، الفيدرالية، النظام الانتخابي، القضاء

* طالب دكتوراه، جامعة سلجوق، مختص في القانون العام في الولايات المتحدة، تركيا، ORCID: 0000-0001-6189-3621، adilsefer4@gmail.com

Giriş

Modern Irak Devleti; Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'nda İtilaf Devletlerine karşı yenilmesiyle 1917'de İngiliz işgali altına giren Musul, Bağdat ve Basra eyaletlerinin bir araya getirilmesiyle kurulmuştur. İngilizler, Irak topraklarının işgalini meşrulaştırmak için askerî yönetim yerine sivil yönetimin kurulmasına odaklanmışlardır. Bu bağlamda, Nisan 1920'de İngiliz komutanlardan oluşan bir komisyon geçici Irak anayasası projesini hazırlamıştır. Geçici anayasada Devlet Konseyi adında bir kurumun tesis edilmesi öngörülmüştür. Devlet Konseyi üyelerinin İngilizler ve Araplardan oluşması ve konseyin başına İngiliz Yüksek Komiser'i (*High Commissioner*) tarafından bir Arap yöneticinin atanması tasarlanmıştır. Ayrıca iki yıl içerisinde halk tarafından seçilen bir yasama organının kurulması söz konusu geçici anayasada öngörülmüştür. Ancak Bağdat ve Kazımiye bölgelerini temsil eden 15 kişilik bir halk komisyonu, İngiliz Yüksek Komiser'i tarafından görüşlerinin dikkate alınması gerektiği gerekçesiyle, manda yönetimine karşı direniş ilan etmiştir. Söz konusu halk komisyonunun talebi Irak'ın tam bağımsızlığı yönünde olmuştur.¹

Faysal Bin Hüseyin, 23 Ağustos 1921'de Geçici Irak Hükûmeti tarafından Irak Kralı olarak atanmıştır. 1922 yılında Irak ile İngiltere arasındaki ilişkileri düzenlemek amacıyla yapılan Irak-İngiliz Anlaşması (*Anglo-Iraqi Treaty*) çerçevesinde Kral Faysal, Kanun-i Esasi'yi (*al-Qanoon al-Asasi al-Iraqi - Anayasa*) onaylamıştır. Faysal'ın onayladığı 1925 Anayasası, Geçici Irak Hükûmeti'nin Adalet Bakanlığındaki İngiliz danışmanı Bonham Carter tarafından hazırlanmıştır. İngiltere-Irak Anlaşması ve Irak'ın ilk Anayasası, Kurucu Meclis (Anayasa Komisyonu) tarafından 1924 yılının Mart ayında kabul edilmiştir.

1917'deki İngiliz işgali ile 2003'teki Amerika Birleşik Devletleri (ABD) işgali arasındaki zaman diliminde Irak'ta birçok önemli siyasi değişim gerçekleşmiştir. 2003'ten önce Irak'ta yaşanan önemli değişimler, sonraki iktidarlar tarafından devrim, ayaklanma olarak adlandırılrsa da hepsinin ortak özelliği dönemin hâkim olan iktidarına karşı yapılmış olan darbeler olmalarıdır. Modern Irak tarihindeki ilk darbe Kral Gazi döneminde Kürt kökenli Albay Bekir Sıtkı Paşa tarafından 1936 yılında gerçekleştirilmiştir. Gazi döneminde Bekir Sıtkı tarafından Diyala'dan Bağdat'a yönelik yapılan askerî hareketle Yasin el-Haşimi'ye muhalefet yapan komutanlar iktidara gelmiştir. Ancak Ağustos 1937'de Sıtkı'nın Çavuş Abdullah Telaferli tarafından öldürülmesiyle dar-

1 Henry Foster, *Neşet el-İrak el-Hadis*, c. 2. çev: Selim Taha el-Tikriti, Bağdat: Fikir Yayınları 1989, s. 295-298.

be hükûmetinin görevi sona ermiştir. 1958'e kadar İngilizlerin 1921 yılında Irak'ta inşa ettiği kraliyete karşı yapılan askerî darbeler İngiliz ordusunun müdahalesi sonucu bastırılmıştır.²

14 Temmuz 1958 tarihi itibarıyla General Abdülkerim Kasım'ın askerî darbesiyle kraliyet yönetimine son verilmiştir. Darbe sonrası Abdülkerim Kasım ve sosyalist siyasi kesimin iktidarı kontrol etmesi, Arap milliyetçileriyle çatışmayı kaçınılmaz kılmıştır. 1959 yılında Mısır'ın eski Cumhurbaşkanı Cemal Abdülnasır'dan destek alan komutan Abdülvehhab Şefav'ın Kasım'a karşı darbe girişimi başarısız olmuştur. Kasım'ın Başbakanlık, Savunma Bakanlığı ve Silahlı Kuvvetler Komutanlığı'nı tek elden yönetmesi ve 1958 darbesi öncesi diğer komutanlarla kurulması üzerine anlaşılan "devrim komutası" kuruluşunu tesis etmemesi ordu içerisindeki düşmanlarını çoğaltmıştır. 1966'da Baas Partisi'nin Irak'ta ortaya çıkması ve güçlenmesiyle Abdülkerim Kasım'a karşı muhalefet güçlenmiştir. Arap milliyetçiliği anlayışını benimseyen Baas Partisi, 1963 yılında Kasım'a karşı darbe gerçekleştirmiştir.³

1963 darbesiyle iktidara gelen Abdüsselam Arif, Baas Partisi'nden kurtulmaya çalışmıştır. Baas partisi Arif döneminde gücünü büyük ölçüde kaybetmiş ve birçok üyesi hapis edilmiştir. Ancak Arif'in daha sonra Baas Partisi ile ilgili çıkardığı af kararı ile parti üyeleri yeniden örgütlenebilmişlerdir. Böylece 17 Temmuz 1968'de ikinci Baas darbesi gerçekleşmiştir. İktidarı ele geçiren Baas partisi ülkedeki diğer siyasi partileri bastırılmış ve 2003 yılına kadar yönetimi elinde tutmuştur.

Kuruluşundan 2003'teki ABD işgaline kadar geçen zaman diliminde Irak'ta iktidarın kontrolü şiddet yoluyla el değiştirmiştir. Siyasi tasfiyeler, iç ve dış savaşlar ve 2003 yılında devletin tamamıyla ABD tarafından çökertilmesi sonucu ortaya zayıf ve dış güçler tarafından kontrol edilen bir devlet çıkmıştır. 2003 yılında Irak'ı işgal eden ABD kendi çıkarlarını muhafaza etmek için bazı Iraklı siyasi güçler üzerinden federalizmin 2005 Anayasası'nda kabul edilmesini sağlamıştır. Modern Irak tarihinde yaşanan şiddet olaylarının önüne geçmek amacıyla 2005 Anayasası'nda benimsenen yönetim sisteminde birçok sorun bulunmaktadır. 2005 seçimleriyle başlayan siyasi süreçte bu sorunlar kendini göstermiştir. Çalışmada Irak'ın 2005 Anayasası, Seçim ve Yüksek Seçim Komiserliği yasaları doğrultusunda hükûmetlerin kuruluşu, yargı gücü, tartışmalı bölgeler, federal güçlerle federe devletler arasındaki yetki paylaşımına dair sorunlar tartışılacaktır. Diğer yandan Anayasa değişikliğinin yanı

2 "El-İnkılabat el-Askeriye ves-Sira Alal Sulta fil Irak el-Meleki", 10.11.2019, <https://newsabah.com/newspaper/138809>.

3 Muhammed Nadir el-Ani, "El-Devlel Irakiye el-Hadise, Tarihun minel İnkılabat el-Siyasiye vel Askeriye", 09.11.2019, <https://resalapost.com/2019/09/08/الدولة العراقية-الحديثة-تاريخ-من-الان>.

sıra 2005 yılından itibaren uygulanan mezhep ve etnik temelli iktidar paylaşımı ele alınacaktır.

I. Irak'ta Federalizmin Benimsenmesi

S. I. Strong, "Hâlihazırda hâkim olan kaosu aşmak için dünyamız gelecekte küresel bir devlete yönelirse, bu devlet kesinlikle federal yapıya sahip olacaktır." ifadeleriyle federal sistemin önemini açıklamaya çalışmıştır.⁴ Federalizm genellikle farklı etnik ve dini grupları barış içerisinde ortak bir yönetim altında tutabilmek için bir yöntem olarak öne sürülmektedir. Farklı şekillerde tanımlanan federal devlet (federasyon), devletlere göre değişiklik göstermektedir. Günümüz itibariyle sosyal ve kültürel olarak karışık bir yapıya sahip olan Irak, eski çağlardan beri farklı dini ve etnik grupların bir arada yaşadığı coğrafya olarak bilinmektedir. Günümüzde Irak'ta Müslüman (Şii-Sünni) ve Hristiyanların (Keldani, Asuri ve Süryani) yanı sıra etnik gruplar (Arap, Kürt ve Türkmen) yaşamaktadır. Irak'ta federalizmin benimsenmesi ülkede çeşitli etnik ve dini grupların bir arada yaşaması gerçeğine dayandırılmıştır. Nitekim federal sistem çoğulculuk anlayışını esas alan ve toplumdaki farklı grupları karar alma sürecine dâhil eden demokratik uzlaşıcı yönetim anlayışı olarak kabul edilmektedir.⁵

Federal devletlere bakıldığında tek tür federal devlet sisteminden bahsetmek oldukça güçtür. ABD'de ortaya çıkan bu tür devlet yapısı birden fazla devletin bir anayasa ile birleşmesi anlamında kullanılmaktadır. Başka bir ifadeyle federal devlet, birden fazla devletin uluslararası egemenliğinden tek merkezi devlet için vazgeçmesi şeklinde okunabilir. Dolayısıyla federal devlet, uluslararası kişiliğe sahip olan merkezi bir devlet ile uluslararası kişiliği haiz olmayan federe devlet veya devletlerin federal bir anayasayla kurduğu topluluktur. Federal devlet anayasası, federal devlet ile federe devlet veya devletler arasındaki yetki paylaşımını köklü bir şekilde düzenler.⁶ Federal devletler genellikle birleşme ve ayrılma yollarıyla iki şekilde oluşur. Birleşme yoluyla oluşan farklı devletlerin egemenliklerinden yeni uluslararası tüzel yapı için vazgeçmesiyle ortaya çıkar. Ayrılma ile oluşan federal devlet ise ege-men bir devletin farklı devletlere bölünmesi ve bu devletlerin ekonomik veya dış tehlike gibi sebeplerle birleşmesiyle ortaya çıkar.⁷

4 Muhammed Fettuh Muhammed Osman, *Reis el-Devle fil Nizam el-Fidrali*, Heyet el-Mısıriye lil-Kitap 1977, s. 17.

5 Adnan Acil Abid, *el-Kanun el-Dusturi Nazariye el-Amme ve Nizam el-Dusturi fil-İrak*, Nibras lil-Tiba vel Neşir vel Tevzii 2013, s. 41.

6 Hasan Tunç, *Anayasa Hukuku Genel Esaslar*, Gazi Kitabevi 2019 s. 65-66.

7 Kemal Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*, Ekin Basım Yayım Dağıtım 2014, s. 211.

Irak'ta federalizm ilk kez, 2003 yılında Irak'ı işgal eden ABD ve müttefik güçleri tarafından kurulan Geçici Koalisyon Hükûmeti tarafından koyulan 2004 Geçici Yönetim Kanunu ile benimsenmiştir. ABD'nin Irak'a atadığı sivil yönetici Paul Bremer döneminde benimsenen Geçici Yönetim Kanunu'nda Kürt bölgesinin özerkliği devam ettirilmiş ve federalizm benimsenmiştir. Geçici Yönetim Kanunu'nun 4. maddesine göre "Irak'ta yönetim şekli, cumhuriyetçi, federal, demokratik ve çoğulcudur. Yetkiler, federal hükûmet, bölgesel hükûmetler, vilayetler, belediyeler ve mahalli idareler arasında paylaşılmıştır. Federal sistem; coğrafi ve tarihi gerçeklere ve kuvvetler arasında ayrılık esasına dayanır. Soy, ırk, etnik köken, milliyet ve mezhep temeline dayanmaz." Irak'ta Kürtlere Erbil, Süleymaniye ve Duhok illerinde özerklik hakkı ilk kez 1970 yılında Molla Mustafa Barzani ile dönemin Cumhurbaşkanı yardımcısı Saddam Hüseyin arasında varılan 11 Mart Mutabakatı ile tanınmıştır.⁸ Ancak Kürtlerin Irak'ın kuzeyindeki özerk bölgesi, 1991'deki I. Körfez Savaşı sırasında ABD öncülüğünde bir araya gelen koalisyon güçleri tarafından 36. paralelin kuzeyinde oluşturulan güvenli bölge ile ortaya çıkmıştır.

ABD'nin 2003 yılındaki işgalinden sonra Irak'ta sadece Kürt bölgesi değil Şii ve Sünni Arapların yoğunlukla yaşadığı bölgelerin de birer federe devlet olması, yani Irak'ın üçe bölünmesi yönünde girişimlerde bulunulmuştur.⁹ Ancak üç federe devlet projesine Sünni Araplar başta olmak üzere Şii siyasi tarafların büyük bir bölümü ve Türkmenler karşı tutum sergilemişlerdir. Buna rağmen, 2005 Anayasası'nda üniter yapı yerine federalizm benimsenmiştir. Anayasanın birinci maddesine göre Irak Cumhuriyeti, egemen, bağımsız, federal bir devlettir. Anayasanın 116. maddesine göre, Irak Cumhuriyeti'nin federal sistemi, başkent, bölgeler, bir bölgeye dâhil olmayan vilayetler ve yerel yönetimlerden oluşur. Anayasanın 119. maddesine göre ise bir veya birden fazla bölge oluşturmak isteyen vilayet meclis üyelerinin 1/3'ünün talebi veya vilayet halkının 1/10'unun talebi üzerine referandumla bölge oluşturulabilir. Anayasanın 131. maddesi hükmünden hareketle bölge oluşturmak için istenilen referandum, oy verenlerin salt çoğunluğuyla kabul edilir. Federe devletlerin oluşumunu belirlemek için parlamento tarafından bir yasanın kabulü gerekmektedir.¹⁰ 2008 yılı 13 Sayılı Bölgelerin Oluşumu İçin İcra Usulleri Yasası'nın 3. maddesine göre bölge oluşturma talebi Bakanlar Kuruluna sunu-

8 Murat Köylü, Kuzey Irak Kürt Siyasal Hareketinin Türkiye, Irak, İran ve Suriye Politikası, *Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 4, sy. 7, 2017, s. 74.

9 İbrahim Alluş, "Hutat Taksimil Irak Gayri Mulizme ve Lakinha Kadima, Aljezeera", 05.01.2020, <https://www.aljazeera.net/opinions/2007/10/4/ملازم-مؤلكنها>.

10 "28 Aralık 2005 Tarihinde Irak Cumhuriyeti Resmi Gazetesi 4012 Sayısında Yayınlanmış Olan Irak Anayasası", 06.01.2020, https://issuu.com/cagdaulusalcizgi/docs/20101224_irakanayasasi

lur ve 15 gün içerisinde bölge olmak isteyen vilayette referandum düzenlemek üzere Bakanlar Kurulu, Yüksek Seçim Komiserliği'ni görevlendirir.¹¹

2005 Anayasası ile Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi (IKBY) dışında herhangi bir bölgesel hükümet kurulmamıştır. Belirtilmelidir ki IKBY'nin federe devlet olma süreci Irak halkı arasında ciddi huzursuzluklara sebep olmuştur. Irak Yüksek İslami Konseyinin 2003 yılı sonrası siyasi süreçte ileri sürdüğü güney illerinden oluşan Şii bir federe devlet de kabul görmemiştir. Ancak 2005 yılında gerçekleştirilen parlamento seçimleri sonrası etnik ve mezhep temelli iktidar paylaşımı söz konusu anayasal temele istinaden uygulanmıştır. Söz konusu siyasi süreçte Sünniler ve Türkmenler dışlandıklarını ileri sürmüşler ve bu nedenle de Sünni Arapların çoğunluk oluşturduğu Selahattin Vilayet Meclisi, üyelerinin çoğunluğunun onayı ile bir federe devlet kurma talebinde bulunmuştur. Aynı şekilde Diyala Vilayet Meclisi de üyelerinin çoğunluğunu sağlayarak federe devlet yönünde talepte bulunmaya çalışmıştır. Ancak söz konusu talepler ve girişimler, hukuki olmasına rağmen herhangi bir şekilde olumlu karşılık bulmamıştır. Bunun nedeninin ise toplumun ve İslami Davet Partisi başta olmak üzere pek çok siyasi gücün IKBY dışında yeni bir federe devletin kurulmasına karşı tutum sergilemesidir.

Federal sisteme uygun olarak 2005 Anayasası, 48. maddesinde federal yasama organının Millet Meclisi ve Federal Meclisten oluşmasını hükme bağlanmıştır. Anayasa'nın 65. maddesinde Federal Meclisin bölgelerden ve bir bölgeye dâhil olmayan vilayetlerin temsilcilerinden oluşması öngörülmüştür. Anayasa'da, Federal Meclis yetkilerinin belirtilmemesi nedeniyle söz konusu meclis siyasi anlaşmazlıklar nedeniyle kurulmamıştır. Siyasi ve güvenlik eksenli istikrarsızlığının yanı sıra Federal Meclisin kurulamamasıyla birlikte Irak Anayasası'nda benimsenen federalizm, demokratik sistemin işleyişine yardımcı olmadığı ve topluluklar arasındaki ayrımları yumuşatmadığı gibi giderek halk arasındaki farklılıkları hatırlatan bir işlev görmeye başlamıştır.

2. Devletin Temel Organlarının Kuruluşu ve İşleyişi

Her çağdaş ve anayasal devlet sisteminde olduğu gibi Irak federal devlet yapısı; yasama, yürütme ve yargı organlarından oluşmaktadır. Federal anayasa ile kuruluşu ve görevi belirlenen bu organlar, üniter devletlerdeki temel organlardan bazı farklılıklar arz etmektedir. Federal devletlerdeki temel organların kendine özgü birtakım özellikleri bulunmaktadır. Bu bölümde Irak'taki siyasal makamlar (parlamento, bakanlar kurulu, yargı) incelenecek ve bu ma-

11 "Kanunul İcraat el-Tenfiziye el-Hasa Bitekvin el-Akalim Rakam 13 Lisenet 2008" 06.01.2020, <http://wiki.dorar-aliraq.net/iraqilaws/law/21092.html>.

kamların çalışmasındaki aksaklıkların sebepleri farklı başlıklar altında açıklanmaya çalışılacaktır.

2.1. Parlamento (Yasama Organı)

Federal devletlerin en temel özelliklerinden biri de yasama organının (parlamento) iki kanattan oluşmasıdır.¹² Meclislerin birisi nüfus oranına göre halkın yasamaya katılımını sağlarken diğeri de federe devletlerin eşit bir şekilde federasyonun yasama işlemlerine katılımını sağlar. Federal devletlerdeki iki meclisin böyle bir mantığı bulunmakta ve çıkış noktasının ABD olduğu bilinmektedir.¹³ Federal devletlerin yasama organının ikinci kanadı olan federal meclis, temsilde eşitlik ilkesi üzerine kuruludur. Başka bir ifadeyle federal mecliste federe devletlerin nüfus oranı gibi özellikleri gözetilmeden temsilde eşitlik ilkesi hâkimdir. Federe devletlerin bir araya gelmesiyle federal devletin oluşması gerçeğinden hareketle bu ülkelerin temsili eşit olarak kabul edilmiştir. Ne var ki bu kuralın mutlak olduğunu söylemek doğru olmaz. Zira bazı federasyonlarda federe devletlerin nüfusunu da hesaba katarak büyük federelere birden fazla üye temsilciliği tanınmaktadır.¹⁴

2005 Anayasası'nın 48. maddesine göre federal yasama organı Millet Meclisi (Temsilciler Meclisi) ve Federal Meclisten (Bölgeler Temsilcileri Meclisi) oluşur. Anayasanın 65. maddesine göre;

“Federal Meclis adı altında bir yasama meclisi ihdas edilir. Bu meclis bölgelerden ve bir bölgeye dâhil olmayan vilayetlerden gelen temsilcilerden oluşur. Millet Meclisi üyelerinin 2/3 çoğunluğuyla çıkaracağı bir yasayla yapısı, üyelik koşulları ve görev alanları ve bu meclisle ilgili tüm hususlar düzenlenir.”

Ne var ki 2005 Anayasası'nın öngördüğü federal devlet yapısının gereği olan Irak Federal Meclisi için gerekli yasa parlamentoda kabul edilmemiştir. Böylece Federal Meclis kurulamamıştır. 2005 Anayasası'nın benimsediği çift meclis sisteminin mantığına göre Millet Meclisi, nüfus oranına göre halkın yasamaya katılmasını sağlarken Federal Meclis de bölgelerin ve bir bölgeye dâhil olmayan vilayetlerin yasama işlemlerine katılımını sağlar. 2004 Geçici Yönetim Kanunu ve 2005 Irak Anayasası'nda benimsenen federal sisteminin Irak devletinin siyasi, sosyal ve kültürel doğasına aykırı olduğu için IKBY

12 Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*, s. 201-202.

13 Kevin Saunders, Micael Lawrence, *Contistional Law: Model Problems and Outsanding Answers*, Oxford University Press 2017, p. 17.

14 George Anderson, *Federalism: An Introduction*. Oxford University Press 2008, p. 47

dışında herhangi bir federe devlet kurulamamıştır.¹⁵ Sadece IKBY'nin federe devlet olması nedeniyle Irak Federal Meclis'inin kurulması yönünde ciddi talepler ortaya çıkmamıştır. Diğer yandan 2003 yılından sonra başlayan siyasi süreçte Millet Meclisi'nde herhangi bir siyasi partinin çoğunluk sağlayarak hükümet kuramaması nedeniyle koalisyon hükümetlerinin kurulmasından dolayı Millet Meclisi, Federal Meclis yasasını çıkaramamıştır. Nitekim hükümet oluşturan siyasi partiler arasında siyasi anlaşmazlıklar bulunmaktadır.

Irak'ta uygulanan kota temelli yetki paylaşım sisteminin siyasete hâkim olması sebebiyle Federal Meclis'te temsilin hangi kıstaslara göre yapılacağı sorunu ortaya çıkmaktadır. Cumhurbaşkanlığı Kürtlere, Başbakanlık Şii Araplara ve Parlamento Başkanlığı Sünni Araplara tahsis edilmiştir. Önemli yasa- ma yetkilerine haiz bir meclisin kurulması durumunda Irak'taki siyasi güçler arasında yeni bir paylaşım sorunu ile karşı karşıya kalılabilecektir.

Irak parlamentosunun işleyişiyle ilgili önemli sorunlardan biri de oturum yeter sayısının yüksek olmasıdır. Irak Anayasası'nın 59. maddesine göre, Millet Meclisi üye tam sayısının salt çoğunluğuyla toplanır. Aynı hüküm Irak Millet Meclisi İç Tüzüğü'nde kabul edilmiştir. İç tüzüğün 23. maddesine göre, Anayasa'da başka bir hükmün olmaması hâlinde üye tam sayısının salt çoğunluğuyla inikat (toplanma) eder. Misal vermek gerekirse, Türkiye'de de 1962 Anayasası, 86. Madde gereğince toplantı yetersayısı olarak üye tam sayısının salt çoğunluğunu aramaktaydı. Bu hüküm meclis oturumlarını büyük ölçüde zorlaştırmaktadır. Meclis çalışmalarını kolaylaştırmak için Anayasada ve İç tüzükte geçen bu hükmün değiştirilmesi gerekir. Siyasi istikrarsızlığa yol açan bu hüküm, kabinenin güvenoyu alması konusunda önemli siyasi krizlere yol açmaktadır. Örneğin, 1 Mart 2020'de Muhammed Tefvik Allavi, hükümetine güvenoyu almak için parlamentoya başvurmasına rağmen toplantı yetersayısı bulunamadığı için hükümeti kurma görevinden çekilmiştir.¹⁶

2.2. Hükümet (Yürütme Organı)

2005 Anayasası'nın getirdiği hükümet sistemi, parlamenter sistemdir. Anayasanın 66. maddesine göre, yürütme organı Başbakanlık ve Cumhurbaşkanlığından oluşur. Parlamenter sistemlerde Devlet başkanı genellikle Cumhurbaşkanı olmakla birlikte sembolik yetkiye sahiptir. Parlamenter sistemdeki

15 Rıza Abdulcebbar El-Şimmeri, Eyat Ayid El-Bediri, İmkanîye Tatbik Nizam el-Fidaliye fil Irak, *Mecllet el-Kadisiye fil Adab vel Ulum el-Terbeviye*, c. 8, s. 4, s. 138, 139.

16 Haydar Karaalp, "Irak'ta Muhammed Tefvik Allavi, hükümeti kurma görevinden çekildi", 18.04.2020, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/irak-ta-muhammed-tevfik-allavi-hukumeti-kurma-gorevinden-cekildi-/1751162>

devlet başkanlarının işlemlerinin yürürlüğe girmesi karşı imzaya bağlıdır.¹⁷ Yani Cumhurbaşkanı'nın siyasi sorumluluğu bulunmamaktadır. Yürütmenin ikinci kanadı ise asıl yetkiye sahip olan ve siyasi sorumluluğu bulunan Başbakan ile Bakanlardan oluşur.

Irak siyasal sisteminde Cumhurbaşkanı, Millet Meclisi tarafından seçilmektedir. Cumhurbaşkanı'nın seçilmesi nitelikli bir çoğunluk gerektirmektedir. Anayasanın 70. maddesine göre;

1. Millet Meclisi, adaylar arasından üyelerinin 2/3 çoğunluğu ile Cumhurbaşkanı seçer.

2. Adayların hiçbirisi gerekli çoğunluğu oluşturacak sayıda oy almadığı takdirde ilk turda en fazla oy alan iki aday arasında ikinci oylama yapılır. Bu durumda en çok oy alan aday Cumhurbaşkanı ilan edilir.

2005 yılından itibaren başlayan demokratik süreçte hükümetlerin kurulması bağlamında Cumhurbaşkanı'nın parlamento tarafından 2/3 çoğunlukla seçilmesi önemli bir mesele olmuştur. Nitekim herhangi bir siyasi parti veya bir araya gelen birden fazla siyasi parti parlamentoda 2/3 çoğunluğu sağlayamamıştır. Irak'ta herhangi bir siyasi partinin parlamentoda çoğunluk sağlamaması, Cumhurbaşkanı'nı seçmek için koalisyon hükümetlerinin kurulmasına yol açmıştır. Şii partiler seçimlerde başarı sağlasalar da cumhurbaşkanının seçilmesi söz konusu olduğunda mevcut hukuki zorluklardan dolayı 2/3 çoğunluğu sağlamak için Kürt partileri ile ittifak içerisine girmek zorunda kalmışlardır. Sünni kesimin hükümette temsilini sağlamak için siyasi sürece dâhil edilerek parlamento başkanlığı, Sünni partilerine bırakılmıştır. Böylelikle Irak'ta etnik ve mezhep temelli kota sisteminin temeli atılmıştır.

Bu kapsamda belirtmek gerekir ki parlamenter sistemlerin doğası gereği hükümetin parlamento tarafından desteklenmesi gerekir. Aksi takdirde parlamento hükümeti veya bir bakanı güvensizlik oyuyla tehdit edebilir veya görevine son verebilir. Oysa 2005 yılından itibaren Irak'ta uygulanan yönetim sistemi, iktidar ve muhalefet düzenine değil, uzlaşıcı ve koalisyon anlayışı üzerine kurulmuştur. Böyle bir durumda herhangi bir kararın alınması istenirken tüm tarafların veya büyük çoğunluğun onayı gerekmektedir.

Irak'ta hükümetin kurulmasındaki diğer zorluklardan biri de Anayasanın 76. maddesinde geçen hükmün yeterince açık olmamasıdır. Söz konusu maddede hükmüne göre;

“Cumhurbaşkanı, seçildiği tarihi takip eden 15 gün içerisinde en fazla sandalyeye sahip olan parlamenter kitlenin adayını Bakanlar Kurulunu oluşturmakla görevlendirir.”

¹⁷ Tunç, *Anayasa Hukuku Genel Esaslar*, s. 156, 157.

Söz konusu madde hükmündeki “en fazla sandalyeye sahip parlamenter kitle” ifadesinin yeterince açık olmaması ve farklı bir şekilde yorumlanması, parlamenter sistemin gerektiği gibi işlemlerini engellemektedir. Anayasasının 76. maddesinde geçen “en fazla sandalyeye sahip parlamenter kitle” ifadesinden seçimlerde en çok oy alan siyasi parti veya seçim ittifakının mı yoksa seçimlerden sonra parlamentoda kurulan koalisyonun mu anlaşılması gerektiği konusunda Irak Federal Mahkemesi’ne başvuru yapılmıştır. En fazla sandalyeye sahip parlamenter kitle ibaresi Federal Yüksek Mahkeme tarafından 2010 yılındaki parlamento seçimleriyle başlayan siyasi krizi çözmek için seçimlerden sonra parlamentoda en fazla milletvekiline sahip olan parlamenter kitle (koalisyon) olarak yorumlanmıştır. Bunun üzerine dönemin Başbakanı Nuri el-Maliki, meclisteki Şii siyasi partiler ile bazı Sünni siyasi partileri yanına çekerek 91 milletvekili ile seçimlerde en çok oy alan İyad Allavi liderliğindeki İrakîye Listesi’nin hükümet kurmasını engellemiştir. İrakîye Listesi sözcüsü Haydar Mullah, Irak Federal Yüksek Mahkemesi’nin “en fazla sandalyeye sahip parlamenter kitle” ifadesine ilişkin yorumunu “anayasa suikasta uğradı” şeklinde ifade etmiştir.¹⁸ Nitekim parlamenter sistemin doğasına uygun olarak en çok oy alan siyasi partinin, halkın çoğunluğu temsil etmesi hasebiyle hükümeti tek başına veya başka siyasi partiler ile ittifak içerisinde kurması gerekir.¹⁹

Parlamenter sistemlerde kabineyi kurmakla görevlendirilen başbakan genellikle parlamento üyeleri arasından seçilir. Başbakanın parlamento üyeleri arasından seçilmemesi ülkeyi demokratik olmaktan alıkoymaz. Irak’ta benimsenen parlamenter hükümet sisteminde başbakanın milletvekili olması şartı öngörülmemiştir. 2019 yılında kurulan Irak Bakanlar Kurulu Başkanı Adil Abdulmehdi’nin istifası sonrası yerine geçen Mustafa el-Kazımi, Millet Meclisi seçimlerine katılmamasına karşın Fetih Koalisyonu ve Sairun Koalisyonu başta olmak üzere siyasi güçlerin anlaşması üzerine Başbakanlık görevine getirilmiştir.²⁰

2.3. Yargı Gücü

Devletin temel organlarından biri olan yargı gücü mahkemelerden oluşmaktadır. Mahkemelerin kamu düzenini ve adaleti sağlaması gerektiği ve ih-

18 Abdulstar el-Ubeydi, “Cedel el-Kaima el-Ekbar Bi-İntihabat el-İrak”, 19.03.2020, <https://www.aljazeera.net/news/reportsandinterviews/2010/3/31/العراق-جدل-القائمة-الأكبر-بانتخابات-العراق>.

19 M. Akif Özer ve Burak Özmen, Parlamenter ve Başkanlık Sistemleri Arasında Konumunu Arayan Bürokrasi, *Strategic Public Management Journal*, c. 3, 2017, 23.

20 Eksem Seyfettin, “Teklif Abdulmehdi bi-Teşkil el-Hukume el-İrakîye el-Cedide... Femen Huva”, *Alarabi el-Cedid*, 19.03.2020, <https://www.alaraby.co.uk/العراقية-الجديدة-الحكومة-بتشكيل-عبد-المهدي-بتشكيل-عادل-عبد-المهدي>.

tilafı konuları hükme bağladıkları için bağımsız olması gerekir. Mahkemele-
rin yürütme ve yasama organlarından bağımsız olması yargı bağımsızlığının
özünü oluşturmaktadır. Çünkü yargı organına müdahaleler bu iki organdan
özellikle yürütmeden gelir.²¹ 2005 Irak Anayasası yargı bağımsızlığına büyük
bir önem vermiştir. Ancak ülkedeki güvenlik sorunları ve buna bağlı olarak
yaşanan siyasi problemlerden dolayı yargı kurumunun tarafsızlığı, uygulama-
da büyük sorunlarla karşı karşıya kalmıştır.

Federalizm sistemini benimseyen devletlerin anayasa mahkemeleri, fede-
re devlet (bölgesel hükûmet) ile federal hükûmet (merkezi hükûmet) arasinda-
ki yetki paylaşımı konusundaki uyumsuzlukları hükme bağlar. Böylece federal
sistemlerde, federe ile federal hükûmet arasındaki uyumsuzlukları gidermek
için yüksek bir yargı kurumunun bulunması kaçınılmazdır. Başka bir ifadeyle
federal devletlerde iki ayrı yönetim merkezinin bulunması nedeniyle bu
yönetim merkezleri arasında anlaşmazlıkların ortaya çıkması kaçınılmazdır.
Örneğin, ABD’de Federal Yüksek Mahkeme ve Almanya’da Federal Anayasa
Mahkemesi’nin olduğu gibi Federal Irak Cumhuriyeti’nde de Federal Yüksek
Mahkeme bulunmaktadır.

2005 Irak Anayasası’nın 89. maddesine göre;

*“Federal yargı organı, Yüksek Yargı Kurulu, Federal Yüksek
Mahkeme, Federal Temyiz Mahkeme (Yargıtay) ile Savcılık
Teşkilatı, Yargı Denetim Kurulu ve yasayla düzenlenen diğer
federal mahkemelerden oluşur.”*

Yüksek Yargı Kurulu, ülkedeki yargı kurumlarının işlerini yönetmekten
sorumludur. Irak merkezi hükûmeti ile bölgesel ve vilayet hükûmetleri arasın-
daki ve bölgesel hükûmetler ile vilayetler arasında sorunları çözmekle yetkili
kılınan Federal Yüksek Mahkeme, 2005 Anayasası’nın 92. maddesinde dü-
zenlenmiştir;

*1. Federal Yüksek Mahkeme mali ve idari bakımdan bağımsız bir yargı
kurumudur.*

*2. Federal Yüksek Mahkeme belirli sayıda yargıçlar, İslam fıkıh ve hukuk
uzmanlarından oluşur. Millet Meclisi üye sayısının çoğunluğu ile çıkaracağı
bir yasa ile, bu mahkemenin üye sayısı, üyelerin nasıl seçilecekleri ve mahke-
menin işleyiş şeklini belirler.*

Federal Yüksek Mahkeme’nin yetkileri Anayasa’nın 93. maddesinde aşı-
ğıdaki şekilde düzenlenmiştir:

*1. Yürürlükte bulunan yasa ve yönetmeliklerin anayasaya uygunluğunu
denetler.*

21 Hasan Tunç, Türk Anayasa Hukuku, Gazi Kitapevi, 2018, s. 283.

2. Anayasadaki hükümlerin yorumunu yapar.
3. Federal yasaları ve federal otorite tarafından uygulamaya konulan kararlar, yönetmenlik, talimat ve emirlerin uygulanmasından kaynaklanan sorunları hükme bağlar. Bakanlar kurulu, ilgili kişiler ve başkalarının mahkemeye direkt itiraz hakkı yasal güvence altındadır.
4. Federal hükümet ile bölgesel hükümetler, vilayetler, belediyeler ve yerel idareler arasındaki anlaşmazlıkları hükme bağlar.
5. Bölgesel hükümetler veya vilayetler arasında anlaşmazlıkları hükme bağlar.
6. Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Bakanlara yöneltilen suçlamaları karara bağlar. Bu husus bir yasayla düzenlenir.
7. Millet Meclisi için yapılan genel seçimlerin sonuçlarını onaylar.
8. Federal yargı ile bölgelerin ve bir bölgeye dâhil olmayan vilayetlerin yargı organları arasında görev alanları konusunda ortaya çıkabilecek anlaşmazlıkları karara bağlar. Bölgeler ve bir bölgeye dâhil olmayan vilayetlerin yargı organları arasında görev alanları konusunda ortaya çıkabilecek anlaşmazlıkları karara bağlar.

Yukarıdaki hükümlerden anlaşıldığı üzere Federal Yüksek Mahkeme'nin üye sayısı anayasada belirtilmemiştir. Ancak mahkeme üyelerinin yargıç, İslam fihhi ve kanun uzmanlarından oluşması gerektiği belirtilmiştir. Bu nedenle bazı hukuki düzenlemelerin eksikliği nedeniyle söz konusu mahkeme ile ilgili birçok siyasi sorun ortaya çıkmıştır. Bu sorunların başında mahkeme üyelerinin sayısı ve üyelerinin meslek niteliği sorunu gelmektedir.

Yargının adil ve tarafsız bir şekilde çalışılmasında, bu kurumların oluşumu büyük bir önem taşımaktadır. Federal Yüksek Mahkeme'nin kuruluşundan bahseden 92. madde hükmüne göre, söz konusu mahkeme yargı, fıkıh ve hukuk uzmanlarından oluşur.²² Fıkıh uzmanları konusunda siyasi partiler arasındaki anlaşmazlıklardan dolayı Federal Yüksek Mahkeme anayasada belirtildiği şekilde kurulmamıştır. 17 Mart 2005 tarih ve 30 sayılı Irak Federal Yüksek Mahkeme Kanunu ile mahkemenin başkan ve 8 üyeden kurulduğu hükme bağlanmıştır.²³

Mart 2005'de kabul edilen 30 Sayılı Federal Yüksek Mahkeme Kanunu, fıkıh ve hukuk uzmanlarının sadece danışmanlık görevi mi yoksa yargılama mı yapacağı konusunda herhangi bir netlik getirmemiştir. Diğer yandan 30 Sayılı yasa ile Federal Yüksek Mahkeme'nin başkan ve 8 üyeden oluştuğu be-

22 "Kanun Mahkeme el-İtihadıye", 19.03.2020, http://constitutionnet.org/sites/default/files/iraqi_supreme_federal_court-2015_draft_law.pdf.

23 "Kanun Mahkeme el-İtihadıye el-Ulya Rakam 30 li-Senet 2005" 19.03.2020, <http://iraqlid.hjc.iq:8080/LoadLawBook.aspx?SC=280220068162081>.

lirlenmiştir. Yüksek Yargı Konseyinin bölgesel yargı konseylerine danışarak gösterdiği adaylar, Başkanlık konseyi (geçici yönetim) tarafından atanacaktır. Dolayısıyla Federal Yüksek Mahkeme'nin oluşumunu ve görevini açık bir şekilde belirleyen bir kanunun parlamento tarafından kabul edilmesi gerekmektedir.

Haziran 2019'da parlamentoda tartışılan yasa tasarısındaki fıkıh uzmanlarının sayısı dört kişi (2'si Şii ve 2'si Sünni) olarak belirlenmiştir. Söz konusu tasarı, görüş farklılıkları nedeniyle kabul edilmemiştir.²⁴ Anayasada geçen fıkıh uzmanı tanımı, bazı siyasi partiler tarafından din adamı bazıları tarafından ise fıkıh uzmanı şeklinde yorumlanmıştır. Böyle olunca da, mezhep ve dinlerin Federal Yüksek Mahkeme'de temsilinin sağlanması tartışma konusu olmuştur. Irak'taki siyasi sisteme hâkim olan kota sisteminin Federal Yüksek Yargı'da uygulanması söz konusu mahkemenin tarafsız olması gerekliliği ilkesini çığnemiş olacaktır. Diğer yandan din ve mezhep farklılıklarının yargıya yansınması ülkede mezhepçiliği derinleştirmenin yanı sıra yargının bağımsızlığını etkileyecektir. Oysa din ve mezhep sınıflandırmasından ziyade göz önüne alınması gereken liyakattir. Ayrıca fıkıh uzmanının aynı dinden olması ve din adamı olması gibi bir zorunluluk yoktur. Teknik açıdan fıkıh uzmanlarının nasıl tespit edileceği, söz konusu uzmanların hukuki meselelere bakıp bakmayacağı gibi konularda herhangi bir netliğin bulunmaması nedeniyle Federal Yüksek Mahkeme yasası üzerinde tartışmalar devam etmektedir.²⁵

3. Parlatentonun 2008 Yılındaki Muhasasa Kararı

4 Aralık 2008 tarihli 44 sayılı parlamento kararıyla bakan vekilleri, heyet ve kuruluşların, üst kademe atamaları siyasi ittifaklara göre yapılır. Söz konusu kararın resmî gazetede yayımlanmasından itibaren yürürlüğe gireceği de belirtilmiştir. Kamu çıkarlarına hizmet etmeyen ve siyasi partilerin özel çıkarları doğrultusunda alınan bu kararın anayasaya aykırı olduğu 1 Ekim 2019'de başlayan halk gösterileriyle gündeme gelmiştir. Bu karar, halk gösterileri sonrası açılan iptal davası neticesinde, 14 Ekim 2019'da Irak Federal Yüksek Mahkemesi tarafından iptal edilmiştir.²⁶ İktidarı kontrol etmek için bu karar üzerinde anlaşılan siyasi partiler devlet organlarındaki bütün atamaları kendi taraftarlarına ayırmayı hedeflemiştir.²⁷

24 Zeyd Salim, "Fukha fil Mahkeme el-İtihadıye el-İrakiye: el-Kaza Tahata Rahmet el-Ahزاب, Alarabi el-Cedid", 20.03.2020, <https://www.alaraby.co.uk/فقهاء-في-المحكمة-الاتحادیة-العراقیة-القضاء-تحت-رخصة-الأحزاب>

25 Selam el-Caf, "Tasur Cedid Likanun el-Mehkeme el-İtihadıye fil Barلمان el-İraki", *Alarabi el-Cedid*, 30.12.2020, <https://www.alaraby.co.uk/politics/تأسر-جدید-لقانون-المحكمة-الاتحادیة-في-البرلمان-العراقی>

26 "Mahkeme el-İtihadıye el-Ulya Takdi bi-Adem Tevzi Manasıb Vufuk Karar el-Muhasasa", 22.0.2020, <https://www.iraqfsc.iq/news.4491/>

27 Hişam el-Haşimi, "Urf el-Muhasasa fil Irak Yuadi İla Fesat Mekşuf", *Şarkul Avsat*, 29.12.2020, <https://aawsat.com/home/article/2141876/عرف-المحاصصة-في-العراق-يؤدی-إلى-فساد-مكشوف>

44 sayılı Irak Millet Meclisi kararının Federal Yüksek Mahkeme tarafından iptali, 2005 yılından bu yana mezhep ve etnik temelli iktidar paylaşımının (*Muhasasa*) anayasal bir örf olduğu yönündeki iddiaları bir anlamda çürütmüştür.²⁸ Nitekim anayasal bir örfün oluşması için maddi ve manevi unsurlarının gerçekleşmesi gerekmektedir. 2005 yılından itibaren Irak'ta Cumhurbaşkanı'nın Kürtlere, Başbakanı'nın Şii Araplara ve Parlamento Başkanlığı'nın Sünni Araplara tahsis edilmesi yaklaşımının kesintisiz bir şekilde uygulanması, etnik ve mezhep temelli iktidar paylaşımı anlayışının anayasal bir örf olması yönünde maddi unsuru sağladığı yorumlarına yol açmıştır. Federal Yüksek Mahkeme'nin etnik ve mezhep temelli iktidar paylaşımını pekiştiren 44 sayılı parlamento kararını iptal etmesi, bu anlayışın zorunluluk kazanmadığını göstermiştir. Dolayısıyla manevi unsur olan zorunluluğun bulunmaması nedeniyle anayasal örften bahsetmek mümkün olmayacaktır.

Devlet kurumlarının etnik ve dini temel üzerinden şekillenmesini meşrulaştıran 44 sayılı Irak Millet Meclisi kararı eski Cumhurbaşkanı Celal Talabani ve yardımcıları Tarık el-Hasimi ve Adil Abdulmehti tarafından 24 Aralık 2008'te onaylanarak yayınlanmıştır. Cumhurbaşkanlığı makamı anayasaya aykırı olan böyle bir kararı geri göndererek yayınlanması engelleyebilirlerdi. Ancak bu da siyasi partiler arasındaki siyasi ittifaklarla anayasanın ihlalini göstermektedir. Nitekim siyasi partilerin devlet kurumlarına din, mezhep ve etnik üzerinden nüfuz etmesinin herhangi bir anayasal ve yasal dayanağı bulunmamaktadır.

4. Merkezi Hükûmet ile Bölgesel Hükûmet Arasındaki Yetki Dağılımı

Birden fazla devletin bir araya gelmesi veya tek bir devletin farklı bölgelere bölünerek oluşan karma devletlerin anayasaları, merkezi hükûmet ile bölgesel hükûmetler arasındaki yetki paylaşımını hükme bağlar.²⁹ 2005 Irak Anayasası, merkezi hükûmet ile bölgesel hükûmet arasındaki yetki paylaşımını düzenlemiştir. Anayasa'nın 109. ve 115. maddelerinde merkezi hükûmetin yetkileri münhasır olarak belirlenerek diğer yetkiler bölgesel hükûmete bırakılmıştır.

Anayasanın 111. maddesinde Irak'ta bulunan petrol ve doğal gazın çeşitli bölge ve vilayetlerde yaşayan bütün Irak halkının malı olduğu hükmü bulunmaktadır. Diğer yandan, Anayasanın 112. Maddesinde, “merkezi hükûmet,

28 “Takasım Reasat Selas fil Irak, Hel Bat Urfen Sabiten”, *Şarkul Avsat*, 29.12.2020, <https://arabi21.com/story/1077833/عراق-هل-يات-عراق-الثلاث-في-العراق-هل-يات-عراق-الثلاث>

29 Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*, s. 207.

mevcut petrol yataklarından çıkarılan petrol ve doğal gazın yönetimini bölge hükümetleri ve vilayetlerle birlikte yapar” şeklinde düzenleme bulunmaktadır. Bu hükümden yararlanan IKBY, yeni keşfedilen yatlardan çıkardığı petrolü Irak Merkezi Hükümeti denetimi dışında ihraç etmektedir.³⁰ Doğal kaynaklarla ilgili Anayasa’nın 111. ve 112. maddelerindeki çelişkili hükümlerden dolayı “Doğal Gaz ve Petrol” yasası çıkartılamamış ve söz konusu doğal kaynaklar Bağdat ile Erbil arasında 2005 yılından bugüne kadar devam eden tartışma konusu olmuştur.

Irak’ın eski Başbakanı Maliki’nin ikinci döneminde Bağdat ile Erbil arasında başlayan petrol krizinin çözümü için farklı dönemlerde girişimlerde bulunulmuştur. Aralık 2014’te dönemin Petrol Bakanı Adil Abdulmehdi, IKBY ile siyasi bir anlaşmaya varıldığını açıklamıştır. Ancak anlaşmanın içeriği ile ilgili detaylı bilgi paylaşılmamış olduğu gibi uygulanmaya da konulmamıştır. 2019 yılında özellikle de 2020 yılı bütçesini hazırlama sürecinde yapılan görüşmeler sonucu, IKBY’nin günlük 250 bin varil petrolü Bağdat’a teslim etmesi karşılığında IKBY memur maaşlarının ödenmesine dair bir anlaşma yapılmıştır.³¹ Ekim 2019’da IKBY’nin günlük petrol üretiminin 414 bin varil olduğu, Irak Petrol Bakanlığı tarafından açıklanmıştır.³²

5. Tartışmalı Bölgeler Sorunu

Kerkük başta olmak üzere çoğunlukla Türkmen ve Kürtlerin yaşadığı birçok bölge, Bağdat ile Erbil arasında tartışmalı bölge olarak kabul edilmektedir. Ülkenin siyasi sistemini federalizm olarak belirleyen 2005 Irak Anayasası, 140. maddesinde tartışmalı bölgelerin statüsününün 31 Aralık 2007 yılına kadar yapılacak bir halk oylamasıyla belirlenmesi gerektiğine karar vermiştir. Halk oylaması öncesinde Baas rejiminin 2003 yılından önce uyguladığı demografik değişimlerin düzeltilmesi ve yeniden nüfus sayımının yapılması öngörülmüştür. Ancak 140. maddeyle öngörülen; normalleşme, nüfus sayımı ve halk oylaması olarak üç aşamayı kapsayan işlemler, belirlenen süre içerisinde hayata geçirilememiştir. Nitekim 2003 yılından sonra Kerkük’te Kürt nüfusu lehine bir demografik değişim yaşanmaya başlamıştır.

Normalleşme sürecini gerçekleştirmek için Irak’ın eski başbakanları İbrahim el-Caferi ve Nuri el-Maliki dönemlerinde birçok komisyon kurulmuştur.

30 Asir İdris Abdulzahra, Mustakbel el-Tecrübe el-Dusturiye fil Irak, Darul Mektebe ve Besayir, Beyrut, 2011, s. 234.

31 “Bağdad Tekşif Mezid Min Tafasil el-İttifak el-Nafti Ma Kurdistan”, Kurdistan 24.12.2019, <https://www.kurdistan24.net/ar/news/a291b155-c603-4c9a-8ea3-b29bfa4ece51>.

32 “Sadrat el-İrak Minel Naft fi Tişrinil Evvel”, Vizarat el-Naft el-İrakiye, 13.12.2019. <https://www.oil.gov.iq/index.php?name=Pages&op=page&pid=113>.

Bu komisyonların başında Mülkiyet Davaları Komisyonu gelmektedir. Mülkiyet Dava Komisyonu eski davaları çözmeye çalışırken Kerkük dışından gelen binlerce insan Kerkük'e yerleştirilmiştir. Bu durum sadece diğer vilayetlerden getirilen Kürt kökenli vatandaşların Kerkük'e yerleştirilmesiyle sınırlı kalmamıştır. Ayrıca Kürt siyasi partilerin, İranlı ve Suriyeli Kürt ailelerini de Kerkük'e yerleştirdiği yönünde iddialar da bulunmaktadır. 20 Mayıs 2019'da Kerkük Valisi Rakan Said Cuburi düzenlediği basın toplantısında, "Kerkük'e bağlı Belgane köyünde 13 ailenin bulunduğunu belirterek bunların 7'sinin İran asıllı, 2'sinin Mahmur'dan ve diğer 2 ailenin ise Erbil'den geldiğini" belirtmiştir.³³ 2017 Eylül ayında, IKBY tarafından gerçekleştirilen bağımsızlık referandumuna tepki olarak aynı yılın Ekim ayında Bağdat Merkezi Hükûmeti peşmerge güçlerine karşı bir askerî operasyon gerçekleştirerek, peşmergeyi şehirden çıkartmıştır. Kanunu uygulama adı altında gerçekleştirilen söz konusu askerî operasyonla Kerkük'te yönetimi yeniden ele geçiren Araplar döneminde de, yeniden Araplaştırma politikasına dair ciddi iddialar bulunmaktadır.³⁴

6. Seçimlerle İlgili Sorunlar

Irak seçimleriyle ilgili hukuki düzenlemeler ülkedeki siyasal istikrarsızlığa büyük ölçüde ışık tutmaktadır. Bu sorunlar; seçim sistemi, seçim adaylarının yaşı ile güvenlik güçlerinin oy kullanabilmesi ve Bağımsız Yüksek Seçim Komiserliği'nin tarafsızlığı olmak üzere üçe ayrılabilir.

6.1. Seçim Sistemi

Seçim sisteminden kast edilen oyların milletvekili veya meclis üyelerine dönüştürülmesidir. Yani seçim sistemi partilerin aldıkları oya göre meclis üyelerinin seçilmesi anlamına gelir. Yerel seçimlerde vilayetler birer seçim çevresi olarak belirlenmiştir. Yani her vilayet için belirli sayıda üyenin seçilmesi öngörülmektedir. Vilayet meclisi seçimlerinde kullanılan geçerli oyların meclis üyelerine dönüştürülmesi sistemi çok önemli bir mesele olarak tartışılmaktadır. Seçim sistemleri çoğunluk ve nispi temsil olarak ikiye ayrılmaktadır. Her iki sistemin bir takım avantajları ve dezavantajları bulunmaktadır.³⁵

33 "Belgane Köyü'nde İranlı ve Suriyeli Aileler Arsalari İstila Etti", 20.09.2020, <https://turkmenelitv.com/haberler/turkmeneli/item/23778-belgane-koyu-nde-iranli-ve-suriyeli-aileler-arsalari-istila-etti.html>

34 "Vizaret el-Peşmerge el-Evza fi Kerkük Seyiya ve Hunake Amliyat Tard lil-Kurd", 14.12.2019, <https://www.kisa.link/N6va>

35 Ergun Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, Yetkin Yayınları 2017, s. 265.

Nispi temsil sistemi siyasi partilerin seçmenlerden aldıkları oy oranında milletvekili çıkarmaları anlamına gelmektedir. Listeli seçim usulü nispi temsil sisteminin doğasına uygundur. 2005 seçimlerinden itibaren Irak'ta uygulanan nispi temsil sistemi gereği, listeli seçim usulü uygulanmıştır. Listeli seçim usulü; bloke, tercihli oy ve karma liste olmak üzere üç şekilde olmaktadır. Bloke liste usulünde seçmen, liste içerisindeki adayların sıralanmasında herhangi bir değişiklik yapamaz. Yani oylar listenin bütünü için kullanılır ve listenin aldığı oylar adayların sırasına göre dağıtılır. Tercihli oy usulü sistemde ise seçmen, listenin içerisindeki belli bir adaya oyunu kullanarak siyasi parti veya partilerin yaptığı sıralamada değişiklik yapabilir. Karma liste usulünde seçmen farklı siyasi partilerin listelerinden belli adayları seçerek kendi listesini oluşturabilir.³⁶ Irak'ta uygulanan seçim liste usulü tercihli oy usulüdür.

Nispi temsil sistemde daha çok adalet göz önüne alınırken, çoğunluk sisteminde ise yarar göz önüne alınır. Nispi sistemde adaletin sağlanması için seçim çevresinin geniş olması gerekir. Yani iki meclis üyesi çıkaran seçim çevresi büyük oranda çoğunluk sistemine benzer. Bu nedenle seçim çevresinin çıkardığı aday çokluğu, nispi temsil sistemin doğasına uygundur.³⁷

Nispi temsil sisteminde siyasi partilerin veya listelerin aldıkları oyların meclis üyelerine dönüştürülmesi için farklı formüller bulunmaktadır. Listeler arasındaki oyların dağılımında Irak'ta kullanılan yöntem "Sainte Lague" formülüdür. Sainte Lague formülü aslında Belçika'nın Gant Üniversitesinde medeni hukuk profesörü olan Victor d'Hondt'un geliştirdiği formüle benzetilmektedir.³⁸

2003 yılından sonra Irak'ta gerçekleştirilen 5 parlamento ve 3 vilayet seçiminin en belirgin özelliği geçerli oyların farklı siyasi partiler arasında dağılmasıdır. Yani oyların iki veya üç siyasi partiye dağılması veya belli bir siyasi partinin ezici çoğunluk sağlaması mümkün olmamıştır. Yerel ve merkezi hükümette nispi temsil sistemiyle büyük partilerin kontrolü sağlanmasına izin verilmemesi son derece kritik bir meseledir. Nispi temsil sisteminin ülkede uygulanmasıyla toplumsal ve siyasi durum göz önünde bulundurularak, temsilde adalet ve yönetimde istikrar arasında bir denge kurulmaya çalışılmıştır. Irak toplumunun farklı etnik, dini ve mezhep gruplarından oluşması nedeniyle çoğunluk sistemini uygulamak pek mümkün değildir. Nitekim 2003 yılından önce Irak'ta hâkim olan siyasal düşünce ve model, diktatörlük anlayışı üzerine kurulmuş olduğu için yeni düzende bazı güvencelerin verilmesi gerek-

36 Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, s. 265.

37 Hikmet Sami Türk, "Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih" *Anayasa Yargısı Dergisi*, 2006, c. 23, 2006, s. 78.

38 Salih Cevad Kazım ve Ali Galip el-Ani, *El-Anzıma el-Siyasiye*, Matbaat Darul Hikme, Bağdat 1991, s. 48, 49, 50.

miştir. 2003 yılından sonra işgal döneminde ortaya çıkan yeni siyasal süreçte azınlıkların çoğunluğa karşı korunması istenmiştir. 2003 yılından sonra farklı boyutlarda tehditlerle karşılaşan Irak seçim sistemi, ABD'nin kurduğu Geçici Koalisyon Yönetimi Başkanlığını yapan L. Paul Bremer tarafından listeli temsili nispi olarak benimsenmiştir.³⁹

Devletin temel mekanizmalarını meydana getiren tek meşru araç olan seçimlerin sistem ve özellikleri devletteki siyasi örgütlenmeleri etkilemektedir. İki partili kutuplaşmayı getiren çoğunluk sistemine karşı nispi temsil, çok partili sisteme daha fazla uygundur. Nispi temsil sistemi ülkede sadece siyasi partileri çoğaltmakla kalmaz, aynı zamanda mevcut siyasi parti ve koalisyonların parçalanmasına da yol açar. Bu durum koalisyon hükümetlerine yol açtığı için, zayıf hükümetlerin ortaya çıkmasına sebep olur. Birden fazla ve küçük siyasi partilerin siyasi süreçte etkili olması, hükümet teşkilinin önünde büyük bir engel oluşturmaktadır. Nitekim Irak'ta 2018 yılında gerçekleşen parlamento seçimlerinin sonucuna bakıldığında daha önceki süreçteki büyük siyasi partilerin, orta ölçekli siyasi partilere bölündüğü görülmüştür.

Özetle, nispi temsilin ortaya çıkardığı siyasi sonuçlar şu şekilde sırlanabilir;

1. Siyasi süreçteki değişimi yavaşlatır,
2. Siyasi partileri çoğaltır,
3. Mevcut siyasi partileri böler,
4. Azınlıkları ve küçük siyasi partileri korur.

1 Ekim 2019'da kamu hizmeti eksikliği, yolsuzluk ve işsizlik nedeniyle başlayan hükümet karşıtı gösterilerde, seçim kanunun gözden geçirilmesi hal-kın talebi olarak ortaya çıkmıştır. Diğer yandan, Iraklı Şii din adamı Ayetullah Ali Sistani, ülkede değişimi sağlayan adil seçim yarasının benimsenmesi gerektiğini açıklamıştır.⁴⁰ 10 Ekim 2020 tarihinde kabul edilen 9 Sayılı Irak Temsilciler Meclisi Seçim Yasası'nın 15. maddesi, "Seçim çevresindeki adayların sırası, her birinin aldığı oy sayısına göre yeniden düzenlenir. İlk kazanan sistemine göre en çok oy alan aday en fazla oyu alandır ve kalan adaylar için bu süreç tekrarlanır." ibaresini içermektedir. "First Past The Post (FPTP)" olarak adlandırılan bu sistem, bir seçim bölgesinde en çok oyu alan partinin tüm milletvekillerini veya en çok oyu alan adayın kazanmasını sağlayacak şekilde dizayn edilmiştir. Diğer yandan çoklu seçim çevresi benimsenmiştir. Temsilde adalet açısından sorunlu olan bu sistemin, büyük siyasi partilerin parla-

39 Amir Zugeyir el-Kabi, "Mulihazat Hevle Nizam el-İntihab bil-Kaima Vufuk el-Temsil el-Nisbi Ala Mistava el-Devlet", *Merkez el-Furat*, 15.12.2019. <http://fcds.com/mag/issue-1-3.html>.

40 "Sistani Yutalip bi-Teşri Kanun İntihabat Yazmın Tagiyir Ehza es-Sulta el-Kaima", 06.03.2020, <https://www.nasnews.com/view.php?oldid=155073>.

mentodaki güçlerini zayıflatması kuvvetle muhtemeldir.⁴¹ Bu yasanın değişimi kolaylaştırabildiği söylenebilir ancak parlamentoda çok farklı görüşlerin bulunmasını sağlayarak siyasi istikrarın önüne geçer. Bu nedenle parlamento seçimlerinden sonra cumhurbaşkanının seçilmesi ve hükümetin kurulması zorlaşmaktadır. Zira çok sayıda ve farklı görüşte siyasi partiyi bir araya getirerek bir karar alınmasını sağlamak mümkün olmamaktadır.

6.2. Seçimlerde Adaylık Yaş Sınırı ve Güvenlik Güçlerinin Oy Kullanabilmesi

Siyasi partiler, seçimlerden önce genellikle seçim kanunlarında birtakım değişikliklerin yapılması için başvurmaktadır. 2003'ten bu yana iktidarı elinde tutan siyasi güçler, seçimlerden maksimum kazanımla çıkmak adına bu tür değişikliklere gitmişlerdir. Ancak siyasi partilerin özel çıkarlarına hizmet eden yasal değişiklikler, demokratik hakların kullanıma yönelik bazı teknik değişimlere de sebep olur. 9 Sayılı seçim yasasıyla, adayların seçime katılma yaş sınırının 30'dan 28'e düşürülmüş olması bunun en somut örneğidir. Yaş sınırının azaltılması, gençlerin seçimlerde aday olmaları açısından önemli bir gelişme olarak kabul edilebilir. Çünkü 2003 yılından sonra İslami partilerin başarısızlığının, gençlerin siyasete aktif bir şekilde katılmamalarından kaynaklandığı söylenebilir. Buradaki katılım sadece seçime katılma olarak algılanmamalıdır. Nitekim gençler, siyasi partilerin çıkardığı eski figürlerden uzaklaşmıştır.

6.3. Irak Bağımsız Yüksek Seçim Komiserliği'nin Tarafsızlığı

Irak Bağımsız Yüksek Seçim Komiserliği, 2004 yılında Bremer başkanlığındaki Geçici Koalisyon Hükümeti tarafından çıkarılan 92 Sayılı Geçici Koalisyon Kararnamesi ile kurulmuştur. 2005 Anayasası'nın dördüncü bölümünde bağımsız heyetler başlığı altında 102. Maddede Bağımsız Yüksek Seçim Komiserliği'nin kanunla düzenleneceği öngörülmüştür. 92. Sayılı Geçici Koalisyon Kararnamesi 2007 yılında kaldırılarak yerine 11 Sayılı Irak Bağımsız Yüksek Seçim Kanunu parlamentoda kabul edilmiştir. Bu kanunun 3. maddesine göre Irak Bağımsız Yüksek Seçim Komiserliği, Komiserler Konseyi ve Seçim Dairesi isimleriyle iki kanattan oluşur. Seçim kütüklerini düzenleme, siyasi kuruluşların seçime katılmasını ve aday listelerini düzenleme, seçimlerle ilgili şikâyet gibi seçim işleri yürütmekle sorumlu olan Komiserler

41 Esad Kazım Şebib, "Kanun İntihabat Meclis Nuvab el-Iraki Rakam 9 Lisenet 2020: Nizam ve Devayir el-İntihabiye", *Merkez el-Mustakbel lil-Dirasat el-İstiratijiye*, 28.12.2020, <http://mcsr.net/news624>

Konseyi, dokuz (9) üyeden oluşmaktadır. Komiserler Konseyi Başkanı dokuz aday arasından oy çoğunluğuyla seçilir.⁴²

Irak'ın tüm devlet kurumlarına kota sisteminin hâkim olmasıyla özellikle de parlamentonun kararlarının bu esasa göre alınması nedeniyle, parlamento tarafından seçilen Komiserler Konseyi üyeleri siyasi partiler arasında dağıtılmıştır. Oysa diğer devletlerde kabul gören sisteme göre, seçimleri idare eden kuruluşlar yargıçlardan oluşur veya bir yargı kuruluşu niteliğinde bağımsız olur. 11 Sayılı 2007 Bağımsız Yüksek Seçim Komiserliği yasasına göre ise dokuz üyeden oluşan Komiserler Konseyinin sadece iki üyesi hukukçu olmalıdır.

2018 yılında gerçekleştirilen parlamento seçimindeki hile ve usulsüzlüklerden dolayı, Irak Bağımsız Yüksek Konseyi üyeleri sert bir şekilde eleştiriyeye maruz kalmıştır. BM'nin Irak Özel Temsilcisi Jan Kubis, 30 Mayıs 2019 tarihinde Güvenlik Konseyinde yaptığı açıklamada, "12 Mayıs 2018 tarihinde gerçekleştirilen seçimlerde hile yapıldığını" belirtmiştir. Kubis aynı zamanda Kerkük'te Türkmenler ve Arapların oylarının sayımının, elektronik olarak değil de elle yapılmasını istediklerini açıklamıştır.⁴³ Nitekim 2018 genel seçimlerinde gerçekleşen hilelerden dolayı dönemin Başbakanı Haydar el-İbadi, 28 Ağustos 2019'da Komiserler Konseyinin faaliyetlerini dondurma kararı almıştır.⁴⁴ Böylece Komiserler Konseyi tarafından alınan kararların herhangi bir etkisi de olmayacaktır. Ancak Bağımsız Yüksek Seçim Komiserliği, bağımsız bir kuruluşun faaliyetlerinin Başbakan tarafından dondurulmasının kuvvetler ayrılığı ilkesine aykırı düştüğü gerekçesiyle söz konusu kararı tanınmadığını açıklasa da parlamento Başbakanın aldığı kararı onaylamıştır.⁴⁵

Akabinde ise 2018 parlamento seçimlerinde halkın güvenini yitiren Bağımsız Yüksek Seçim Komiserliğini yeniden düzenlenmesine yönelik girişimlerde bulunulmuştur. 1 Ekim 2019 tarihinde başlayan hükûmet karşıtı gösterilerde halkın isteklerini haklı bulan Ayetullah Ali es-Sistani, 20 Aralık 2019'daki Cuma hutbesinde, "bağımsız bir yüksek seçim komiserliğinin kurulması gerektiğine" vurgu yapmıştır.⁴⁶

42 "Kanun Mufadiye el-Uliye Mustakille Lil-İntihabat Rakam 11 Lisanat 2007", 19.12.2019, <http://iraqlid.hjc.iq:8080/LoadLawBook.aspx?page=1&SC=&BookID=29032>.

43 Emir el-Sadi ve Muhammed Tarık, "El-Umem el-Mutahide: el-İntihabat el-İrakiye Şehadet Ameliyat Tezvir ve Terhib", 17.12.2019 <https://www.aa.com.tr/ar/السياسة/الأمم-المتحدة-الانتخابات-العراقية-شهدت-عمليات-وتزوير-وترهيب/3601611>.

44 "İbadi Yucemid Mufavadiyat el-İntihabat ve Yemna Aduha min Sefer... Malik, Amir ve Hancer Yuda fiun", 17.12.2019, <http://www.skypressiq.net/2018/8/30/-العبادي-يجمد-مفوضية-الانتخابات-ويمنع-اعضائها-من-السفر-المالكي-والعامري-والخنجر-يدافعون>.

45 "Tecmid Amel Mufavadiyet el-İntihabat... el-Hukume Tuşerinil Karar... Cihat Tataburu Labun bil-Nar", 19.12.2019, <http://almasalah.com/ar/PrintNewspage.aspx?newsid=148538>.

46 İbrahim Salih, "Sistani Yedu İla İntihabat Mukbekire li-Tecenib el-İktital el-Dahili", 19.01.2020, <https://www.aa.com.tr/ar/0039761/-الدول-العربية-العراق-السستاني-يدعو-إلى-انتخابات-مبكرة-لتجنب-الاقتتال-الداخلي>.

5 Aralık 2019'da benimsenen Bağımsız Yüksek Seçim Komiserliği yasa-sının 3. maddesine göre, dokuz üyeden oluşan Komiserler Konseyi üyelerinin seçimi Yüksek Yargı Konseyi tarafından aşağıdaki şekilde yapılır;

1. İstinaf bölgeleri arasındaki adalet göz önünde bulundurularak, birinci sınıf yargıçlar arasından beş aday Yüksek Yargı Konseyi tarafından seçilir,

2. Bölgedeki istinaf bölgeleri dağılımı göz önüne alınarak, IKBY Yargı Konseyi'nin gönderdiği adaylar arasından birinci sınıf iki yargıç, Irak Yüksek Yargı Konseyi tarafından seçilir,

3. Devlet Konseyinin münhasır olarak kendi üyeleri arasından gösterdiği adaylar arasından iki aday, Yüksek Yargı Konseyi tarafından seçilir,

4. 1., 2. ve 3. fıkralarda geçenlerin Yüksek Yargı tarafından seçimi, BM temsilcisi, medya, örgütler ve büroların hazır bulunduğu kura ile yapılır,

5. Komiserler Konseyi üyelerinin seçiminde, kadın temsili göz önüne alınır.⁴⁷

1 Ekim 2019 tarihinde başlayan protestolar dolayısıyla Bağımsız Yüksek Seçim Komiserliği, benzeri olmayan bir şekilde ülkenin gündemine oturmuştur. Bağımsız Yüksek Seçim Komiserliğinin tarafsızlığını sağlamak için parlamento yukarıdaki hükmü kabul etmiştir. Nitekim daha önce parlamento tarafından seçilen Komiserler Konseyi üyeleri, siyasi partiler arasındaki anlaşma sonucu belirlenmiştir. 2003 yılından sonra başlayan demokrasi süreci Irak'ta birden fazla kere sekteye uğratılmıştır. Ancak demokrasinin temelini oluşturan seçimlerin bağımsız bir mekanizma ile yürütülmesi ve denetlenmesi ilkesi Irak'ta yeni bir demokrasi sürecini kaldığı yerden devam ettirebilir.

6.4. Anayasa Değişikliğinin Gerekliliği

Genellikle anayasaların değiştirilmesinin temel dinamiği toplumsal gereklilik olmaktadır. İşgal döneminde kabul edilen 2005 Anayasası, halkların ayrışmasına yönelik yapılan yoğun propaganda ile hayata geçirildiği için, aradan geçen süre zarfında siyasi istikrarsızlığa sebep olmuştur. Söz konusu istikrarsızlık kaynaklarının başında ise petrol ve doğal gaz gelirlerinin paylaşımını düzenleyen 111. ve 112. madde gelmektedir.⁴⁸

2005 Anayasası'nın bazı hükümleri, yazıldığı dönemin ihtiyaçlarını gidermek için benimsenmiştir. Yakın geleceğe göre uyarlanmayan bu hükümlerin değiştirilmesi ve köklü bir siyasal reformun yapılması gerekmektedir. Anayasa ile düzenlenmesi gereken hükümlerin, spekülasyondan uzak, bilimsel

47 "Kanun el-Mufavadiye el-Ulya el-Mustakile lil-İntihabat", 19.01.2020, <https://www.kisa.link/N6Aq>.

48 Abdulzahra, Mustakbel el-Tecrübe el-Dusturiye fil Irak s. 280.

arayış ve incelemeler sonucu gerçekleştirilmesi gerekir. Olası bir değişikliğin sosyal, siyasal ve ekonomik ihtiyaçları karşılayacak nitelikte olmaması durumunda ülkede istikrarsızlık kaçınılmaz olacaktır.

Irak'ta siyasi reformun yapılabilmesi için, öncelikle yeniden düzenlenmesi gereken konuların tespit edilmesi gerekir. Örneğin, vilayet meclislerinin yasal bir düzenleme ile kalıcı olarak kaldırılması işlemi, Federal Yüksek Mahkeme tarafından anayasaya aykırı bulunarak iptal edilebilir. Bu nedenle vilayet meclislerin kalıcı olarak kaldırılması anayasal değişiklik gerektirmektedir. Ancak Irak'ta anayasa değişikliği sürecinin kolay olmadığı görülmektedir. 2005 Anayasası Irak'a özgü bir anayasal değişiklik sistemini kabul etmiştir. Anayasa'nın 126. maddesine göre anayasa değişikliği teklifleri, Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu veya Millet Meclisi üyelerinin 1/5'inin talebiyle yapılabilir. Anayasa değişikliklerinin kabulü için parlamentonun 2/3'ünün onayı ve yapılacak referandumda yeni anayasanın kabul edilmesi gerekir. Diğer yandan, Anayasa'nın 142. madde hükmüne göre parlamentoda kabul edilen değişikliklerin halk referandumuyla kabulü 3 vilayetin değişikliklere hayır dememesi şartına bağlanmıştır.

Sonuç

2005 Anayasası hükümlerinin, 2005 yılından itibaren başlayan yeni siyasi süreci gerçek anlamıyla yönettiğini söylemek zordur. Başka bir ifadeyle 2005'ten itibaren devam eden siyasi süreç Anayasa hükümlerine göre işlememektedir. Yani siyasi hayat ile Anayasa bütünleşmemiştir. Bu nedenle, hukuken geçerli olan 2005 Anayasası, hükümlerinin siyasi hayatın dinamikleriyle örtüşmemesi nedeniyle uygulamada işlemeyen bir anayasa hâline gelmiştir. Dolayısıyla 2005 Anayasası itibarı bir anayasa olmanın ötesine geçmemiştir.

Anayasa'nın siyasi süreçler ve toplumla bütünleşmemesinin sebeplerinin başında siyasi partilerin kurduğu siyasal ittifaklar gelmektedir. Söz konusu Anayasa'daki bazı hükümlerin uygulanması için parlamentoda çoğunluğu sağlayan bir siyasi partinin bulunması gerekmektedir. Oysa 2005 seçimlerinden itibaren herhangi bir siyasi parti çoğunluğu sağlayamamıştır. Diğer yandan Anayasa'nın mezhep ve etnik kimliklere çok bariz bir şekilde vurgu yapması, toplumun bileşenleri arasındaki ayrımı gidermekten ziyade daha da derinleşmesine sebep olmuştur. Böylelikle ulusal kimlik yerine ikincil nitelikte olan etnik ve mezhep kimlikleri öne çıkmaya başlamıştır.

Ayrıca seçim sistemleri, Irak'taki siyasi istikrarsızlığın artmasına büyük ölçüde katkıda bulunmuştur. Irak yönetiminde demokratik bir şekilde el değiştirmesini sağlamak ve ülkede istikrarlı bir siyasal sistemi kurabilmek için

diğer ülkelerin seçim tecrübelerinden yararlanılabilir. Ancak siyasi istikrarı sağlayacak bir seçim yasaının yürürlüğe girmesi halinde ülkede gerçek bir demokrasinin işletilmesi sağlanabilir. Bu sayede halkın siyasi kurumlara yönelik güveni geri kazanılabilir. Nitekim 1 Ekim 2019 tarihinden itibaren ülkenin orta ve güney vilayetlerinde başlayan hükümet karşıtı gösterilerinden anlaşıldığı kadarıyla, halkın devletin temel kurumlarına yönelik güveni büyük ölçüde azalmıştır. Ülkede değişim ve siyasi istikrarı sağlayabilecek bir seçim yasaının yanı sıra, seçimleri yürüten ve denetleyen bağımsız ve tarafsız bir mekanizmanın da geliştirilmesi gerekir. Aksi hâlde sadece adil bir seçim yasasıyla gerekli değişimin sağlanması mümkün değildir. Hükümet karşıtı gösteriler sonucu 5 Aralık 2019’da kabul edilen Bağımsız Seçim Komisierliği Yasası ile seçimlerin yürütülmesi ve denetimi yargıya bırakılmıştır. Söz konusu seçim yasasına yöneltilen eleştirilerden biri de kuvvetler ayrılığı ilkesine aykırı olmasıdır. Söz konusu eleştiriye karşın belirtmek gerekir ki, Irak seçimlerinin tarafsız bir şekilde yapılması ancak yargının yönetimi ve denetimiyle mümkün olabilir. Irak’taki siyasi sorunların tamamını 2005 Anayasası’na ve diğer anayasal konulara bağlamak doğru olmayacaktır. Ancak birçok anayasal düzenlemenin siyasal sorunlara temel oluşturduğunu söylemek mümkündür.

Kaynakça

Acil, Adnan Abid. *el-Kanun el-Dusturi Nazariye el-Amme ve Nizam el-Dusturi fil-İrak*, Nibras lil-Tiba vel Neşir vel Tevzii 2013.

Alluş, İbrahim. “Hutat Taksimil Irak Gayri Mulizme ve Lakinha Kadima”, 05.01.2020, <https://www.aljazeera.net/opinions/2007/10/4/-/خطة-تقسيم-العراق-غير-ملزمة-ولكنها>.

Anderson, George. *Federalism: An Introduction*. Oxford University Press 2008.

Asir İdris Abdulzahra, Mustakbel el-Tecrübe el-Dusturiye fil Irak, Darul Mektebe ve Besayir, Beyrut, 2011.

El-Ani, Muhammed Nadir. “El-Devlel Irakiye el-Hadise, Tarihun minel İnkilabat el-Siyasiye vel Askeriye”, 09.11.2019, <https://resalapost.com/2019/09/08/..الدولة-العراقية-الحدیثة-تأریخ-من-الان>

El-Kabi, Amir Zügeyir. “Mulahazat Hevle Nizam el-İntihab bil-Kaima Vu-fuk el-Temsil el-“Nisbi Ala Mistava el-Devlet”, *Merkez el-Furat*, 15.12.2019, <http://fcds.com/mag/issue-1-3.html>.

El-Sadi, Emir ve Muhammed Tarık. “El-Umem el-Mutahide: el-İntihabat el-İrakiye Şehidet Ameliyat Tezvır ve Terhib”, 17.12.2019, <https://www.aa.com.tr/ar/>.

El-Ubeydi, Abdulsttar. “Cedel el-Kaima el-Ekbar Bi-İntihabat el-İrak”, 19.03.2020, <https://www.aljazeera.net/news/reportsandinterviews/2010/3/31/جدل-القائمة-الأكبر-بانتخابات-العراق>.

Esad Kazım Şebib, “Kanun İntihabat Meclis Nuvab el-İraki Rakam 9 Lisenet 2020: Nizam ve Devayir el-İntihabiye”, *Merkez el-Mustakbel lil-Dirasat el-İstiratijiye*, 28.12.2020, <http://mcsr.net/news624>

Foster, Hennry. *Neşet el-İrak el-Hadis*, c. 2. çev: Selim Taha el-Tikriti, Bağdat: Fikir Yayınları 1989.

Gözler, Kemal. *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*, Ekin Basım Yayım Dağıtım 2014.

Hişam el-Haşimi, “Urf el-Muhasasa fil Irak Yuadi İla Fesat Mekşuf”, *Şarkul Avsat*, 29.12.2020, <https://aawsat.com/home/article/2141876/-عرف-المحاصصة-في-العراق-يؤدى-إلى-فساد-مكشوف>

Kazım, Salih Cevad, Ali Galip el-Ani. *El-Anzıma el-Siyasiye*, Matbaat Darul Hikme, Bağdat 1991.

Köylü, Murat. Kuzey Irak Kürt Siyasi Hareketinin Türkiye, Irak, İran ve Suriye Politikası, *Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 4, sy. 7, 2017, 72-100.

Osman, Muhammed Fettuh Muhammed. *Reis el-Devle fil Nizam el-Fidrali*, Heyet el-Mısriye lil-Kitap 1977.

Özbudun, Ergun. *Türk Anayasa Hukuku*, Yetkin Yayınları 2017.

Özer, M. Akif, ve Burak Özmen. Parlamenter ve Başkanlık Sistemleri Arasında Konumunu Arayan Bürokrasi, *Strategic Public Management Journal*, c.3. 2017, 17-34.

Rıza Abdulcebbar El-Şimmeri, Eyat Ayid El-Bediri, İmkaniye Tatbik Nizam el-Fidaliye fil Irak, *Meclat el-Kadisiye fil Adab vel Ulum el-Terbeviye*, c. 8, sy. 4, s. 127-152.

Salih, İbrahim. “Sistani Yedu İla İntihabat Mubekire li-Tecenib el-İktital el-Dahili”, 19.01.2020, <https://www.aa.com.tr/ar/-الدول-العربية/العراق-السستاني-يدعو-إلى-انتخابات-مبكرة-لتجنب-الاقتتال-الداخلي-0039761>.

Salim, Zeyd. “Fukha fil Mahkeme el-İtihadıye el-İrakiye: el-Kaza Tahata Rahmet el-Ahzab, Alarabi el-Cedid”, 20.03.2020, <https://www.alaraby.co.uk/فقهاء-في-المحكمة-الاتحادية-العراقية-القضاء-تحت-رحمة-الأحزاب>.

Sami Türk, Hikmet. “Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih” *Anayasa Yargısı Dergisi*, 2006, c. 23, 2006, 75-113.

Saunders Kevin, Micael Lawrence. *Contistional Law: Model Problems and Outsanding Answers*, Oxford University Press 2017.

Selam el-Caf, “Tasur Cedid Likanun el-Mehkeme el-İtihadîye fil Barla-man el-İraki”, *Alarabi el-Cedid*, 30.12.2020, <https://www.alaraby.co.uk/politics/تعثر-جديد-لقانون-المحكمة-الاتحادية-في-البرلمان-العراقي>.

Seyfettin, Eksem. “Teklif Abdulmehdi bi-Teşkil el-Hukume el-İrakiye el-Cedide... Femen Huva”, *Alarabi el-Cedid*, 19.03.2020, <https://www.alaraby.co.uk/تكليف-عادل-عبد-المهدي-بتشكيل-الحكومة-العراقية-الجديدة>.

Tunç, Hasan. *Anayasa Hukuku Genel Esaslar*, Gazi Kitabevi 2019.

Tunç, Hasan. *Türk Anayasa Hukuku*, Gazi Kitapevi, 2018.

“28 Aralık 2005 Tarihinde Irak Cumhuriyeti Resmi Gazetesi 4012 Sayısında Yayınlanmış Olan Irak Anayasası”, 06.01.2020, https://issuu.com/cagdaulusalcizgi/docs/20101224_irakanayasasi.

“Bağdad Tekşif Mezid Min Tafasil el-İttifak el-Nafti Ma Kurdistan”, Kurdistan 24.12.2019, <https://www.kurdistan24.net/ar/news/a291b155-c603-4c9a-8ea3-b29bfa4ece51>.

“Belgane Köyü’nde İranlı ve Suriyeli Aileler Arsaları İstila Etti”, 20.09.2020, <https://turkmenelitv.com/haberler/turkmeneli/item/23778-belgane-koyu-nde-iranli-ve-suriyeli-aileler-arsalari-istila-etti.html>.

“El-İnkılabat el-Askeriye ves-Sira Alal Sulta fil Irak el-Meleki”, 10.11.2019, <https://newsabah.com/newspaper/138809>.

“İbadi Yucemid Mufavadiyat el-İntihabat ve Yemna Adauha min Sefer... Malik, Amir ve Hancer Yudafiu”, 17.12.2019, <http://www.skypres-siq.net/2018/8/30/-الملكى-السفر-المالكى-ويمنع-اعضائها-من-السفر-المالكى-العبادي-يجمد-مفوضية-الانتخابات-ويمنع-اعضائها-من-السفر-المالكى>.

“Kanun el-Mufavadiye el-Ulya el-Mustakile lil-İntihabat”, 19.01.2020, <https://www.kisa.link/N6Aq>.

“Kanun Mahkeme el-İtihadîye el-Ulya Rakam 30 li-Senet 2005” 19.03.2020, <http://iraqlid.hjc.iq:8080/LoadLawBook.aspx?SC=280220068162081>.

“Kanun Mahkeme el-İtihadîye”, 19.03.2020, http://constitutionnet.org/sites/default/files/iraqi_supreme_federal_court-2015-_draft_law.pdf.

“Kanun Mufadiye el-Uliye Mustakille Lil-İntihabat Rakam 11 Lisanat 2007”, 19.12.2019, <http://iraqlid.hjc.iq:8080/LoadLawBook.aspx?page=1&SC=&BookID=29032>.

“Kanunul İcraat el-Tenfiziye el-Hasa Bitekvin el-Akalim Rakam 13 Lisenet 2008” 06.01.2020, <http://wiki.dorar-aliraq.net/iraqilaws/law/21092.html>.

“Mahkeme el-İtihadîye el-Ulya Takdi bi-Adem Tevzi Manasib Vufuk Karar el-Muhasasa”, 22.0.2020, <https://www.iraqfsc.iq/news.4491/>.

“Sadrat el-İrak Minel Naft fi Tişrinil Evvel”, Vizarat el-Naft el-İrakiye, 13.12.2019. <https://www.oil.gov.iq/index.php?name=Pages&op=page&pid=113>.

“Sistani Yutalip bi-Teşri Kanun İntihabat Yazmın Tagiyir Ehزاب es-Sulta el-Kaima”, 06.03.2020, <https://www.nasnews.com/view.php?oldid=155073>.

“Takasım Reasat Selaş fil Irak, Hel Bat Urfen Sabiten”, Şarkul Avsat, 29.12.2020, <https://arabi21.com/story/1077833/-العراق-الثلاث-في-تقاسم-الرياسات-هل-بات-عرفا-ثابتا>

“Tecmid Amel Mufavadiyet el-İntihabat... el-Hukume Tuşerinil Karar... Cihat Tataburu Labun bil-Nar”, 19.12.2019, <http://almasalah.com/ar/Print-Newspage.aspx?newsid=148538>.

“Vizaret el-Peşmerge el-Evza fi Kerkük Seyiya ve Hunake Amliyat Tard lil-Kurd”, 14.12.2019, <https://www.kisa.link/N6va>.

Yahudilerin Devletleşme Sürecinde Dönüm Noktaları: Pogrom, Aliya ve Siyasi Siyonizm (1881-1903)*

Tuğba KÖSE**

Geliş tarihi: 17/11/2020

Kabul tarihi: 14/01/2021

Atf: KÖSE, T., “Yahudilerin Devletleşme Sürecinde Dönüm Noktaları: Pogrom, Aliya ve Siyasi Siyonizm (1881-1903)”, Ortadoğu Etütleri, 13-1 (2021):119-142

DOI: 10.47932/ortetut.827471

Öz: XIX. yüzyıl ulusal hareketlerin yaşandığı, milli devletlerin temelini atıldığı ve coğrafyanın yeniden şekillendiği bir yüzyıldır. Bu dönemde birçok millet var olma mücadelesini, ırk ve toprak merkezli ulus devlet kurma başarılarını diplomasi ya da toplumsal çatışmalara borçludur. Ulus devlet bağlamında yeni dünya düzeni kurulurken Yahudiler de haritada yerini almak için mücadeleye girişen ve bunu diplomasi yoluyla başaran ender topluluklardan biri olmuştur. Yahudilerin topluluktan devlete dönüşme aşamalarından pogrom, Aliya ve siyasi siyonizm önemli yapı taşlarındandır. Bu dönüm noktaları iç içe geçmiş zincirin halkasıdır ve birbirinden bağımsız değildir. En büyük Yahudi nüfusunu barındıran Çarlık Rusya’da milliyetçilik hareketleri ve ekonomik krizlerin ateşlediği nefret sonucu düşman olarak görülen Yahudiler üzerine şiddet yoğunlaşmıştır. Sistemli ve sürekli hâle gelen şiddet, baskı ve zulüm pogromlarının ilk büyük ölçekli olanı 1881-1884 yıllarında yaşanmıştır. Pogromlar neticesinde yıllardır yaşadıkları coğrafyadan sürgün edilen Yahudiler tarihte ilk defa (1882-1903) toplu olarak göç Aliya ile çoğunluğu Çarlık Rusya ve Doğu Avrupa’dan olmak üzere başta Amerika ardından Batılı ülkeler ve bir kısmı da Filistin’e göç etmiştir. XIX. yüzyılın siyasi ortamı ve toplumsal karmaşasında siyonizm aracılığıyla önce geniş çaplı pogrom dalgası, ardından yaşanan Aliya ile Yahudi zihinlerini Filistin’e yönlendirilebileceğini göstermiştir. Pogromlar ve Aliyalar yaşanırken Yahudi liderlerinin kapalı kapılar ardında büyük bir ustalıklarla idare ettiği diplomasi zinciri siyonizme XIX. yüzyılda yeni bir ivme katarak siyasi siyonizm üzerinden her ne pahasına olursa olsun eski Filistin topraklarında bağımsız bir Yahudi Devleti kurma aşamasına geçilmiştir. Bu sebeple 1881-1903 yılları siyasi siyonizmin teşkilatlanmasında önemli dönüm noktalarından pogrom ve Aliya süreçlerini engellemek yerine lehine kullanan liderler Filistin’de Yahudi nüfusunu oluşturarak kurulacak devletin temeli atmıştır.

Anahtar Kelimeler: Pogrom, Aliya, Siyasi Siyonizm, Yahudiler, Filistin.

* Bu çalışma 8-10 Kasım 2019 tarihlerinde İzmir’de gerçekleştirilen Üçüncü Uluslararası İsrail ve Yahudilik Çalışmaları Konferansı’nda özet olarak sözlü sunulan bildirinin gözden geçirilmiş ve geliştirilmiş halidir.

** Doktora Öğrencisi, Bursa Uludağ Üniversitesi, TR, kosetugab61@gmail.com, ORCID: 0000-0002-8390-7673

Among the Milestones of Jews in the Process of Statization: Pogrom, Aliyah and Political Zionism (1881-1903)

Tuğba KÖSE*

Received: 11/17/2020

Accepted: 14/01/2020

Citation: KÖSE, T., “Among the Milestones of Jews in the Process of Statization: Pogrom, Aliyah and Political Zionism (1881-1903)”, *Middle Eastern Studies*, 13-1 (2021):119-142

DOI: 10.47932/ortetut.827471

Abstract: The nineteenth century was a century when nationalist movements were experienced, the foundations of national states were laid, and geography was reshaped. In this period, many nations owed their struggle to survive and their success in establishing a nation-state based on race and land to diplomacy or social conflicts. While the new world order was being set within the context of the nation-state, Jews constituted one of the communities that struggled to take their place in the map and succeeded in this through diplomacy. Pogroms, Aliyahs and political Zionism are among crucial milestones in the Jews’ stages of transforming from a community into a state. These milestones are circles of an intertwined chain and are not independent of each other. In Tsarist Russia, which comprises the largest Jewish population, nationalism is focused on Jews, who are seen as enemies because of the hatred triggered by nationalist movements and economic crises. The first large scale pogrom among violence, pressure and oppression pogroms, which became systematic and constant, was experienced between the years 1881-1884. The Jews who were exiled from the geographical area that they had been living in for years as a consequence of pogroms, migrated collectively for the first time as the Aliyah (1882-1903). This was mostly being from Tsarist Russia and Eastern Europe and foremost to America and other western countries and some to Palestine. In the political environment and social chaos of the nineteenth century, this showed that Jewish minds could be oriented towards Palestine first with an extensive wave of pogroms and then the Aliyah could be experienced through Zionism. While pogroms and Aliyahs were being experienced, the diplomacy chain that Jewish leaders managed with great craftsmanship gave a new acceleration to Zionism in the nineteenth century and entered the phase of establishing a new, free Jewish state in old Palestine lands based on Zionism at all costs. Therefore, the leaders who used the years 1881-1903 not against but in favor of pogroms and Aliyah processes, which are among crucial milestones in the organization of Political Zionism, laid the foundation of the state to be established by forming the Jewish population in Palestine.

Keywords: Pogrom, Aliyah, Political Zionism, Jews, Palestine

* Ph.D. Student, Bursa Uludağ University, TR, kosetugab61@gmail.com, ORCID: 0000-0002-8390-7673

نقاط التحول في مراحل تأسيس اليهود للدولة: البوغروم والعليا والصهيونية السياسية (1881-1903)

طوبى كوسه*

تاريخ الاستلام: 17/11/2020 تاريخ القبول: 14/01/2021

اقتباس: كوسه، ط، «نقاط التحول في مراحل تأسيس اليهود للدولة: البوغروم والعليا والصهيونية السياسية (1881-1903)»، دراسات الشرق الأوسط، (2021) 1-13: 119-142

معرف الغرض الرقمي: 10.47932/ortetut.827471

المُلخَص

القرن التاسع عشر هو القرن الذي شهد حركات قومية، وتم فيه وضع حجر الأساس للدول القومية وأعيد فيه تشكيل المناطق الجغرافية. وتدين العديد من الدول في نضالها من أجل الوجود وفي نجاحاتها بتأسيس دول وطنية على أساس العرق والأرض، إلى الدبلوماسية أو الصراعات المجتمعية. وفي الوقت الذي شهد تأسيس نظام عالمي جديد في إطار الدول القومية، كان اليهود يخوضون نضالا من أجل أخذ مكانهم على الخريطة، وكانوا أحد المجتمعات النادرة التي نجحت في ذلك من خلال الدبلوماسية. وتعد البوغروم (المذبحة) والعليا (الهجرة إلى أرض الميعاد) والصهيونية السياسية من بين اللبانات المهمة في مراحل تحوّل اليهود من مجتمع إلى دولة. نقاط التحول هذه، هي حلقات لسلسلة متداخلة مع بعضها البعض ولا تتفصل إحداها عن الأخرى. تسببت الكراهية الناتجة عن الحركات القومية والأزمات الاقتصادية في روسيا القيصرية الدولة التي كانت تضم أكبر عدد من اليهود، في التركيز على اليهود الذي أصبح ينظر إليهم على أنهم أعداء. وقعت أولى ممارسات العنف والقمع والظلم الممنهجة والمستمرة، في الفترة بين الأعوام 1882-1903. وفي إطار هذه الممارسات، تم نفي اليهود من المناطق الجغرافية التي عاشوا فيها لسنوات. وللمرة الأولى يقوم اليهود بالهجرة الجماعية التي تسمى عليا في الفترة (1881-1903). اليهود الذي كان غالبيتهم من روسيا القيصرية وأوروبا الشرقية، هاجر قسم منهم في المقام الأول إلى أمريكا، ثم إلى الدول الغربية، وجزء منهم توجه إلى فلسطين. المناخ السياسي والفوضى السياسية في القرن التاسع عشر تسببا بداية وبمساهمة من الصهيونية بتنظيم برامج هجرة على نطاق واسع، تبعها هجرة عليا التي أظهرت أنه يمكن توجيه العقول اليهودية تجاه فلسطين. وفي الوقت الذي كانت تجري فيه البوغروم والعليا، كانت سلسلة الدبلوماسية التي كان يديرها زعماء اليهود تضيق للصهاينة تسارعا وزخما جديدا في القرن التاسع عشر. ومن خلال الصهيونية السياسية بدأت مرحلة إقامة دولة يهودية مستقلة على الأراضي الفلسطينية القديمة مهما كان الثمن. لم يبق للزعماء اليهود بمنع مراحل بوغروم وعليا التي كانت تعتبر من أهم نقاط التحول في بدء الصهاينة بتشكيل التجمعات في الفترة 1881-1903 جراء الأسباب المذكورة، بل استخدموها لصالحهم ووضوا حجر الأساس للدولة التي سيتم إنشاؤها من خلال العمل على زيادة عدد السكان اليهود في فلسطين.

الكلمات المفتاحية: بوغروم، عليا، الصهيونية السياسية، اليهود، فلسطين.

* طالبة دكتوراه، جامعة أولوداغ بورصة، تركيا، ORCID: 0000-0002-8390-7673، kusetugab61@gmail.com

Giriş

Kitlesele savaşların yaşandığı ve dünyanın yeniden şekillendiğı XX. yüzyılın yapı taşları 1800'lü yıllarda atılmıştır. Milliyetçilik hareketleri, devletlerin ve monarşilerin yıkılması, ulus kökenli teşkilatlanma bağlamında yeni siyasi birliklerin kurulması dünyayı adım adım diplomasi kısılcacında toplumsal çatışma ve hareketlenmelere götürmüştür. Domino etkisi yaratan halk harekâtları, bağımsızlık ve sömürgeleşme arasındaki ince çizgide milli birlik kurma amacıyla siyasi çatışmalara neden olmuştur. Irk ve toprak merkezli vatan yaratma mücadelesinde uluslararası örgütlerin kurulması modern dünyanın şekillenmesinde etkili olmuştur. Dünya savaşlarına giden yolda devletsiz millet olarak dünyanın birçok bölgesinde yaşamını sürdüren Yahudiler, XIX. yy.'da yeni dünya düzeninde yerini alan önemli bir etken olarak göze çarpmaktadır. Farklı coğrafyalarda Yahudi toplumsal hareketleri meydana gelirken politik müdahaleler sonucu sistematik olarak büyük oranda Osmanlı toprağı olan Filistin'i de etkilemiştir. Yahudiler bu mücadelede uluslararası politikaları takip ederek, toplumsal hareketleri lehine kullanmış aşama aşama başarıya ulaşmıştır.

Bu aşamaların yönlendiricisi olan Avrupa, ortak soruna dönüşen Yahudileri dışlamanın ve sindirmenin yetersiz olduğunu anlamış zülüm, baskı ve asimilasyona başvurarak kendi istekleri ile başka bölgeye kaçmalarını sağlamıştır. Yahudilerin bu kaçma eylemini bahane ederek toplu sürgün yöntemine de başvurmuştur. Yahudiler toplu göçü gerçekleştirirken milliyetçilik etken bir güç olamamıştır. Krallık ve imparatorlukların gölgesinde yaşayan ırklar milliyetçilik harekâtı ile devletleşirken, Yahudiler ise hamurunu ırkçılıkla yoğurdukları milliyetçiliğı siyonizm harekâtına dönüştürmüştür. Milliyetçilik ve ulus devlet oluşumunun zirveye çıktığı yüzyılda dini sembol olarak Kudüs ya da dini siyonizm başarılı olamayacağı için siyasi siyonizm üzerinden kitlelere bağımsız ve özgür Yahudi Devleti inancı aşılanmıştır. Yahudileri Avrupa topraklarından uzaklaştırarak, Müslüman topraklarına yerleştirmek için hem politikacıların hem de halkın desteğı ancak siyasi hareket uygulayarak başarıya ulaştırılabilirdi.¹

Bu çalışmanın amacı dünyanın birçok yerinde topluluk olarak yaşayan Yahudilerin devletleşme başarısının XIX. yy.'da ki mihenk taşlarından pogrom, Aliya ve siyasi siyonizm üçgeninde açıklamaktır. Her aşama bir diğerini besleyen sebep ve itici güç olmakla birlikte birbirinden bağımsız olarak düşü-nülemeyen zincirin halkalarının bir araya gelmesiyle devlet oluşumunun temel-

1 Bayram Kodaman ve Nedim İpek, "Yahudilerin Filistin'e Yerleştirilmeleri İle İlgili Olarak II. Abdülhamid'e 1879'da Sunulan Layiha," *Belleten* LVII. S.219. (1993): 566.

leri atılmıştır. Başarının temelinde yatan sebepler incelenmeden ve birbiri ile bağlantıları göz önüne alınmadan yapılan değerlendirmeler yetersiz kalmıştır. Bu sebeple aşamaların neler olduğu ve hangi süreçten geçtiği çalışmanın sornusalıdır. Belirlediğimiz üç başlıkta bu aşamalardan pogrom, Aliya ve siyasi siyonizm sırasıyla ayrı başlıklar altında dönemselleştirilerek literatüre katkı sunulmaya çalışılmıştır.

I. Devletleşme Sürecinde İtici Güç: Pogrom

XIX. yy. Yahudi hareketlerinin merkezi başta Çarlık Rusya olmak üzere Doğu Avrupa ağırlıklıdır. Rusya’da yaşanan milliyetçilik hareketlerinin gayrı Rus unsurlara şiddet ve baskı noktasında en büyük tepkisi Yahudilere gösterilmiştir.² Çarlık Rusya’da Yahudiler “Yerleşim Sınırı” (Pale of Settlement/ Postoyannoye Yevreyskoye Poseleniye)³ adı verilen belli bölgelerin küçük kasabalarında çiftçilik, imalat ve ticaret sektörlerinde yaşamını sağlamaktaydı.⁴ Halkın tabanında patlayan öfke ve şiddet eylemleri devlet desteğiyle sistemli bir kıyımaya dönüşmüştür. Yıkım, şiddet, baskı, yağma, tecavüz ve zulüm gibi yaşam haklarının sınırlandırıldığı pogromlar⁵ Rus Yahudilerinin hayatında dönüm noktası olmuştur.⁶ Günümüzdeki anlamıyla pogrom; toplumsal huzursuzluklar karşısında devletin kayıtsız kalması ya da suç ortaklığı yaparak sivil ve masum insanların hayatlarını zor kullanarak yaşanmaz hâle getirmesidir.⁷ Yahudi tarihini ve ulus hareketlerini şekillendiren büyük ölçekli pogrom dalgaları 1881-1884, 1903-1906 ve 1907-1921 yılları arasında yaşanmıştır.⁸ Bu pogromların daha öncekilerden farkı ve ön plana çıkmasındaki önemli sebep-

2 Nimet Kurat Akdes, *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917’ye Kadar* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1987), 361.

3 Çarlık Rusya sınırlarında yaşayan yahudilerin yerleşmelerine izin verilen alanların sınırlarını ifade etmek için kullanılan terimdir. Yehuda Slutsky, “Pale of Settlement.” *Encyclopedia Judaica* 15, ed. Fred Skolnik, Second Edition (Jerusalem: In Association With Keter Publishing House Ltd., 1945), 577.

4 Yannay Spitzer, “Pogroms Networks and Migration: The Jewish Migration from the Russian Empire to the United States 1881–1914,” *Brown University* (29 May 2015), 7. Erişim tarihi: 04.10.2019. https://yannayspitzer.files.wordpress.com/2014/11/spitzer_pogromsnetworksmigration_150_529.pdf; Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları (1948-1988)*. 5. bs. (İstanbul: Kronik Yayınları, 2019), 24.

5 Pogromlar ülkedeki baskın nüfusun diğer kesimlere karşı giriştiği yıkım, mülk yağmalama, cinayet ve tecavüz gibi saldırılara karşılık gelen bir Rus terimidir. Pogrom kelimesi uluslararası bir terim olarak Rusya’daki Yahudilere karşı insanlık dışı uygulamaların birçok dildeki genel adıdır. Yehuda Slutsky, “Pogroms.” *Encyclopedia Judaica* 16, ed. Fred Skolnik, Second Edition (Jerusalem: In Association With Keter Publishing House Ltd., 1945), 279.

6 Dominique Lapiere ve Larry Collins, *Kudüs... Ey Kudüs*, 8. bs. çev. Aydın Emeç (İstanbul: Kronik Yayınları, 2018), 49.

7 Stefan Wiese, ““Spit Back with Bullets!” Emotions in Russia’s Jewish Pogroms, 1881-1905,” *Geschichte und Gesellschaft* 39, heft. 4 (Oktober-Dezember 2013): 473.

8 Slutsky, “Pogroms”, 279.

lerden biri uluslararası çerçevede yarattığı etki ve harekettir. Pogromlar kısa sürmüş olsa da etkisi uzun vadeli ve küresel çapta olmuştur. 1881 pogromları⁹ 1884 yılına kadar devam etmiş ancak pogromların toplumsal hareketlenmedeki etkisi 1903 yılına kadar sürmüştür. 1881-1884 pogromları tarihe toplu göç olarak geçen I. Aliya¹⁰ hareketinin (1882-1903) yaşanmasındaki önemli etkenlerden biridir.

1881’de Avrupa’daki yaklaşık 8 milyonluk Yahudi nüfusunun 5 milyonu Çarlık Rusya’da yaşamaktaydı.¹¹ Ayrıca XIX. yy.’da evli Yahudi kadınların doğurganlık oranı 7,5 seviyesindeydi.¹² Bu durum sürekli artan Yahudi nüfusunun göze batmasına neden olmuştur. Yüzyıllardır devam eden dışlamacı zihniyet Yahudileri ayrı bir tür olarak kabul etmiştir. Yahudiler sınır dışı edilmiş, malları yağmalanmış, öldürülmüş ve dini hurafelerle iftiralara maruz kalmıştır. Birçok ülkede Yahudilerin mülk edinme, meslek kuruluşu ve loncalara dahi girme hakları bulunmuyordu¹³. Hristiyanlar tarafından İsa’nın katili olmakla suçlanan Yahudilerin sevilmeleri beklenemezdi¹⁴. Yahudileri toplumdan soyutlamak ve asimile etmek amacıyla “*Cantonist Kanunları*” (Cantonist Laws)¹⁵ diye bilinen zorunlu askerlik kanunu dahi çıkarılmıştır. Bu kanunda 12 yaşından itibaren Yahudilerin 25 yıl süreyle askerî yükümlülük altına alınmasıyla benliklerinin yok edilmesi amaçlanmıştır.¹⁶

Yahudiler hukuki, sosyal, ekonomik ve toplumsal olarak ezilirken zulümlerin sistemsel hâline gelmesi, pogromların kitlesel olarak patlak vermesinde 1881’de Çar II. Alexander’in “*Halkın İradesi*” (People’s Will, Narodnaia Volia) üyeleri tarafından suikast ile öldürülmesine neden olmuştur.¹⁷ Devlet yetkilileri ve Rus halkı tarafından sevilmeyen Yahudilerin, bu suikastte parmağı olduğu iddiasıyla suçlu gösterilerek pogromlar başlamıştır.¹⁸ İlk pogrom

9 1881 pogromları hakkında ayrıntılı bilgi için bk: Tuğba Köse, “Çarlık Rejimi Gölgesinde Rus Yahudileri: 1881-1882 Pogromları,” *Filistin Araştırmaları Dergisi*, no. 5 (Yaz 2019): 33-58.

10 Aliya Yahudilerin tarihi anavatan olarak gördükleri İsrail topraklarına kesin olarak göç etmelerine denir. Misha Louvish, ve Fred Skolnik, “Aliyah.” *Encyclopedia Judaica* 1, ed. Fred Skolnik, Second Edition (Jerusalem: In Association With Keter Publishing House Ltd., 1945), 660.

11 Joseph Edelman, “The Centenary of Jewish Immigration to the United States: 1881-1981,” *Judaism* 32, no. 2 (Spring 1983): 217.

12 Edelman, “Jewish Immigration to the United States: 1881-1981”, 216.

13 Lapiere ve Collins, *Kudüs... Ey Kudüs*, 48.

14 Mim Kemal Öke, *Siyonizm Filistin Sorunu (1880-1923)* 6. bs. (İstanbul: Timaş Yayınları, 2018), 31.

15 Küçük acemi askerlik kurumuna “Cantonistler” denilmektedir. Simon Dubnow, *History of the Jews in Russia and Poland, From the Death of Alexander I until the Death of Alexander III. (1825-1894)* II. trans. I. Friedlaender (Philadelphia: The Jewish Publication Society of America, 1916), 19.

16 Yitzhak Arad, *The Holocaust in the Soviet Union* (ABD: University of Nebraska Press, 2009). 4-5.; Lapiere ve Collins, *Kudüs... Ey Kudüs*, 49.

17 Dubnow, *Jews in Russia and Poland* II, 279.

18 Omeljan Pritsak, “The Pogroms of 1881,” *Harvard Ukrainian Studies* 11, no. 1/2 (June 1987): 10.; Armaoğlu, *Filistin Meselesi*, 24.

dalgası Nisan 1881’de Yelizavetgrad kasabasında patlak vermiş, hemen ardından çevre köy ve kasabalara yayılmıştır. Gerekli önlemlerin zamanında alınmaması sonucu Kiev, Poltava, Chernigov gibi büyük şehirlere de yayılmıştır. 1881 yılının ilkbahar ve yaz aylarında Varşova’da Katolik Noel Günü’nde ve Balta’da Paskalya Bayramı’nda başlatılan pogromlarda Yahudi ailelerin öldürülmesi ve mülklerinin yağmalanması gibi ortak eylem hâline dönüşmüştür. Yahudilere ait bölgelerde mülk, dükkân ve iş yerleri yakılmış, ölümlü vakalar yaşanmıştır. İşsiz halkın ve mevsimlik işçilerin de pogromlara katılmasıyla Yahudilerden nefret eden kırsal burjuva ve yerel aydınların kışkırtmasıyla kitlesel kıyıma dönüşmüştür.¹⁹

1882 yılında pogromlar kısa dalgalı devam ederken, 1883 baharında ise Rostov ve Yekaterinoslav kasabalarında aniden pogromlar patlak vermiştir. Son büyük pogrom dalgası ise Haziran 1884’de Nizhni Novgorod’da gerçekleşti.²⁰ Yahudilerin katledilmesi ve mülklerinin yağmalanması olayı Rus Yahudilerinin tarihini derinden etkilemiştir. Suçluları en ağır şekilde cezalandırması gereken Rus hükümeti aksini yaparak Yahudileri sosyal, kamu ve ekonomik alanlardan uzaklaştırarak mağdurlara karşı sistematik haksızlık uygulamıştır. Özellikle eğitim kurumlarında bulunma hakkının sınırlandırılması ve haksız yere sınır dışı edilmeleriyle göçe maruz bırakılmıştır. Yahudiler 1891-1892 yıllarında Moskova’dan toplu atılmalarıyla birlikte artık burada yaşayamayacakları bilinciyle başta Amerika, Batılı ülkeler ve Filistin olmak üzere kitlesel bir Yahudi göçü başlamıştır.²¹

2. Topluluktan Millet Oluşumuna Giden Büyük Göç: Aliya

Pogromların başlangıç yılı 1881 sadece Rus Yahudileri için değil bütün Yahudiler için kitlesel hareketin dönüm noktası olmuştur.²² Köken olarak Sion (Zion) kelimesinden türetilen siyonizm²³ *Eretz İsrail*’e yani sürgünden özlem duyulan topraklara geri dönüşü ifade etmektedir. Bütün dillerde ana vatan topraklarında toplanma isteğini ifade eden siyonizm Filistin topraklarına bağlılığı

19 Slutsky, “Pogroms”, 279-280.

20 Arad, *The Holocaust in the Soviet Union*, 6

21 Slutsky, “Pogroms”, 279-280.

22 Slutsky, “Pogroms”, 279-280.

23 Siyonizm Yahudi tarihinin erken dönemlerinde Filistin ile aynı anlamda olan siyon kelimesinden türetilmiştir. Yahudilerin anavatanlarına duydukları özlemi ifade etmektedir. Modern Siyonizm ise XIX. yy’da ortaya çıkmış, amacı *Eretz İsrail*’e geri dönüşü anlatan siyasi hareketi ifade etmektedir. Siyonizm uhrevî yapısından çıkartıp siyasallaşmasını sağlayan fikir babası Rus Yahudisi olan Nathan Birnbaum tarafından *Kendi Kendine Kurtuluş* (Selbstemanzipation) dergisinin 1 Nisan 1890 tarihinde sayısında icat edilmiştir. Gideon Kouts, “the Word and its Meaning” bulunduğu yer “Zionism.” *Encyclopedia Judaica* 21, ed. Fred Skolnik, Second Edition (Jerusalem: In Association With Keter Publishing House Ltd., 1945), 539.

ve Yahudi varlığının ayrılmaz bir parçası olarak yorumlanmıştır.²⁴ Bu sürgün yüzyıllar boyunca Luther'den (1483-1546) başlamış, Balfour'a (1917) kadar Yahudileri yaşadıkları bölgeden uzaklaştırıp Filistin'e göç ettirmenin en kutsal yolu olmuştur.²⁵ Avrupa'da Protestanlığın kurucusu sayılan Martin Luther dini reformlarla inançlara özgürlük vaat ederken başka inançları yüzyıllardır yaşadıkları toplumdaki dışlaması yozlaşmış ahlak anlayışının ürünüdür. Reform ve Rönesans hareketleri dâhi Avrupa ortamında Yahudilerin huzura kavuşmasını sağlayamamış aksine toplu olarak Avrupa topraklarından sürdürmüştür.

Siyonizmin temel amacı olan Filistin'in ilahi bir bağış ile yalnız Yahudi halkına verildiği iddiasını ilk defa İngiliz edebiyatında Thomas Brightman'nın (1562-1607) *Apocalypsis Apocalypseos* kitabında geçmektedir. Yazar Yahudilerin ibadetlerini her yerde yapabileceğini ama Filistin'in Yahudiler için atalarının anavatanı olduğunu iddia ederek geri dönüşlerini savunmaktadır.²⁶ Batı zihninde var olan Yahudi sürgünü ilk olarak Danimarkalı tüccar Oliger Poulli tarafından eyleme geçirilmiştir. Poulli 1695 yılında Yahudilerin yaşadıkları ülkeden koparılıp Filistin'e sürülmeleri için plan hazırlayıp Avrupalı krallara teslim etmiştir.²⁷ Filistin'de bir Yahudi Devleti kurulması fikri ise II. Napolyon'un özel sekreteri olan Laharanne tarafından Osmanlı Devleti'nin dağılmasıyla birlikte işgalci güç olacak Yahudilere, özgürleştirici Fransa'nın kutsal himayesi altında devletlerini yeniden kurmayı vaat etmiştir.²⁸ İlk ciddi teşebbüs İngiltere'de önemli mevkiilerde görev alan Yahudi asıllı Moshe Montefiore tarafından yapılmış yerleşimler 1837'de, ilk koloni ise 1859 yılında Kudüs yerleşim bölgesinde Jamin Mosha Mahallesi kurulmuştur.²⁹

Marquis de Salisbury tarafından 1878'de dile getirilen Filistin'de bir Yahudi kolonisi kurulması için birçok girişimde bulunulmuş, fakat duygusal ve dini temele dayandırıldığı için başarısız olmuştur. Bu göçler siyasi ve ekonomik sebeplere dayandırılmış olsaydı çok daha önce başarıya ulaşılmıştı.³⁰ Salisbury'un dile getirdiği siyasi ortam olgunlaşmış ve Yahudilerin kitlesel göçü için uygulanan pogromlar itici güç olarak kullanılmıştır. Görüldüğü üzere Yahudileri Filistin'e yerleştirme çalışmaları Yahudilerden çok İngilizlerin ve Batılıların ilgi alanı olmuştur. Filistin'i dış politikada bir mesele hâline ge-

24 Lapierre ve Collins, *Kudüs... Ey Kudüs*, 20.

25 Roger Garaudy, *İlahi Mesajlar Toprağı Filistin*, 5. bs. çev. Cemal Aydın (İstanbul: Timaş Yayınları, 2018), 170.

26 Garaudy, *İlahi Mesajlar Toprağı Filistin*, 165-166.

27 Ömer Osman Umar, "Osmanlı Döneminde Yahudilerin Filistin'e Yerleşme Faaliyetleri," *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 12, S.2 (Elazığ 2002): 242.

28 Garaudy, *İlahi Mesajlar Toprağı Filistin*, 242.; Umar, "Yahudilerin Filistin'e Yerleşme Faaliyetleri", 422.

29 Hüseyin Özdemir, *Abdülhamid'in Filistin Çılgılığı* (İstanbul: Yitik Hazine Yayınları, 2010), 85-86.

30 Garaudy, *İlahi Mesajlar Toprağı Filistin*, 242-243.

tiren İngilizler, Osmanlı Devleti'nin 1875 yılında ekonomisi iflas edince borç yükünden kurtulması için Filistin topraklarının Yahudilere satılması üzerine çalışmıştır. Bu amacı proje hâline getiren eski İngiliz milletvekili (1865-1867) Laurence Oliphant 1879 Osmanlı'ya sunmuştur.³¹ 1877-1878 yıllarında Osmanlı-Rus savaşında artan Yahudi göçü sonrası Filistin topraklarında Osmanlıya bağlı İskân-ı Muhacirîn Osmanî Kumpanyası kurularak Suriye eyaletine bağlı olmak şartıyla Müslüman muhacirlerin de yer alabileceği Yahudiler için ayrı bir mutasarrıflık kurulması planlanmıştır.³² Filistin yakınlarında Belka sancağının para karşılığında Yahudilere satılması fikri Osmanlı Devleti tarafından yemeğe çağrılan Oliphant'ın yüzüne karşı kesin olarak ret edilmiştir.³³

1881 yılında sahneye çıkan Newlinsky ise olayı başka boyuta taşıyarak Filistin'de Yahudi kolonisi kurulmasına izin verilmesi karşılığında zengin Yahudilerin maddi desteği ve gazeteler aracılığıyla manevi destek verileceği, aksi durumda Yahudilerin hedefine ulaşmak için başka yollara başvuracağını açıkça belirtmiştir.³⁴ İngilizlerin yıllar önce başlattığı Filistin'i Yahudileştirme planını siyasi siyonizmin kurucusu Theodor Herzl 1896 yılında ancak yakın arkadaşı Polonyalı Philip Newlinsky aracılığıyla teklif olarak Osmanlı'ya sunabilmişti.³⁵ Avrupalı devletlerin desteklediği Yahudi hareketleri kısmen başarılı olmuştur ama toplumun tamamını etkilememiştir. Herzl toplumsal bir hareketlenme yaratabilmek için Yahudi nüfusunun büyük çoğunluğunun yaşadığı Çarlık Rusya'daki olayları siyasi siyonizm için araç olarak kullanmıştır.

Modern Yahudi Devleti'nin temellerini oluşturan dönüm noktalarından Aliya yalnız göç etme olarak düşünülmemeli, siyonizmin gerçekleşmesinde başlıca araçtır. Siyasi siyonizmin amacı Filistin merkezli Yahudi anavatanının tekrar inşa edilebilmesi için bireysel katılımı yükseltmek, göç eden herkesi planlanan ulus devletin üyesi yapmaktır. Bütün amaçları yerine getirmenin yolu dünyanın her yerine dağılmış Yahudileri bir araya toplamak için itici bir güç gerekmektedir. Aranılan itici güç zulüm ve sıkıntılı günlerin sistemli hâlde gelmesiyle Rusya'da pogromlarda kendini göstermiştir. 1881 pogromların etkisiyle ilk Aliya (1882-1903) ile birlikte Yahudiler gruplar hâlinde göçe tabi tutulmuştur. İlk Aliya döneminde büyük çoğunluğu Doğu Avrupa'dan olmak üzere Filistin'e yaklaşık 25 bin kişi göç etmiştir.³⁶ Aliya yaşadıkları ülkelerden sürgün olarak adlandırılrsa da diğer yandan anavatana duyulan özlemin gerçek-

31 Tufan Buzpınar, "Filistin Meselesi'nin Ortaya Çıkışında İngiltere'nin Rolü," *Türkiye Günlüğü*, S. 68 (Kış-2002): 20-21.

32 Kodaman ve İpek, "Yahudilerin Filistin'e Yerleştirilmeleri", 565-567.

33 BOA. Y.A RES. 5/58.

34 BOA. Y.PRK.TKM. 38/51.

35 BOA. Y.MTV. 285/162.

36 Louvish ve Skolnik, "Aliyah", 660.

leşmesinde önemli yapı taşıdır.³⁷ Herzl'in deyimiyle Aliya'nın gerçekleşmesi için devletler ile müttefiklik ilişkisi kurulmasıyla anlaşmaya gidilmiştir. Eğer Avrupalılar kendi ülkelerinde huzur istiyorsalar Yahudilerin göç etmesi için ellerinden geleni yapmak zorundalar. Yahudilerin terk ettiği ülkelerde refah seviyesi yükselecek, boşalan yerlere kendi vatandaşlarını yerleştirerek Yahudi kaynaklı çatışmaları sonlandıracaktır.³⁸

Rusya'daki büyük kıyım 1881 pogromlarından sonra büyük göç dalgasından sonra bile Filistin'in kırsal bölgelerinde 4500 kişi, şehirlerde ise 45 bin Yahudi bulunmaktaydı. Filistin'de yaşayan Arapların sayısı ise 500 bin civarı idi. İlk Aliya döneminde yapılan göçlerin neticesinde nüfus yapısı yine de Yahudiler lehine üstün olmamıştır. Çünkü anavatan toprağı "Eretz Yisrael" Yahudilerin gönlünde her şeyin üstünde değildir. Böyle olsaydı Amerika ve Batı'ya değil tek yönlü olarak Filistin'e göç yapılarak üstünlük sağlanırdı. 1890 yılına gelindiğinde Aliyaların sayısı 2 bin civarındaydı. Bu durum Eretz Yisrael topraklarının Yahudilerin doğrudan ulaşacakları hedefleri olmadığını kanıtlamaktadır.³⁹ Çünkü 1891 yılında Moskova'dan toplu olarak sürgün edilen Yahudilerin altı aylık sürede Amerika'ya göç edenlerin sayısı ise 16 bin civarındaydı.⁴⁰ I. ve II. Aliya dönemlerinde Filistin'e göç eden Yahudi sayısı 25-35 bin arası iken Amerika'ya ise aynı tarihlerde 1,5 milyon bazı kaynaklara göre ise 3 milyon Yahudi göç etmiştir.⁴¹ Amerika ve Filistin'e Yahudi göçü konusunda farklı rakamlar ortaya atılmışsa da Amerika'ya ve Batı'ya göçen Yahudilerin sayısı Filistin'e gidenlerin sayısı kıyaslanamayacak oranda fazladır.

Pogromların sistematik uygulanmasına kadar Yahudilerin yaşadıkları ülkelerin vatandaşı olduğu ve uyum içinde asimilasyon fikri canlı tutulmuştur. Lakin 1881'de başlayan büyük ölçekli pogromlara devlet yetkilisi, bürokratik çevrelerin hatta aydınların ve halkın da katılması sonucu Yahudilerin aydınlanma fikrinden uzaklaşp Yahudi milliyetçiliğini ve iskeletini oluşturan sionizmin çatısı altında birlik olmalarını sağlamıştır.⁴² Rusya'da pogromların yaratmış olduğu ortam aynı zamanda karşı panzehirde yaratmıştır. Ülke halkı

37 Rifat N. Balı, *Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri Aliya: Bir Toplu Göçün Öyküsü (1946-1949)* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2003), 29.

38 Theodor Herzl, *Yahudi Devleti*, çev. Yeşim Meriç (İstanbul: Milenyum Yayınları, 2018), 27.

39 Margalit Shilo, "The Immigration Policy of the Zionist Institutions 1882-1914," *Middle Eastern Studies* 30. no. 3 (July 1994): 601.

40 BOA. Y.A.HUS. 251/36.

41 Spitzer, "Pogroms Networks and Migration", 8.; Bazı kaynaklar Amerika'ya 3 milyon yahudi göçü olduğu, 300 bin İngiltere'ye Filistin'e ise 35 bin yahudi göçü olduğu yönünde.; Armaoğlu, *Filistin Meselesi*, 24-25.

42 I. Michael Aronson, "Geographical and Socioeconomic Factors in the 1881 Anti-Jewish Pogroms in Russia," *The Russian Review* 39. no. 1 (1980): 18.

ile kaynaşıp birçok sorunu ortadan kaldırılabileceğini düşünen Yahudi liderlerden Dr. Pinsker dahi 1881 pogromlarının patlak vermesiyle artık diğer uluslar ile birlikte yaşanamayacağını kabul etmiştir. 1882 yılında kaleme aldığı *Kendi Kendine Kurtuluş* (Auto-Emancipation) adlı eseriyle pogrom, Aliya ve siyonizm bir arada işlemiştir. Çünkü Yahudilerden nefret edilmektedir, asla asimile olmayacakları için tek kurtuluş yolu olarak sürüldükleri topraklara geri dönerek diğer milletlerle eşit haklarda ilişkiler kurulması Yahudi nefretini çözüme kavuşturacaktır.⁴³ Dr. Pinsker'in tespiti Siyon Âşıkları (Hovevei/Hibbat Zion) gibi cemiyet ve hareketlere Yahudi Devleti için yol ve yöntem olmuştur.⁴⁴ Filistin'de Yahudi kolonisi kurulması için kongreler düzenleyen Dr. Pinsker sonuç itibari ile başarısız olsa da 1897 yılında Herzl önderliğinde yapılan I. Siyonist Kongre'sinde delege ve tecrübeleri ile önemli rol oynamıştır.⁴⁵ İnsanlık dışı pogromlar karşısında Rusya'da genç Yahudilerin birçoğunun devrimci hareketlere katılmasıyla siyonist hareketin temelleri atılmıştır. Rusya'da başlayan birlik ve teşkilatlanmanın Herzl'in siyonizmi siyasallaştırmasına büyük katkısı olmuştur. Yahudilere uygulanan pogromlar sonucu Siyon Âşıkları hareketi Yahudilerin Filistin'e göçünü başlatmıştır. Plansız ve küçük grupların göç hareketleri daha sonraki yıllarda siyonizm için hazır göç teşkilatına dönüşmüştür.⁴⁶

3. XIX. Yüzyıl Yahudi Milliyetçiliği: Siyasi Siyonizm

Siyonizm XIX. yy.'da kazandığı genel anlamıyla Yahudilerin Filistin'de tam bağımsız devlet olarak yerleşmesi ve Yahudiliğin bütün kurumlarıyla tekrar dirilmesini amaçlayan evrensel bir hareket olarak görülmüştür.⁴⁷ Vaat edilen kutsal topraklara geri dönüş dini çerçevede başarılı olmamış, dini siyonizm siyasi siyonizmin temel doktrinini oluşturmuştur. siyonizmi dini ve duygusal bağlardan farklı olarak siyasi ve milliyetçi siyonizm noktasına taşıyan Theodor Herzl'dir.⁴⁸ Herzl ülkesinde topluma uyum içinde yaşıyorken Doğu Avrupa ve Rusya'da Yahudilerin dışlanması ve katliama maruz kalması, diğer yandan Yahudi kökenli Fransız askeri Alfred Dreyfus'un Almanlara askerî sırları sattığı gerekçesiyle ihanetle suçlanarak halkın gözü önünde işkencelere maruz kalması zihnindeki düşünceleri etkilemiştir. Bir yandan Dreyfus ola-

43 Öke, *Siyonizm Filistin Sorunu (1880-1923)*, 45-46.

44 Cemiyetin kuruluş politikası Filistin ve Kudüs'e yerleşmektir.; Armaoğlu, *Filistin Meselesi*, 24.

45 Vahdettin Engin, *Pazarlık*, 22. bs. (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2018), 75.

46 M. Lutfullah Karaman, "Tarihi Çarpıklıklar Işığında Filistin-İsrail Barış Sürecinin Temel Çıkmazı," *Osmanlıdan Günümüze Filistin Sempozyumu*, 28-29 Kasım 2013, Ankara 2014, 122.; Armaoğlu, *Filistin Meselesi*, 25.

47 Öke, *Siyonizm Filistin Sorunu (1880-1923)*, 39.

48 Balı, *Aliya: Bir Toplu Göçün Öyküsü (1946-1949)*, 25-26

yı diğer yandan pogromlar sebebi ile Yahudi düşmanlığının asla bitmeyeceği milliyetçilik yüzyılında ulus olarak yaşamaktan başka çare olmadığı anlaşılmıştır.⁴⁹ Herzl siyasi siyonizm kuruculuğunu ve teşkilatlanmasını 1896'de yazdığı "Yahudi Devleti" (Der Judenstaat) kitabı ve 1897'de Basel'de düzenlemeyi başardığı I. Siyonist Kongresi'nde gösterdiği liderlik ve sorumlulukla başarmıştır. Herzl kitabında Yahudi sorununu sosyal ya da dini bir sorun olarak görmediğini asıl amacının millet sorunu olduğunu açıkça belirtmiştir.⁵⁰ Çünkü Herzl tanrıya ve dine karşı mesafelidir, aynı zamanda Yahudiliği din olarak tarif edenlere karşı da tepkilidir. Yahudilerin Filistin üzerindeki bütün maneviyat ve inançlarını siyasi siyonizm aracılığıyla gerçekleştirmek için Yahudi milleti fikrine bağlı kalmıştır.⁵¹

Siyonizm'in ana amacı Yahudileri Eretz Yisrael'de bir araya getirmektir.⁵² Siyonist Yahudi liderleri kurdukları kurumlarda Yahudiler için göç toplulukları organize ederek onları Filistin'e yönlendirmiştir. Bu sebeple siyasi siyonizmin amacı zulüm gören Yahudilerin yaşam haklarını korumak değil onları Filistin'e geri döndürmek ve amacına ulaşmak için de Aliya araç olarak kullanılmıştır. Siyasi siyonizmin Avrupa'daki pogrom kurbanlarından yararlanarak Aliya aracılığıyla Filistin'de Yahudilere hayat sahası açmıştır. Bu sebeple Yahudileri yaşadıkları ülkelere entegre edilmesine karşı çıkmış, tek çıkar yolun Yahudilerin göç ettirilmesi olduğu konusunda Batılı devletleri ikna etmeye çalışmıştır. Herzl'in de deyimiyle Aliyaların başarıya ulaşması için çift taraflı politika⁵³ takip edilerek göç etmek isteyen Yahudilere yardım için dernekler kurulduğu kadar ikna edilemeyen ve zulüm gören Yahudiler içinde kurumlar kurulmuştur.⁵⁴

Siyonizmin amaçlarından biri de Yahudiliği bir din olarak değil, onun millet olarak kabul edilmesini sağlamaktır. XIX. yy.'da Yahudi aydın ve ileri gelenleri din Yahudiliğinden millet Yahudiliğine geçiş için yoğunlukla yaşadıkları Rusya'da patlak veren Panslavizm modelinden etkilenmiştir.⁵⁵ Avrupa'da artan milliyetçilik hareketleri tarihsel Yahudi düşmanlığını artırmış, Filistin'e

49 Lapiere ve Collins, *Kudüs... Ey Kudüs*, 50.; Armaoğlu, *Filistin Meselesi*, 27.; Mim Kemal Öke, *Kutsal Topraklarda Siyonistler ve Masonlar* (İstanbul: Çağ Yayınları, 1990), 31.; Engin, *Pazarlık*, 62.

50 Herzl, *Yahudi Devleti*, 18-19.

51 Roger Garaudy, *İsrail Sorunu Siyasi siyonizm*, 2. bs. çev. Cemal Aydın (İstanbul: Timaş Yayınları, 2019), 13-14

52 Shilo, "The Immigration Policy of the Zionist Institutions 1882-1914", 597.

53 Theodore Herzl bir yandan Batılı devletler ile diplomatik ilişkiler kurarken diğer yandan Osmanlı devletine barışçıl, bağlılık ve yardım teklifleriyle Filistin konusunda her iki tarafı da ustalıkla idare etmeyi başarmıştır. Herzl'in Osmanlı devleti üzerindeki sinsi politikaları ve II. Abdülhamit ile olan görüşmelerinde geçen olayları ve belgelerin ayrıntılı bilgisi bakınız. Vahdettin Engin, *Pazarlık*, 22. bs. (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2018).

54 Herzl, *Yahudi Devleti*, 25.

55 Garaudy, *İlahi Mesajlar Toprağı Filistin*, 205.

göçleri başlatmış ve siyonizm hareketinin doğmasına sebep olmuştur.⁵⁶ Milliyetçilik merkezli siyasi yapılaşma XIX. yy.'da Yahudilerin dini anlayıştan kopuş süreciyle laikleşmenin ortaya koyduğu siyasi siyonizm Batılı devlet-millet yapısını taklit ederek din topluluğundan millet topluluğuna geçişin başlangıcı olmuştur. Siyasi siyonizm boş topraklarda asimile olmadan Yahudi kültür ve dininin yaşayabileceği, Yahudileri barındıran devlet kurma planı üzerine kurulmuştur.⁵⁷ Başarıya ulaşmak için 6. Siyonist Kongresi'ne kadar kesin bir coğrafyadan söz edilmemiş, belirsizlikler kafa karıştırılarak Filistin'de başarıya ulaşılmıştır.

Yahudi düşmanlığı yapan devletlere Yahudilere uygun bir toprak verildiğinde ülkelerini Yahudi sorunundan kurtaracakları vaat edilmiştir. Bu toprak Avrupa devletlerinin toprağı olmayıp uzak bir coğrafyada olan Yahudilerin kutsal ve dini yaşam alanı Kudüs'tür.⁵⁸ Herzl, Yahudilerin yaşadığı ülkelerde patlak veren zulüm pogromlarının sonlanması ve Yahudilere insani muamele yapılması için mektuplar göndermemiş ve diplomasi trafiğı yaratmamıştır. Tam aksine devlet liderlerine Yahudilerin asimile edilmeyeceğini, kendileri için de en iyi yol olan Yahudilerin göçü meselesinde kendisine yardımcı olmalarını istemiştir. Çünkü Herzl ile Yahudi düşmanlığı yapan devletler aynı amaç için mücadele etmiştir.⁵⁹ Yahudiler tarih boyunca yaşadıkları ülkelerde kendi din, dil, kültür ve yaşam tarzlarını koruyarak buldukları ülkelerle bütünleşmeye çalışmıştır. Herzl ise tam aksini yaparak Yahudilerin uğradıkları haksızlıklar karşısında yaşadıkları ülkelerde kendilerini yabancı görmelerini ve bütün Yahudileri bir araya toplama amacı gütmüştür.⁶⁰ 1903 yılında Paskalya sırasında Kışinev'de patlak veren ikinci büyük pogrom dalgası Yahudi tarihinde yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Herzl pogromun sorumlusu Çar'ın İçişleri Bakanı Vyaçslav Plehve'den görüşme talebinde bulunarak Aliya harekâtını ve siyonizmi desteklemesi için anlaşma yoluna gitmiştir.⁶¹ Yahudiler baskı, zulüm görmediklerinde asla yaşadığı memleketleri terk edip Filistin'de yaşama ihtiyacı hissetmemiştir.⁶² Yahudilerin uhrevi anavatan olarak gördükleri Filistin dışında başka topraklara yönelmeleri zihinlerde Eretz Yisrael özleminin canlılığının kalmadığını göstermektedir. Yaklaşık 2 bin yıldır farklı coğrafyalarda yaşayan Yahudilerin kendi istekleri ve inançlarıyla Filistin'e dönmeyeceklerini aradan geçen yıllar göstermiştir. Bu durum Yahu-

56 Armaoğlu, *Filistin Meselesi*, 23.

57 Garaudy, *İsrail Sorunu Siyasi siyonizm*, 14.

58 Garaudy, *İlahi Mesajlar Toprağı Filistin*, 241

59 Garaudy, *İsrail Sorunu Siyasi siyonizm*, 118.

60 Garaudy, *İlahi Mesajlar Toprağı Filistin*, 295-296.

61 Garaudy, *İlahi Mesajlar Toprağı Filistin*, 249

62 Garaudy, *İlahi Mesajlar Toprağı Filistin*, 289

dilerin Eretz Yisrael'e özlem ile ulaşma istekleri olmadığını aksine devletlerin siyasi, milliyetçi ve ekonomik çatışmaları sonucu buldukları ülkelerden sürülmeleriyle, uluslararası çevrelerin desteği sonucu Filistin'e yönlendirmiştir.

Başta İngiltere olmak üzere Batılı devletlerin pogromları eleştirmesi ve mitingler düzenlemesine Rus Dışişleri Bakanı tepki göstermiş İngilizler konuya bu kadar ilgili ise Rusya'dan çıkarılan Yahudileri neden kendi ülkelerine kabul etmediklerini sorarak Batı'nın çelişkinsini ortaya koymuştur.⁶³ Rusya'da pogromlar neticesinde İskenderiye göç eden Yahudiler buraya kabul edilme- yerek geri dönmek zorunda kalmıştır. Yahudi haklarına hamilik yapan İngiltere'nin Yahudileri kendi kontrolünde tuttuğu Mısır'a kabul etmemesi ikiyüzlülüğün göstergesidir.⁶⁴ Buna rağmen Batılı devletlerin desteğini almak için İngiltere'ye sizin 10 milyon ajanınız olacak, Ruslara da anarşist ve komünist Yahudileri alıp Filistin'e götüreceğim derken, Almanlara ise her zaman sizin vatandaşınız diyerek XIX. yüzyılın hamî devletlerine de göz kırpyordu. Osmanlı ise Rusya ile iletişime geçerek bu eylemlerin sonlanmasını istemişse de sürgün edilen Yahudileri imparatorluğun bazı bölgelerine yerleşirmesi pogromların ve Aliyanın sürdürülmesinde etkili olmuştur.⁶⁵

Osmanlının parçalanmaya doğru gittiğini Ortadoğu'da siyasi amaçları olan İngiltere, Fransa, Rusya ve Almanya gibi devletlerin XIX. yüzyılın ilk yarısında Filistin'de okullar, hastaneler, mabetler, kitaplıklar, bankalar ve kervansaraylar yapması önemlidir. Zira bu kadar çaba sadece bölgeye yerleşmek ya da sömürgelerini korumak için değildir. Tarih boyunca yıkmaya çalıştıkları Osmanlı ve öteledikleri Müslümanlar ile aynı coğrafyada kendi yapıtları ile huzur içinde yaşatma niyetleri yoktur. Batı basınında genel anlamda zulüm sonucu göç etmek zorunda kalan Yahudilerin Filistin'e yerleştirilmesi amacıyla teşvik edici yayınlar da yapılmıştır.⁶⁶ İngiltere Filistin halkının huzurunu bozup bölgeyi Yahudileştirmek için Yahudileri Dürzilere saldırtarak birçok yağma ve katl olaylarının sebebi olmuştur.⁶⁷ Bunun farkında olan Sultan II. Abdülhamid Batılı devletlerin ve Yahudilerin Filistin'e olan ilgilerini ve niyetlerini her daim siyasi olarak yorumlamıştır.⁶⁸ Bu sebeple bölgenin güvenliğini Şam'daki 5. orduya vererek halkın katılımıyla yerel milis kuvvetler ile desteklenmiştir.⁶⁹ Ayrıca tarım arazileri için yeni aletler, çiftlikler, ulaşım için demir yolları, ticaret alanında yatırım ve gelişim ile bölge refahı yükseltilme-

63 Engin, *Pazarlık*, 28.

64 Engin, *Pazarlık*, 43.

65 Engin, *Pazarlık*, 45.; Türkkiye Ataöv, "Filistin Sorununun Ardındaki Gerçek: İsrail'in Kuruluşuna Kadar," *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 25, S.3 (1970): 37.

66 Engin, *Pazarlık*, 30.

67 BAO, Y.PRK, BŞK, no.4/52.

68 Öke, *Kutsal Topraklarda Siyonistler ve Masonlar*, 69-70.

69 Öke, *Kutsal Topraklarda Siyonistler ve Masonlar*, 71.

ye çalışılmışsa da bu uğraşlar gelecek olan tehlikenin sadece üstünü örtmüştür. Çünkü Yahudiler başta İngiltere olmak Batılı devletlerin desteği ve aracılığıyla XIX. yüzyılın ilk yarısından itibaren toprak satın alma, koloni kurma ve yerleşme çabaları içine girmiştir. II. Abdülhamid 33 yıl hüküm sürdüğü taht yıllarında Yahudilere gereken insani desteği vermekle birlikte Filistin'e kitlesel göçü önlemeye çalışmıştır. İngiltere ve Fransa'nın bütün diplomatik baskılarına rağmen II. Abdülhamid'in yayınladığı fermanlarla bu hukuksuz ve emrivaki işgal niteliğindeki göçü engelleme çalışmalarının⁷⁰ başarısızlıkla sonuçlanmasının arkasında yatan önemli sebeplerden birinin de pogromlar olduğu düşünülmektedir. Çünkü Osmanlı'dan toprak parçası almak fikri Herzl'in kafasına yerleşmişti, göz koyduğu topraklar Filistin topraklarıydı.⁷¹

Herzl'e göre Yahudiler çiftçi ya da asker olmamalıdır çünkü tarım sorununu sadece makineleşme olarak görmektedir.⁷² Savaşmak istemeyen Yahudileri haklı bularak makinalı tüfek karşısında eski usul tüfeklerle başarılı olunmayacağını bilmektedir. Bu sebeple Filistin'in Yahudileştirme safhasını savaş usulüyle değil Batılı devletlerin kurmuş olduğu sisteme Aliyalar ile sessizce yerleşmek olarak görmektedir.⁷³ Batılı devletler ile iyi geçinerek onlara bağlılığını göstermiş ve Filistin'e onların koruması altında girilmiştir. Çünkü bölgenin Osmanlı ve Filistin halkından savaş yoluyla alınmasını İngiltere sağlayacaktı. Herzl'in yapması gereken zincirin halkalarının bir araya gelmesini beklemektir. Neticede İngiliz sefaretinin 1890 tarihinde Hariciye Nazırı Sait Paşa'ya gönderdiği yazıda 1847 yılında Rusya'dan Filistin'e göçen Yahudilerin himayesini 1849 yılından beri talep etmektedir.⁷⁴ Bu bağlamda İngilizlerin bölgeye olan ilgilerini, yatırım yapmalarını ve Aliya'nın yönünün Filistin'e olmasını istemelerinin nedenini açıklamaktadır. Batı edebi eserlerinde sürekli olarak Yahudi sorunu çözmek için Yahudilerin kutsal toprakları geri alınarak bütün Yahudileri oraya göndermek tek çaredir anlayışı hâkimdir.⁷⁵ Batı'nın ve Hristiyanların sevmedikleri Yahudileri, Müslümanların ortak kutsal mekânlarına hançer gibi bırakarak hem Yahudilerden kurtulmuş hem de ezeli düşman Müslüman ve Türkleri yüzyıllarca uğraştıracak kargaşa ortamını hazırladılar.

Herzl'in Filistin konusunda II. Abdülhamid'i ikna etmesi için ülkesindeki Yahudilere dahi insani muamelede bulunmayan Alman İmparatoru II. Wilhelm Kayzer'i aracı yapması durumun insani boyutundan çok uluslararası

70 İ. HUS.00091.00002.001.

71 Göze, Ergun, *Siyonizm'in ve İsrail'in Kurucusu Theodor Herzl'in Hatıraları ve Sultan Abdülhamit*, 4. bs. (İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 2017), 44-45.; Armaoğlu, *Filistin Meselesi*, 24.

72 Herzl, *Yahudi Devleti*, 34-35.

73 Herzl, *Yahudi Devleti*, 36.

74 BOA. Y.PRK.BŞK. 24/27.

75 Garaudy, *İlahi Mesajlar Toprağı Filistin*, 164-165.

boyutunu göz önüne koymaktadır.⁷⁶ Herzl'in yalnız barış içinde kalabilirsek vatansız olabiliriz, siyasi refahlar kesin olarak sağlandığı zaman ancak ülkelerinde Yahudi varlığı olabilir açıklamasıyla aslında Batılılar ile asla barış içinde kalınmayacağına sinyallerini vermiştir.⁷⁷ Kayzer ile yaptığı görüşmede Yahudilerin Alman halkı ile bütünleşmesini istememiş, istense dâhi Yahudilerin asimile edilemeyeceği, bu sebeple Yahudilerin göç ettirilmesine izin verilmesi gerektiğini söylemiştir.⁷⁸ Herzl hatıralarında vaat edilmiş topraklara gideceğiz, orada hür kişiler olarak yaşayacağız dediğinde 1895 yılıydı.⁷⁹ Aynı zamanda Yahudilerin toplu olarak Filistin'e yerleşmelerinde çatışma ve karışmadan özellikle çekinmiştir, devletsiz millet olan Yahudiler için her türlü çatışmanın sonucu felakettir.

Yahudiler tarihi ve kutsal vatanları olarak Filistin topraklarının vaat edildiğini, nihayetinde bu toprakların her Yahudi'nin vatani ve vazgeçilmez olduğu iddiasıyla bu topraklarda hak sahibi olduklarını beyan etmektedirler. Lakin yaşananlar tam tersini göstermiştir ki Yahudilerin aklında her daim Filistin olmamıştır. Dünya Yahudi nüfusunun büyük çoğunluğunu barındıran Çarlık Rusya'sında yaşanan pogromlar neticesinde Aliya sürecinde Yahudiler toplu olarak öncelikle Filistin'e göç etmemiştir. Daha iyi ekonomik ve yaşam şartlarının olduğu Amerika başta olmak üzere Batı'ya yönelmişlerdir. Yahudiler için Kıbrıs, Sina Yarımadası, Doğu Afrika, Arjantin ve Uganda dahi düşünülürken açıkça Filistin zikredilmemiştir.⁸⁰ Ağustos 1903'de yapılan 6. Siyonist Kongresi'nde Max Nordau'dan desteğiyle Herzl toplantıda Yahudileri Kenya'nın bir parçası olan Uganda'ya yerleşmeyi teklif ettiğinde büyük tartışmalar sonucu birçok delege salonu terk etmiştir. Bunun üzerine Herzl asıl niyetini ortaya koyarak bunun sadece bir oyalama olduğunu asıl amacın Filistin olduğunu söyleyerek ortamı yatıştırmıştır.⁸¹ Yahudilerin bu bölgelere göç etmeyi ret etmesi ve kongrede çıkan tartışmalar sonucu Avrupa'dan uzak, ekonomik ve siyasi iktidarsızlık içinde çöküntü yaşayan Osmanlı toprağı Filistin önerilmiştir.⁸² Diğer yandan Herzl, Baron Hirsch ile yaptığı görüşmede ise Arjantin'e Yahudi göçünün başarısızlığını anlatmıştır.⁸³ Herzl, Hirsch'i

76 Yaşar Kutluay, *Siyonizm ve Türkiye* (İstanbul: 2005), 156.

77 Herzl, *Yahudi Devleti*, 20.

78 Göze, *Theodor Herzl'in Hatıraları ve Sultan Abdülhamit*, 29.

79 Göze, *Theodor Herzl'in Hatıraları ve Sultan Abdülhamit*, 44.

80 Ataöv, "Filistin Sorununun Ardındaki Gerçek", 30.; Yusuf El-Karadavi, *Her Müslümanın Ortak Davası Filistin*, 15. bs. (İstanbul: Nida Yayıncılık, 2018), 54.; Yusuf Süha Sonuç, "Dini Siyonizm'in Filistin ve Uganda Planı Hakkındaki Değişen Görüşleri," *İsrailiyat: İsrail ve Yahudi Çalışmaları Dergisi*. no. 2 (Yaz 2018): 174.

81 Garaudy, *İsrail Sorunu Siyasi siyonizm*, 221.; Armaoğlu, *Filistin Meselesi*, 32-33.

82 Kodaman ve İpek, "Yahudilerin Filistin'e Yerleştirilmeleri", 566-567.

83 Göze, *Theodor Herzl'in Hatıraları ve Sultan Abdülhamit*, 27.

Yahudilere yardım yaparak dilenci konumuna düşürmekle ve milli karakter oluşumunu engellemekle suçlamıştır.⁸⁴ Birbirine yazdıkları mektuplarda eğer istenirse Yahudilerin *Arz-ı Mev'ud'a* (Filistin'e) kadar göç ettirilebilir fikirleri asıl planlarını göstermektedir.⁸⁵ 1890-1891 yıllarında Rusya'da zulüm gören Yahudiler için Osmanlı'dan Anadolu'nun verimli topraklarında Yahudilere yurt isterken⁸⁶, Sultan II. Abdülhamid'in Yahudiler için Mezopotamya Yahudilerine yurt teklifini Herzl yine reddetmiştir.⁸⁷

Herzl, şartlar olgunlaşmadan Filistin topraklarında Yahudi Devleti kurma projesinin gerçekleşmesi neticesinde Yahudilerin zarar göreceğini önceden sezerek temkinli hareket etmiştir. Bu sebeple asıl niyetini baştan gizli tutarak farklı ülkelere göç edilmesi tartışmalarını göz boyamak amacıyla kongrede tartışmaya açmıştır. Yahudi ülkesi kurma fikri edebiyattan ileri gitmezse plandan vazgeçerek doğal akışına bırakılacaktır.⁸⁸ Herzl Yahudi Tarihi kitabında Yahudilerin üstün ırk duygusunu yitirdiğini, zulümler patlak verdiğinde güçlü Yahudilerin gururla ırklarına geri döneceğini söylerken aslında pogrom vahşetine amacına giden yolda araç olarak sessiz destek vermiştir. Herzl dâhil bütün Siyonist liderler aslında ırk ve toprak üstünlüğüne gerçek anlamda inanmamıştır ama Yahudi halkını bir araya toplamada itici güç olduğu için sahiplenilmiş bir temadır.⁸⁹

Rusya'da pogromlara maruz kalan Yahudiler için Amerika'da "Brody" gibi yardım kuruluşları kurulmuştur. Kitlesel göçler bir öncekinden daha kalabalık olmaya başladığında Amerikalı yetkililer göçmenlerden sağlıklı, güçlü ve yetenekli olanları seçerek Amerika ve Kanada'ya yerleştirmiştir.⁹⁰ Amerika'ya gelen Yahudilere yardım dernekleri organize ederek topluma uyumlarını sağlamış çiftçilik, ekonomik destek ve iş alanlarını sağlayarak yerleşik sisteme geçirmiştir.⁹¹ Batı'daki yardım kuruluşları, ekonomik refah ve yaşanabilir sosyal hayat kutsal Filistin'den daha cazip gelmiştir. Yahudiler birinci Aliya'da 1882 yılından itibaren kendi imkânları ile Filistin'e göç etmiştir. Lakin bunlar Filistin'de tutunamayarak başka yerlere göç etmiş, kalanlar ise ekonomik mücadelesini ve yaşam mücadelesini zorlukla sürdürmüştür. Yahudilerin kutsal toprak özlemi yaşam mücadelesine boyun eğmiştir.⁹² XIX.

84 Vahdettin Engin, *Rumeli Demiryolları*, (İstanbul: Eren Yayıncılık, 1993), 204.

85 Göze, *Theodor Herzl'in Hatıraları ve Sultan Abdülhamit*, 32.

86 BOA. Y.A.HUS. 251/178.

87 BOA. Y.PRK.ML. 23/8.

88 Herzl, *Yahudi Devleti*, 23.

89 Garaudy, *İlahi Mesajlar Toprağı Filistin*, 218.

90 Gilbert Osofsky, "The Hebrew Emigrant Aid Society of the United States (1881-1883)," *American Jewish Historical Society* 49, no. 3 (March, 1960): 174.

91 Osofsky, "The Hebrew Emigrant Aid Society of the United States (1881-1883)", 175-178.

92 Shilo, "The Immigration Policy of the Zionist Institutions 1882-1914", 600.

yüzyılın ikinci yarısında Yahudilerin Filistin'e yoğun olarak yönelmediği ancak II. Aliya (1904-1914) döneminde Filistin'e Yahudi akını olduğu görülmektedir.⁹³ Bu da Batı devletlerinin siyasi politikaları ve siyonizm liderleri ile yaptığı ittifaklar neticesinde başarıya ulaşmıştır.

Yahudilerin tarihi göçlerinin hedefi olarak Filistin'e yönelmelerinin 2 bin yıllık geçmişini kaynak göstermektedirler. Lakin Yahudi kaynakları söz ettikleri 2 bin yıllık süre içinde neden Filistin'e geri dönmediklerini ya da nüfus üstünlüğü kurulamadığını açıklamamıştır. Kutsal ibadet merkezi sayılan Filistin'e Yahudilerin ibadet ve hac görevlerini yerine getirmek için göç girişimleri sınırlı sayıda olmuş ve Filistin'de yaşayan diğer zümrelerin hoşgörüsü ile karşılaşmıştır. Küçük gruplar hâlinde Filistin'e ibadet ve hac için gelen Yahudiler siyona dönerek ibadetlerini yapmıştır. Yahudiler anavatan toprakları için "Eğer seni unutursam, ey Yerusâlim, sağ elim hünerin unutsun. Eğer seni anmazsam, eğer Yerusâlim'i baş sevincimden üstün tutmazsam, dilim damağıma yapışsın"⁹⁴ yeminlerini sadece ibadet ederken hatırlamış, Filistin'de yaşamak konusunu ise unutmamıştır. Luther *Saemtliche* eserinde "Yahudilerin Yahuda topraklarına gitmelerini kimsenin engellemediğini, onlara yolculuk için gereken yardım ve desteği sağlayacaklarını yeter ki yakamızı onlardan kurtaralım, onlar başımızın belası ağır yüküdür" söylemi aslında pogrom ve Aliya'nın yapı taşlarını işaret etmektedir.⁹⁵ Kudüs'e kitlesel geri dönüşü amaçlayan Sebatay Sevi'nin ise amacına neden ulaşamadığı, Yahudileri neden ikna edemediğinin sırrı Herzl'in ustalıklı idare ettiği siyasi siyonizmde saklıdır. Yaşadıkları ülkelerde yabancı ve düşman olarak görülen Yahudiler arasında özellikle Rusya ve Doğu Avrupa Yahudileri asimile edilememiştir. Bu sebeple tarihte ilk defa geri dönüş düşüncesi ve teşkilat hareketleri Rusya'da başlayarak siyonizm inancının siyasallaşarak belli bir programa dönüşmesine öncülük etmiştir.⁹⁶

1881 pogromlarının patlak verdiği yıllarda 1882-1889 yıllarında Filistin'e göçler başarılı olmamıştır.⁹⁷ 1897'de Herzl'in başkanlığında Basel Kongresi, Filistin'e göçün yolunu siyasi siyonizmde bulmuştur. Yahudilerin 2 bin yıllık sürede Filistin üzerinde hak iddia etmemeleri sonradan mücadeleye girişimleri, XIX. yüzyılın son çeyreğinde siyasi siyonizm ile Filistin üzerinde hak iddia etmeleri hırsızlığa yetkinliktir. Jack Goody *Tarih Hırsızlığı*⁹⁸ eserinde Batı'nın kendini dünyanın merkezine koyarak yeryüzünde nasıl tarih hırsızlı-

93 Işıl Işık Bostancı, "19. Yüzyılın İkinci Yarısında Filistin Bölgesinin Demografik Yapısı," *Osmanlıdan Günümüze Filistin Sempozyumu*. 28-29 Kasım 2013. Ankara: 2014, 155-184.

94 Tanah, *Mezmurlar*, 137/3-9.

95 Garaudy, *İlahi Mesajlar Toprağı Filistin*, 170.

96 Karaman, "Filistin-İsrail Barış Sürecinin Temel Çıkmazı", 122.

97 Ataöv, "Filistin Sorununun Ardındaki Gerçek", 37.

98 Jock Goody, *Tarih Hırsızlığı*, 5. bs. çev. Gül Çağalı Güven (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018.)

ğı yaptığını anlatmaktadır. Batılılar zamanı, mekânı, dönemleri, saati, takvimi, kurumları, üniversiteleri kendisinin varlığında birleştirerek diğer medeniyet ve kültürleri ötekileştirmiştir. Batı'nın her şeyin başlangıcına ve varlığına kendisini koyma ruh hâli Yahudilerde de tezahür etmiştir. Filistin üzerinde yalnız kendilerinin hak sahibi olduğu, tarihin ve medeniyetin onlarla başladığı düşüncesiyle diğer halklara yaşam hakkı tanımaması Batılıların zihin dünyasında yaşadığını göstermektedir. Siyasi siyonizm kutsal topraklarda İbrahîmî dinin yaşaması için mücadele içine girmemiştir tam aksine Yahudiliği kalkan olarak kullanıp Yahudi milleti oluşturup Filistin topraklarını göç yoluyla işgal amacı taşımaktadır. Herzl ve ekibi Yahudileri ikna etmek için “Mısır (Nil) ırmağından büyük Fırat ırmağına kadar ülkeyi senin sülbüne veriyorum” emriyle hareket etmektedir.⁹⁹ Burada göz ardı ettikleri İbrahim'in diğer çocuğu ve soyunu yok saymaları hatta Yahudilerden önce ve sonra orada yaşayan halkları yok saymalarıdır. Çünkü tek amaç işgal niteliğinde göç olduğundan Avrupalı devletlerin desteğini almak için boş topraklarda Batılılardan uzak ülke kurma amacı vardır. İbrahim'in soyu kan bağına bağlı değildir, iman bağına bağlıdır. Yahudileri Avrupa'dan uzak tutma fikri Batılı devletlere de “*Ayağınızın tabanının basacağı her yeri size verdim*”¹⁰⁰ emri düşünüldüğünde göz ardı edilmemelidir.

Basel Kongresi'ne katılanların büyük çoğunluğunda Doğu Avrupa'dan gelen temsilcilerdir ve hepsinin amacı katliamlardan kendilerini koruyacak yaşam alanları oluşturmaktır. Fakat Batı'dan gelen baskı ve zulüm altında olmayan Yahudiler ise siyasi siyonizme soğuk bakmıştır.¹⁰¹ Yaşam hakları elinden alınan Yahudiler için yeni bir yurt aranırken Yahudi liderlerinin ve zenginlerinin yaşadığı coğrafyaların göç noktası olarak hiç söz edilmemesi dikkat çekicidir. Uluslararası görüşmeler yapılırken Yahudi zenginlerinin kurmuş olduğu düzeni ve zenginliği sarsmayacak çözüm aranarak merkez ve Batı dışı yaşam alanı önerilmiştir. Yahudilerin göçü için önerilen yerlerin hiçbiri cazip ve yaşanabilir olmadığı için halkı ikna etmenin zorluğunu fark eden liderler Yahudilerin maneviyatına dokunmuştur. Filistin'e kitlesel göç Yahudiler için sürdürebilecekleri en güzel yer ve zor durumda kalan insanların dinî inançlarını sömürerek yapılan hareket olmuştur. Bunu başarmak da şartların olgunlaşmasına müsaade ederek önce pogromlar, ardından Aliya ve son hamle siyasi siyonizm ile başarılı olmuştur. Çünkü Yahudilerin zihninde Filistin geri dönülmesi gereken arz-ı mevud değildir artık vaat edilmiş

99 Tanah, *Yaratılış-Tekvin*, 15/18.

100 Tanah, *Yeşu*, 1/3

101 Garaudy, *İlahi Mesajlar Toprağı Filistin*, 238.

topraklar Yahudilerin hayallerinde yer almamaktadır.¹⁰² Milliyetçi ve siyasi siyonist taraftarları Filistin’de Yahudi Devleti kurmak için kutsallık üzerinden dini siyonizmi etkilemiştir. Siyonist liderler çok iyi biliyorlardı ki Yahudilik millet değil, dini topluluktur. Dini inançları ve tabuları olmadan kitlesel olarak Yahudileri hareket ettirmek güçtür.¹⁰³ 1845 yılında dünyada 10 milyonluk Yahudi nüfusu ibadetlerinde gelecek yıl Filistin’de buluşmak temennisinde bulunurken Filistin’de yerleşik 12 bin Yahudi bulunuyordu.¹⁰⁴ Siyonizmin her türlü için kutsal topraklar ve din işlenen ana temadır. Diğer semavi dinler dünyanın her yerinde yaşanabilirken, Yahudilik ise kutsal topraklar ve mabet dışında icra edilemezdi.¹⁰⁵ Ayrıca 1892 yılında hemen yanı başında yer alan İran Yahudileri de Kudüs’e yoğun bir göç dalgası başlatmıştır.¹⁰⁶

Batılı devletlerin siyasi siyonizme destek vermesinin en büyük sebebi sevmedikleri ve asimile edemedikleri Yahudileri kendi milletleri arasından çıkartıp onları başka alanlarda toplamaktır. Ancak kendilerinden uzakta, başkalarının topraklarında varlıklarına tahammülleri vardır.¹⁰⁷ Siyasi siyonizm Yahudilerin amaçlarına uygun olduğu kadar anti-semitiklerin çıkarlarına da uygundur. Çünkü siyonistler ve anti-semitiklerin ortak isteği Yahudilerin Avrupa ülkelerinden çekip gitmeleri ve Filistin’de devlet kurmaları o bölgedeki çıkarlarına uygundur. Aynı zamanda vicdanları ve toplumu rahatsız eden kökleşmiş Yahudi sorunundan da kurtulmuş olmayı amaçlamışlardır.¹⁰⁸ Bireysel ya da küçük gruplar hâlinde Filistin topraklarına yapılan göçlerin toplu ve sistemli hâline gelerek Aliya boyutuna ulaşması siyonizm ile ilgilidir. Filistin’de yerleşik nüfus olduğu hâlde Yahudi yurdu hâline gelecek bölgenin nüfus yapısını alt üst edecek Aliya siyonizmin yapı taşı olmuştur.¹⁰⁹

Sonuç

XIX. yüzyıl bir yandan devletleri yıkarken diğer yandan yıllarca başka devletlerin gölgesinde topluluk olarak yaşayan gruplara ulus-devlet olma imkânı vermiştir. Bunlardan biri olan Yahudiler devletleşme sürecine giderken birçok dönüm noktasının birleşmesiyle başarıya ulaşmıştır. Bu dönüm noktalarından pogrom, Aliya ve siyasi siyonizm 1881-1903 yıllarında iç içe geçmiş ve birbirini tamamlamıştır. Tarih boyunca Yahudiler, Batılı devletler ve

102 Göze, *Theodor Herzl’in Hatıraları ve Sultan Abdülhamit*, 34.

103 Sonuç, “Filistin ve Uganda Planı”, 171.

104 Garaudy, *İlahi Mesajlar Toprağı Filistin*, 288.

105 Sonuç, “Filistin ve Uganda Planı”, 172.

106 BOA. DH. MKT. 1911/115.

107 Garaudy, *İsrail Sorunu Siyasi siyonizm*, 59.

108 Ataöv, “Filistin Sorununun Ardındaki Gerçek”, 29.

109 Karaman, “Filistin-İsrail Barış Sürecinin Temel Çıkmazı”, 123.

Hristiyanlar tarafından aşagılanmış, dışlanmış ve kendilerinden uzakta Filistin topraklarına geri dönmeleri istemiştir. XIX. yüzyılda en büyük Yahudi nüfusunu barındıran Çarlık Rusya'sında "Yerleşim Sınırı" denilen getto tarzı sınırlı yaşam alanlarında pogromların uygulanması ve devlet yetkililerin bu zulme sessiz kalması değişimi ortaya çıkarmıştır.

1881'de patlak veren ilk büyük pogrom (1881-1884) dalgası tarihte ilk defa toplu göç Aliya'nın (1882-1903) yaşanmasına sebep olmuştur. Pogrom ve Aliya süreçleri bir yıl arayla arka arkaya yaşanmıştır. Göç yolları ve rakamlar incelendiğinde yönelim anavatan olarak Filistin'e yönelik olmamıştır. Büyük çoğunluğu başta Amerika ve Batı ülkelerine doğru olmuştur. Batıya giden Yahudilerin orada kendilerine bağımsız vatan kurma imkânları yoktur. Bu sebeple Theodor Herzl önderliğinde siyonist fikirler dinî inanışları araç olarak kullanarak siyasallaştırılmıştır. Siyasi siyonizm çerçevesinde pogrom ve Aliya süreçleri engellemek yerine şartların oluşmasını bekleyerek bütün hedef Filistin üzerine yoğunlaşmıştır. Amerika ve Batı'ya yönelen Yahudileri Filistin'e çekmek için siyonizm dini kullanılarak Yahudiler yönlendirilmiştir. Bu yönlendirmeyi başarıya ulaştırmak için Yahudi düşmanlığı yapan devletlere zulümden vazgeçmeleri telkin edilmemiş, aksine siyasi ve diploması iş birliğiyle kitleler yönlendirilmiştir. Pogrom, Aliya ve siyasi siyonizm aracılığıyla Yahudilerin devlet kurma dönüm noktaları başarıya ulaşmıştır.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

BOA. DH. MKT. 1911/115.

BOA. Y.A.HUS. 251/178.

BOA. Y.A.HUS. 251/36.

BOA. Y.A.RES. 5/58.

BOA. Y.MTV. 285/162.

BOA. Y.PRK.BŞK. 24/27.

BOA. Y.PRK.ML. 23/8

BOA. Y.PRK.TKM. 38/51.

Araştırma Eserleri

Akdes, Nimet Kurat. *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1987.

Arad, Yitzhak. *The Holocaust in the Soviet Union*. ABD: University of Nebraska Press, 2009.

Armaoğlu, Fahir. *Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları (1948-1988)*. 5. bs. İstanbul: Kronik Yayınları, 2019.

Aronson, I. Michael. "Geographical and Socioeconomic Factors in the 1881 Anti-Jewish Pogroms in Russia." *The Russian Review* 39. no. 1 (1980): 18-31.

Ataöv, Türkkaya. "Filistin Sorununun Ardındaki Gerçek: İsrail'in Kuruluşuna Kadar." *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 25, S.3 (1970): 29-66.

Balı, Rıfat N.. *Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri Aliya: Bir Toplu Göçün Öyküsü (1946-1949)*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.

Bostancı, Işıl Işık. "19. Yüzyılın İkinci Yarısında Filistin Bölgesinin Demografik Yapısı." *Osmanlıdan Günümüze Filistin Sempozyumu*. 28-29 Kasım 2013. Ankara: 2014. s.155-184.

Buzpınar, Tufan. "Filistin Meselesi'nin Ortaya Çıkışında İngiltere'nin Rolü." *Türkiye Günlüğü*. S. 68 (Kış-2002): 17-23.

Dubnow, Simon. *History of the Jews in Russia and Poland* II. Translated I. Friedlaender. Philadelphia: The Jewish Publication Society of America, 1916.

Edelman, Joseph. "The Centenary of Jewish Immigration to the United States: 1881-1981." *Judaism* 32, no. 2 (Spring 1983): 215-229.

El-Karadavi, Yusuf. *Her Müslümanın Ortak Davası Filistin*. 15. bs. İstanbul: Nida Yayıncılık, 2018.

Engin, Vahdettin. *Pazarlık*. 22. bs. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2018.

Engin, Vahdettin. *Rumeli Demiryolları*. İstanbul: Eren Yayıncılık, 1993.

Garaudy, Roger. *İlahi Mesajlar Toprağı Filistin*. 5. bs. Çeviren Cemal Aydın. İstanbul: Timaş Yayınları, 2018.

Garaudy, Roger. *İsrail Sorunu Siyasi Siyonizm*. 2. bs. Çeviren Cemal Aydın. İstanbul: Timaş Yayınları, 2019.

Goody, Jock. *Tarih Hırsızlığı*. 5. bs. çeviren Gül Çağalı Güven, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018.

Göze, Ergun. *Siyonizm'in ve İsrail'in Kurucusu Theodor Herzl'in Hatıraları ve Sultan Abdülhamit*. 4. bs. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 2017.

Herzl, Theodor. *Yahudi Devleti*. Çeviren Yeşim Meriç, İstanbul: Milenyum Yayınları, 2018.

Karaman, M. Lutfullah. "Tarihi Çarpıklıklar Işığında Filistin-İsrail Barış Sürecinin Temel Çıkmazı." *Osmanlıdan Günümüze Filistin Sempozyumu 28-29 Kasım 2013*, Ankara 2014, 121-138.

Kodaman, Bayram ve İpek, Nedim. "Yahudilerin Filistin'e Yerleştirilmeleri İle İlgili Olarak II. Abdülhamid'e 1879'da Sunulan Layiha." *Belleten* LVII. S.219. (1993): 565-588.

Kouts, Gideon. “the Word and its Meaning” bulunduğu yer “Zionism.” *Encyclopaedia Judaica* 21, ed. Fred Skolnik, Second Edition. Jerusalem: In Association With Keter Publishing House Ltd., 1945.

Köse, Tuğba. “Çarlık Rejimi Gölgesinde Rus Yahudileri: 1881-1882 Pogromları.” *Filistin Araştırmaları Dergisi*, no. 5 (Yaz 2019): s.33-58.

Kutluay, Yaşar. *Siyonizm ve Türkiye*. İstanbul: 2005.

Lapierre, Dominique ve Collins, Larry. *Kudüs... Ey Kudüs*. 8. bs. Çeviren Aydın Emeç. İstanbul: Kronik Yayınları, 2018.

Louvish, Misha ve Skolnik, Fred. “Aliyah.” *Encyclopaedia Judaica* 1, ed. Fred Skolnik, Second Edition. Jerusalem: In Association With Keter Publishing House Ltd., 1945.

Osofsky, Gilbert. “The Hebrew Emigrant Aid Society of the United States (1881-1883).” *American Jewish Historical Society* 49, no. 3 (March, 1960): 173-187.

Öke, Mim Kemal. *Kutsal Topraklarda Siyonistler ve Masonlar*. İstanbul: Çağ Yayınları, 1990.

Öke, Mim Kemal. *Siyonizm Filistin Sorunu (1880-1923)*. 6. bs. İstanbul: Timaş Yayınları, 2018.

Özdemir, Hüseyin, Abdülhamid’in Filistin Çılgılığı, İstanbul: Yitik Hazine Yayınları, 2010.

Pritsak, Omeljan. “The Pogroms of 1881.” *Harvard Ukrainian Studies* 11, no. 1/2 (June 1987): 8-43.

Shilo, Margalit. “The Immigration Policy of the Zionist Institutions 1882-1914.” *Middle Eastern Studies* 30, no. 3 (July 1994): 597-617.

Slutsky, Yehuda. “Pale of Settlement.” *Encyclopaedia Judaica* 15, ed. Fred Skolnik, Second Edition. Jerusalem: In Association With Keter Publishing House Ltd., 1945.

Slutsky, Yehuda. “Pogroms.” *Encyclopaedia Judaica* 16, ed. Fred Skolnik, Second Edition. Jerusalem: In Association With Keter Publishing House Ltd., 1945.

Sonuç, Yusuf Süha. “Dinî Siyonizm’in Filistin ve Uganda Planı Hakkındaki Değişen Görüşleri.” *İsrailiyat: İsrail ve Yahudi Çalışmaları Dergisi*. no. 2 (Yaz 2018): 167-185.

Spitzer, Yannay. “Pogroms Networks and Migration: The Jewish Migration from the Russian Empire to the United States 1881–1914,” *Brown University* (29 May 2015). Erişim tarihi: 04.10.2019. https://yannayspitzer.files.wordpress.com/2014/11/spitzer_pogromsnetworksmigration_150529.pdf.

Umar, Ömer Osman. “Osmanlı Döneminde Yahudilerin Filistin’e Yerleşme Faaliyetleri.” *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 12, S.2 (Elazığ 2002): 421-438.

Wiese, Stefan. ““Spit Back with Bullets!” Emotions in Russia’s Jewish Pogroms, 1881-1905.” *Geschichte und Gesellschaft* 39, heft. 4 (Oktober-Dezember 2013): 472-501.

Ortadoğu

E t ü t l e r i

KİTAP İNCELEMELERİ

BOOK REVIEWS / عرض کتاب

Küresel Dönüşüm Sürecinde Türkiye'nin Büyük Stratejisi

(Murat Yeşiltaş ve Ferhat Pirinççi, 1. Baskı, İstanbul, SETA Yayınları, Haziran 2020, 141 sayfa, ISBN: 978-625-7040-74-7)

Kerem Türk*

Geliş tarihi: 15/10/2020

Kabul tarihi: 23/12/2020

Atf: TÜRK, K., “Küresel Dönüşüm Sürecinde Türkiye'nin Büyük Stratejisi”, Ortadoğu Etütleri, 13-1 (2021): 145-150

Turkey's Grand Strategy in the Process of Global Transformation

(Murat Yesiltaş ve Ferhat Pirincci, First Edition, Istanbul, SETA Publications, June 2020, 141 pages, ISBN 978-625-7040-74-7)

Reviewer: Kerem Turk

Received: 15/10/2020

Accepted: 23/12/2020

Citation: TURK, K., “Turkey's Grand Strategy in the Process of Global Transformation”, Middle Eastern Studies, 13-1 (2021): 145-150

استراتيجية تركيا الكبرى ضمن عملية التحول العالمي

(مراد يشيلتاش وفرحات بيرينججي، الطبعة الأولى، إسطنبول، دار سيتا (SETA) للنشر، يونيو 2020، صفحة، ردمك: 978-625-7040-74-7)

كرم ترك

تاريخ القبول: 23/12/2020

تاريخ الاستلام: 15/10/2020

الاقتباس: ترك ك.، «استراتيجية تركيا الكبرى ضمن عملية التحول العالمي»، دراسات الشرق الأوسط، 13-1 (2021): 145-150

Küresel sistem, Soğuk Savaş süreciyle önce çift kutuplu, ardından Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle ABD liderliğinde tek kutuplu, nihayetinde ise yeni aktörlerin uluslararası siyasete dâhil olmasıyla çok kutuplu bir yapıya dönüştü. Sistemsel yapıda yaşanan bu dönüşüm siyasal alanda ABD'nin merkezi rolünü sarsarken, ABD ve Batı merkezli neo-liberal ekonomik düzen de yönünü yükselen ekonomileriyle Asya ülkelerine çevirmekteydi. Yaşanan bu dönüşüm 11 Eylül saldırılarıyla küresel terörizmin yükselişi, Arap Baharı protestolarının getirdiği değişim talepleri, iç savaşların ve otoriter yönetimlerin artışı, Çin'in ekonomik yükselişi, BM gibi küresel yönetim mekanizmalarının mevcut krizlerde yetersiz kalışı ile birlikte Koronavirüs gibi tüm dünyayı

* Yüksek Lisans Öğrencisi, TOBB ETÜ, Uluslararası İlişkiler Bölümü, kturk@etu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8296-9098.

etkileyen pandeminin yönetilmesindeki zorluklar, uluslararası düzene ilişkin yapılan eleştirileri ve tartışmaları hızlandırmış ve tartışmalara yeni boyut kazandırmıştır. Pandemi sürecinin yönetiminde meydana getirdiği güçlükler ABD merkezli liberal normlara dayanan düzenin, krizleri çözmek bir yana bir kısmına kaynaklık etmesiyle birleşirken, küresel sistemin uzunca bir süredir yaşadığı krizi de derinleştirmektedir. Yaşanan bu derinleşme küresel sistemin büyük bir değişime gebe olduğunu göstermektedir. Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi'nden Murat Yeşiltaş ve Ferhat Pirinççi'nin yazarlığını üstlendikleri kitapta, koronavirüs öncesinde başlayan ve pandemi ile hızlanan küresel sistemdeki bu dönüşüm tanımlanmakta ve oluşan yeni jeopolitikte Türkiye'nin sahip olması gereken "büyük stratejisi" tasvir edilerek yeni dönemde nasıl bir dış politika ve güvenlik siyaseti izlenmesi gerektiğine ilişkin bir çerçeve sunulmaktadır.

Çalışma, giriş ve sonuç bölümü dışında dört bölümden oluşmaktadır. Yazarlar ilk bölümde küresel sistemin dönüşüm sancısının nabzını tutarken, ikinci bölümde dünya düzeninin yeni karakteri olarak tanımladıkları çok katmanlı çok kutupluğu detaylandırmaktadır. Üçüncü bölümde Türk dış ve güvenlik siyasetinin nasıl yeniden düşünüleceğini ele alırken dördüncü bölümde dönüşen küresel sistemde Türkiye'nin dış politika ve güvenlik stratejisinin nasıl olması gerektiğine dair nedensellikler kurup öneriler sunmaktalar.

Küresel Sistemin Dönüşüm Sancısı başlıklı birinci bölümde Yeşiltaş ve Pirinççi, Soğuk Savaş (SS) sonrasında Amerikan dünya düzeni tasavvurunun söylemsel ve pratik bileşenlerine odaklanarak kısa bir dünya siyaseti tasviri yapmaktalar. Yazarlar küresel sistemin dönüşüm sancısının ortaya çıkış serüveni ve dönüşümünü irdeleyerek ikinci bölümün kavramsal ağırlık merkezini oluşturan çok katmanlı çok kutupluluk için kısa bir tarihsel arka plan sunmaktadır. Yazarlara göre, mevcut küresel sistem koronavirüs salgınından çok daha önce kapsamlı meydan okumalarla karşılaşmış, bireylerin, toplumların devletlerin ve bir bütün olarak dünya genelindeki sorunların çözümüne katkı sunmakta giderek daha aciz kalan bir sisteme dönüşmüştür. Koronavirüs salgını bu durumun bir kez daha gözler önüne serilmesine ve dönüşüm sürecinin hızlanmasına neden olmuştur. SS sonrası ABD merkezliği üzerine kurgulanan uluslararası siyaset ise dünya düzeninin daha sonradan ortaya çıkan krizinin kaynağı hâline dönüşmüştür (s. 19).

ABD merkezli dünya düzenini detaylandıran Yeşiltaş ve Pirinççi, SS sonrasında liberal dünya düzeninin taşıyıcılığını üstlenen Amerikan dış politikasının üç büyük stratejik varsayım üzerine tasarlandığını vurgulamaktadır (s. 23). İlk liberal değerlerin SS sonrası zaferini ilan etmesiyle demokratik

derinleşme ve genişleme dönemine girildiğine yönelik varsayımdır. Bu varsayımın Batı dışı toplumların “Batı’nın tarihi yolunu takip etmenin” dışında alternatifin olmadığı görüşünü doğurduğu ifade edilmektedir. İkinci varsayım ekonomik karşılıklı bağımlılık ve liberal ekonomik iklimin bütün dünyaya hâkim olması arzusudur. Ancak bu varsayımda Çin’in ekonomik yükselişinin endişeye dönüştüğüne dikkat çekiliyor. Üçüncü varsayımda Sovyetler Birliği’nin çökmesinden sonra büyük güç rekabetinin sona ermekte olduğu ve ABD’ye eşit bir rakibin olmadığı yeni bir sistemde hüküm süreceğidir. Ancak yazarlar, SS sonrası bu üç stratejik varsayımın ne Amerika merkezli liberal hegemonyayı pekiştirdiğini ne de küresel düzeni daha istikrarlı hâle getirdiğini vurgulamaktadır. Bu bağlamda dünya siyasetini yeniden tasarlayarak Amerika liderliğini pekiştirme hamlesinin ABD’nin var olan küresel pozisyonunun zeminini kaydırarak demokratik derinleşme ve genişleme projesini sonlandırdığı, liberal uluslararası ekonomik rejimi zayıflattığı ve uluslararası toplumu mümkün kılacak küresel normları daha fazla tahrip ettiği tespiti yapılmaktadır (s. 26). Nitekim bu durum yazarlara göre, sistemi daha parçalı, kırılğan ve yeni bir forma bürümüş fakat çok katmanlı bir dünyanın oluşmasını beraberinde getirmiştir. Koronavirüs salgını bu kırılğan dünyanın daha belirsiz bir gelecekle yüz yüze gelmesine neden olmuştur (s. 34).

Dünya Düzeninin Yeni Karakteri: Çok Katmanlı Çok Kutupluluk başlıklı ikinci bölümde yazarlar, Amerikan düzenine dair sıkışmanın küresel ölçekli sancıyla sonuçlandığını ileri sürerek söz konusu sancının küresel lider(siz)lik, çok katmanlı güç dağılımı, yeni aktörlerin yükselişi, yeni güvenlik mimarisi ve küresel normun düşüşü alanlarına nasıl yansıdığına odaklanmaktadır. Buna göre söz konusu sancı düzenin değişimiyle sonuçlanmamış olsa da mevcut düzenin karakteri üzerinde bir etki ortaya çıkarmıştır. Bu etkiyle dünya düzeninin yeni karakterinin “çok katmanlı çok kutupluluk” olduğu yazarlar tarafından vurgulanmaktadır (s. 37). Bu karakterin ayırt edici veya öne çıkan özelliklerinin başında küresel lider(siz)lik zikredilmekte, küresel meselelere yönelik yönlendirici ve bu sorunları çözme noktasında ikna edici küresel bir aktörün yokluğu ise bu duruma örnek gösterilmektedir. Yazarlara göre küresel lider(siz)lik “liderler, devletler ve küresel yönetim ve uluslararası örgütler düzeyinde kendisini göstermektedir. Yazarların vurguladığı bir diğer özellik ise güç dağılımının tek başına çok kutupluluk ile açıklanamayacağıdır. Zira mevcut uluslararası sorunlar, bu sorunlara dâhil olan aktörler ve aktörlerin karakterleri çok katmanlı uluslararası siyaset ortamının oluşmasına neden olduğu ileri sürülmektedir (s.42). Yazarlar çok katmanlı çok kutuplu karakterin en önemli özelliğinin ise yükselen güçlerin sayısındaki hatırı sayılır bir artışın olmasını işaret etmektedir. Yükselen güçler dâhil oldukları çatışma ve rekabet

süreçleri, bölgesel dış politika aktivizmleri ve küresel ekonomide sahip oldukları etkinlikleri bakımından dünya düzeninin şekillenmesinde giderek daha asli oyunculara dönüşmektedir. Bu bağlamda değişen güvenlik sorunları ve tehdit ortamı, uluslararası terörizm ve küresel siyasetin norm ekseninden hızla uzaklaşması küresel düzenin yeni alametifarikaları arasında sayılmaktadır.

Yeşiltaş ve Pirinççi, Türk Dış ve Güvenlik Siyasetini Yeniden Düşünmek başlıklı üçüncü bölümde, özel olarak Türkiye'nin yeni jeopolitiğine yönelik sahip olması gereken unsurlara odaklanarak yeni bir "büyük strateji" tasvirini ortaya koymaktadır. Yazarlar, koronavirüs salgınının neden olduğu küresel ölçekli değişim sinyalinin Türkiye'nin yüz yüze geldiği meydan okumaları çeşitlendirdiğini vurgulayarak, değişim sancısı çeken küresel sistemde Türkiye'yi yeniden konumlandırmak için kapsamlı bir stratejik vizyona, bu vizyonu hayata geçirecek araçların güçlendirilmesine ve en nihayetinde söz konusu vizyonun nasıl hayata geçirileceğine yönelik kapsamlı bir yol haritasına ihtiyaç olduğuna dikkat çekmektedirler (s. 59). Bu bağlamda kritik olan unsurun Türkiye'nin stratejik muhakemesinin orantılılık-ölçülülük ilkesi bağlamında dengeli olmasıyken, Türkiye'nin ne gerçekleşmesi yakın ve orta vadede pek mümkün olmayan aşırı iddialı küresel bir strateji takip etmesi ne de sadece yakın coğrafyasındaki tehditlere odaklanarak küresel ufkunu daraltacak taktiksel adımlar atmaması gerektiği belirtilmektedir. Yazarlar bu bölümde, ulusal, bölgesel ve küresel ölçeklerde farklılıklar gösteriyor olsa da Türkiye'nin önümüzdeki geçiş, intibak ve konsolidasyon dönemlerinde asıl hedefinin stratejik özerkliği derinleştirerek kapsamlı, dayanıklı ve sürdürülebilir bir dış ve güvenlik politikası yönetişimine sahip olması gerektiğini ileri sürmektedirler. Türkiye'nin "büyük stratejisi" olarak tanımlanan "sürdürülebilir istikrar" ekonomik, güvenilir ve makul bir strateji iken en önemli yönü amaç ve araçların sürekli dengeli bir şekilde uyumlu kılacak bir çerçevenin sunulması olarak ifade edilmektedir (s. 61).

Yeşiltaş ve Pirinççi, Türkiye'nin dış politika denklemini iç içe geçmiş ulusal, bölgesel ve küresel jeopolitik düzey tarafından şekillendiğine dikkat çekerek, her bir düzeye dair ayrıntılı inceleme yapmakta, düzeyler içi ve arası risk ve fırsatları analiz etmektedir. Bu bağlamda, Türkiye'nin büyük stratejisi, geçiş döneminin ayırt edici özelliklerini merkeze alan, sonrasında gelişmekte olan yeni uluslararası sistemin dinamiklerine intibakı da kolaylaştıracak, Türkiye'nin çevresinde yer alan stratejik kuşaklarda ise aktif bir şekilde dış ve güvenlik politikalarını uygulayacak ve hedeflerine ulaştıracak bir bütünsellik bağlamında kapsamlı olmak durumunda olduğu vurgulanmaktadır (s. 79-80). Yazarlar devam eden bölümde ise sürdürülebilir istikrar, stratejik özerklik,

stratejik esneklik ve askerî güç ve strateji başlıklarıyla büyük stratejinin muhteviyatını detaylandırmaktadır.

Türkiye'nin Dış Politika ve Güvenlik Stratejisi başlıklı son bölümde Yeşiltaş ve Pirinççi, Türkiye'nin ulusal ölçekten küresel ölçüğe doğru kademeli bir biçimde nasıl bir dış politika ve güvenlik stratejisi takip etmesi gerektiğine dair geniş kapsamlı bir izahat sunmaktadır. Yazarlar yeni dönemde Türkiye'nin dış ve güvenlik politikasında öncelik vermesi gereken alanları ve karşılaşılabilecek risk ve fırsatları daha analitik bir düzleme yerleştirme düşüncesiyle tanımladıkları stratejik kuşakları ulusaldan küresele doğru beş düzeyde ele almaktadır. Stratejik kuşaklar arasında hiyerarşik sıralama yapılmasa da yazarlar stratejik kuşakları şu şekilde tablolandırmakta, aktörler ve bölgeler arası kapsamlı sınıflandırma ile Türkiye büyük stratejisinin risk, fırsat ve yönelimiyle ilgili kapsamlı bir öneri sunmaktadır (s. 98):

Türkiye'nin Yeni Jeopolitiğinde Stratejik Kuşaklar		
Düzeyler		Öne Çıkan Alanlar
1. Kuşak	Ulusal	Terörle mücadele, ekonomik kriz, kutuplaşma, mülteci hareketliliği
2. Kuşak	Sınır Komşuları	Suriye, Irak, İran, Mavi Vatan, Yunanistan, Bulgaristan, Ermenistan, Gürcistan
3. Kuşak	Sınır Ötesi Komşular	Ortadoğu ve Kuzey Afrika, Avrupa, Balkanlar, Orta Asya
4. Kuşak	Diğer Bölgeler	Afrika Boynuzu, Latin Amerika, Sahraaltı Afrika, Asya
5. Kuşak	Küresel	BM ve Diğer Uluslararası Örgütler, ABD, Çin

Sonuç olarak çalışma, Türkiye'nin küresel sistemde yaşanan dönüşüm sürecinin neden olduğu belirsizlik ve risklere hazırlıklı olması ve koronavirüs sonrası dönemin ortaya çıkardığı ve çıkaracağı fırsatları nasıl değerlendirmesi gerektiğine dair kapsamlı bir yol haritası sunmaktadır. Özellikle küresel sistemin dönüşümü sürecinde kendi dönüşümünü eş zamanlı olarak geliştirebilen Türkiye'nin stratejik özerkliği arttıkça sürdürülebilir istikrar büyük stratejisini adım adım gerçekleştirileceği yazarlar tarafından vurgulanmaktadır. Çalışma Türkiye dair kapsamlı yol haritasını sunmadan önce kapsamlı bir sistem analizi yapmakta, sistemin kriz noktalarını belirleyerek bu noktaların hangi aşamalarında Türkiye'nin nasıl bir rol üstlenebileceğini detaylandırmaktadır. Bu bağlamda çalışma küresel sistemdeki dönüşümlerin seyrini anlamak, dö-

nüşen jeopolitik önemin ve yapı içi değişimlerin Türk dış politikası açısından doğurduğu risk ve fırsatların ne ölçüde ve nasıl değerlendirilmesi gerektiği konularına ilgi duyan uluslararası ilişkiler öğrencileri ve genel okuyucu kitlesi açısından başarılı bir başvuru eseridir. Çalışma ayrıca sunduğu kapsamlı yol haritasıyla dış politika karar alıcılarına da hitap etmektedir.

Salman's Legacy: The Dilemma of a New Era in Saudi Arabia

Madawi Al-Rasheed , 2018, C. Hurst & Co. Ltd., UK., ISBN: 978-1849049658, Price US\$43.74., 367 pp.

Reviewer: Hazal Muslu El Berni*

Received: 10/24/2020

Accepted: 12/23/2020

Citation: EL BERNİ, H.M., "Salman's Legacy: The Dilemma of a New Era in Saudi Arabia", Middle Eastern Studies, 13-1 (2021): 151-154

Selman'ın Mirası: Suudi Arabistan'da Yeni Bir Dönemin İkilemleri

Madawi Al-Rasheed, 2018, C. Hurst & Co. Ltd., Birleşik Krallık, ISBN: 978-1849049658, Fiyatı 43,74 ABD doları, 367 sayfa.

Reviewer: Hazal Muslu El Berni*

Geliş tarihi: 24/10/2020

Kabul tarihi: 23/12/2020

Atf: EL BERNİ, H. M., "Selman'ın Mirası: Suudi Arabistan'da Yeni Bir Dönemin İkilemleri", Ortadoğu Etütleri, 13-1 (2021): 151-154

إرث سلمان: معضلة عصر جديد في المملكة العربية السعودية

مضاوي الرشيد، 2018، سي. هيرست وشركائه المحدودة، المملكة المتحدة، ردمك: 978-1849049658، السعر 43.74 دولار أمريكي، 367 صفحة

هازال موسلو البيرني

تاريخ الاستلام: 24/10/2020 تاريخ القبول: 23/12/2020

الاقتباس: البيرني هـ. م. «إرث سلمان: معضلة عصر جديد في المملكة العربية السعودية»، دراسات الشرق الأوسط، 13-1 (2021): 151-154

Crown Prince Mohammed bin Salman's foreign policy decisions have been on the agenda of the scholars in the Middle East and Gulf politics since June 2017 when he was appointed to the post. Madawi Al-Rasheed, a scholar studying Saudi political history and foreign policy, provides different orientations to our perception of the current political issues, foreign policy crises, and royal family disputes in Saudi Arabia through this edited volume. Al-Rasheed's book is divided into three sections; 'State and Society', 'Saudi Arabia and Transnational *Salafyya*', and 'Foreign Relations', which are contributed by various scholars specialized in Saudi politics. The bottom line of the book is the unpredictability of the evolution of the Saudi decision-

* PhD Candidate, Kadir Has University, Istanbul/Turkey, hazalmuslu@gmail.com, ORCID: 0000-0002-8677-8221

making process, which in turn pave the way for the ambiguous expectations about the political future and foreign policy directions of the kingdom.

There are plenty of studies on the concepts of political stability and regime security in the concerned literature but each state has its domestic dynamics and political sociology, thus applying regime stability theories in each state requires an examination of their specific institutions, bureaucracies, security politics, and political elites. F. Gregory Gause, through his “Saudi Regime Stability and Challenges” piece, argues that Saudi Arabia is rearticulating its regime security strategy during King Salman’s era, which in turn makes us question the royal family unity because of the articulation of power in the hands of the Crown Prince. The ruling elite does not seem to be united in ensuring the regime security to cope with the domestic challenges and regional crisis such as the decisive and risky decisions in Yemen War. According to Gause, how Saudi Arabia manages to survive through the challenges ahead is still a mystery for the Western countries.

Al-Rasheed’s “Mystique of Monarchy: The Magic of Royal Succession in Saudi Arabia” might be considered the most absorbing piece of the book as she draws our attention to the unpredictability and irrationality of Saudi politics. Al-Rasheed defines this kind of acts prevalent in Saudi policy-making as a result of anesthesia of un-reason as well as irrational impulses. It was insightful to read her elaborations on the emotional dispositions, the power of uncertainty and hope, and political rumors, such as the anonymous letters sent to the Kingdom during 2015-2017, which have long been ignored in the studies on Saudi Arabia.

When it comes to the heavily discussed issue of patronage of the state and the distributional state that brought peace and stability for a long time to state-society relations, Hertog’s “Challenges to the Saudi Distributional State in the Age of Austerity” analyzes the alteration of the elite level politics concerning the structural factors since 2015. Hertog views the changing nature of the elite politics as acceptable for the political survival of the Kingdom but underlines its potential to constitute a reason for gradual economic decline related to the fall of oil prices in 2014. In addition to the economy part, one needs to give credit to the concept of regionalism to understand Saudi politics. Alamer’s “Beyond Sectarianism and Ideology: Regionalism and Collective Political Action in Saudi Arabia” questions why some places and cities in Saudi Arabia

such as Qatif and Buraydah show a more mobilized structure while other cities do not tend to go for a demonstration against the domestic politics. Alamer concludes that cities with strong regional identities located in regionally indiscriminative places tend to act collectively against the state. It is because the state does not want nationwide counter-narrative, hence it has territorially concentrated counter-narratives, emerging and reaching to larger areas via the local sites of communication like mosques or intellectual meetings which are not subject to state control.

In understanding the state-society relations, Saudi feminism has often been degraded to the level of state feminism. At this point, Doajji's contribution "From *Hasm* to *Hazm*: Saudi Feminism Beyond Patriarchal Bargaining" needs to be mentioned as an insightful one that conceives Saudi feminism as part of the complex fabric of Saudi political action. While she rejects patriarchal bargaining and an exceptional approach to women portraying womanhood as a pious and modern subject, she underpins the paucity of the feminist literature on Saudi women.

In the section on *Salafism*, the first article is Hammond's "Producing *Salafism*: From Invented Tradition to State Agitprop," which takes our focus to the entrance of *Salafism* to the public discourse and studies in English after 9/11, and in turn reawakens Islam's domination of social and political imaginative focus to prevail in the Saudi society. Hammond's piece was important in defining *Salafism* far from a timeless concept and as a concept grounded in 20th-century thinking. Farquhar's "Transnational Religious Community and the *Salafi* Mission" analyzes the transnational religious community of *Salafism* by looking into the Islamic University of Medina established in 1961. His findings reveal that universal Muslim *ummah* identity through its different levels of attachments, overlapping sets of practices, principles, and texts build on the lessons drawn from previous applications and then are applied to the contemporary conditions in *Salafi* tradition. Bunzel's piece on two *Salafi* intellectuals, Abdullah ibn Jibrin, who was a hardliner and well-known scholar of *Wahhabism* in the 20th century, and Turki al-Bin Ali, who is a jihadi ideologue born in 1984, might be worthy to read for the reader who is interested in understanding the main tenets and concepts in the Jihadi *Salafi* movement as well as its relation with the legitimacy of the Saudi state. On the other hand, Samin's piece is quite informative to understand how narratives of kin and faith emerge, combine, and clash in Saudi Arabia. His

study emphasizes that social hierarchies and tribal affiliations in pre-modern central Arabia need to be studied to comprehend the current oil-age social-political transfer of the Saudi state.

The last section covers the Saudi foreign policy during the Cold War, the King Salman era, and Saudi-China relations. Matthiessen's research on Cold war politics raises the necessity of the new regional lenses in interpreting the domestic developments as part of a broader Cold War struggle. He analyzes leftist and Arab nationalist movements' impact on Saudi Arabia through a reassessment of the Saudi role in the Cold War especially throughout the incidents in Yemen and Egypt as well as the Nasser period, the 1967 War, King Faisal's attempts to build Islamic institutions like Muslim World League in 1962 and OIC in 1969, Saudi aids to the Safari Club in Africa and elsewhere in the 1970s. Al-Rasheed's "King Salman and His Son: Winning the USA, Losing the Rest," is an evaluation of current Saudi foreign policy, which describes King Salman's era as interventionist rather than the one adopting a behind the scenes strategy. The last article of the book by Al-Tamimi focuses on Saudi-China relations which gives insight and background of China's aims to secure energy resources and build strategic alliances in the Gulf. As Al-Tamimi discusses, more studies are likely to emerge in the following years due to China's potential of being a valuable source of political support, especially in the cases when Saudi Arabia cannot get support from the US.

Al-Rasheed's edited volume is a solid contribution for the students, scholars, and readers who are confused due to the recent and rapid developments in the region and the domestic and royal family politics of the Kingdom. It will shed light on their perception of Saudi domestic politics, state-society relations, and foreign relations of the Kingdom. Nevertheless, it is inevitable to argue that updates and revisions will be continuously needed owing to the rapidly changing security dynamics of the Gulf, the broader Middle East, and the unpredictable evolution of Saudi domestic politics.

Ortadoğu

E t ü t l e r i

YAZIM KURALLARI

WRITING RULES / شروط النشر

Yazım Kuralları

Dergiye gönderilen makaleler, dipnotlar dahil en az 5000 en fazla 10000 kelime olmalıdır. Kitap değerlendirmeleri en az 1000 en fazla 1500 kelime olmalıdır. Türkçe veya İngilizce makalelerde her iki dilde de maksimum 250 kelimelik özet, makale başlığı ve 5 adet anahtar kelime bulunmalıdır. Arapça makalelerde ise bu bilgilerin en az bir farklı dilde olması gerekmektedir. Türkçe veya İngilizce makalelerin Arapça özet, başlık ve anahtar kelimeler dergimiz tarafından gerekli çeviri işleminin ardından eklenecektir.

Yazılar, MS Word formatında, Times New Roman karakterinde, 12 punto yazı tipi boyutu ve tek satır aralığı sayfa yapısı ile yazılmalıdır. Kenarlıklar iki kenara yasla biçiminde, paragraflar ise 1 cm olacak şekilde düzenlenmelidir. Baskı kalitesi açısından, metin içerisinde kullanılan resim, tablo veya benzeri görsellerin metin dosyası haricinde, etiketlenmiş (resim nu, sayfa nu, vs,) ayrı bir dosyada gönderilmesi tavsiye edilmektedir.

Dergimizde Chicago (dipnot) atıf ve kaynakça yöntemi kullanılmaktadır. Aşağıda belirtilen hususlardan farklı bir atıf veya kaynakçanın kullanılacak olması halinde https://www.chicagomanualofstyle.org/tools_citationguide/citation-guide-1.html linkinde bulunan kurallar esas alınacaktır. Dipnotlar 10 punto yazı tipi boyutu ve tek satır aralığıyla yazılmalıdır. Makale sonunda, yararlanılan kaynaklar, “Kaynakça” başlığı ile verilmelidir (İngilizce makalelerde “Bibliography” kullanılmalıdır). İnternet kaynakları da ayrı bir başlık olarak yazılmalıdır.

Not: Atıf ve kaynakça yönetimiyle ilgili detaylı bilgi için dergi web sayfasındaki Yazım Kuralları sekmesini ziyaret edin. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ortetut/writing-rules>

Authors' Guideline

Manuscripts submitted for consideration by the Journal must follow the style given below;

The manuscripts should not be submitted simultaneously to any other publication, nor may they have been previously published elsewhere, in Turkish, English or Arabic.

Articles submitted to the journal of Middle Eastern Studies, should be original contributions and should not be published previously or should not be under consideration for any other publication at the same time.

If another version of the paper is under consideration by any other publication, or has been, or will be published elsewhere, authors should inform the journal

editors at the time of submission.

Articles should be between 5,000–10,000 words including footnotes and bibliography. Book reviews should be between 1000–1500 words. Commentary should be between 3000–5000 words including footnotes.

Articles should include Turkish, English or Arabic between. 200–300 words abstract and at least 5 keywords in origin language (if different than Turkish) and in addition in Turkish.

All quotation are preferred as “Chicago Style” in our journal.

Authors bear responsibility for their contributions. Statements of fact or opinion appearing in Middle Eastern Studies are solely those of the authors and do not imply endorsement by the journal.

Style:

Papers should be written in a considerable level of academic Turkish, English or Arabic.

Manuscripts should be typed using Microsoft Word document file, in Times New Roman and 1 space. 12 font should be used within text while 10 font should be preferred for footnotes.

References should be given both in the footnotes and in the bibliography. Reference style must conform to the Chicago Manual of Style. Please see the style for examples.

The section should be titles and subtitles in the manuscripts. (i.e. Introduction, Title, Subtitle xxx, etc.)

If there are any tables, graphs and figures, they have to be included in the submitted main text file. Graphs and figures should be in one of the usual formats, at best in GIF or BMP format.

The tables, graphs and figures should be numbered consecutively for each and should match the same numbering used in the text.

Note: For more detailed information about citation and bibliography management, visit the Writing Rules tab on the journal’s website. <https://dergipark.org.tr/en/pub/ortetut/writing-rules>

شروط النشر

يجب ألا تقل البحوث المرسله بما فيها الحواشي عن ٠٠٠٥ كلمة وألا تزيد عن ٠٠٠١ كلمة.

وينبغي ألا تقل مراجعات الكتب عن ٠٠٠١ كلمة وألا تزيد عن ٠٠٥١ كلمة.

بالنسبة للمقالات باللغتين الإنجليزية والتركية فيجب أن تحتوي على ملخصات بين ٠٠٢-٠٠٣ كلمة وتضم عنواناً و٥ كلمات مفتاحية.

أما بالنسبة للمقالات باللغة العربية فيجب أن يكون الملخص والكلمات المفتاحية بلغة واحدة مختلفة على الأقل (الإنجليزية أو التركية).

أما الملخص والعنوان والكلمات المفتاحية للمقالات باللغة التركية أو الإنجليزية فسيتم ترجمتها إلى اللغة العربية من قبل مجلتنا وإضافتها.

يجب أن تكون الكتابات منسقة في ملف مايكروسوفت وورد (MS Word)، وبنوع خط تايمز نيو رومان (Times New Roman)، وحجم خط ٢١ وبتباعد سطر واحد بين الأسطر. كما يجب أن تكون الحدود منسقة بشكل محاذاة من الطرفين وأن تبدأ الفقرة بعد ١ سم. أما بالنسبة لجودة الطباعة فيفضل أن يتم وضع الصور والجداول أو الرسومات المشابهة التي تم استخدامها داخل النص في ملف مختلف ملحق (رقم الصورة والصفحة إلخ).

يتم استخدام طريقة شيكاغو (Chicago) للاقتباس والحواشي والمصادر. وفي حال استخدام اقتباس أو مصادر غير المذكورة أدناه فيجب اتباع القواعد الموجودة في الرابط التالي:

[lmth.1-ediug-noitatic/ediugnoitatic_sloot/gro.elytsfolauanamogacihc.www://sptth](http://www.sptth.com/ediug-noitatic/ediugnoitatic_sloot/gro.elytsfolauanamogacihc)

يجب أن يتم كتابة الحواشي بحجم خط ٠١ وبتباعد سطر واحد بين الأسطر، وفي نهاية المقالة ينبغي كتابة معلومات «المصادر» للمصادر التي تم الاستفادة منها (يتم كتابة عنوان «yhpargoilbiB» في المقالات باللغة الإنجليزية). ويتم استخدام عنوان منفصل للمصادر من الإنترنت.

ملاحظة: للحصول على امولعمت تفصيلة يلي عن إدارة الاقتباس والمصادر ، قزبم يارة قسم شروط النشر

